

RAPORTI E CIVILUNA MALIPASKO VASH O MANUSHIKANE HAKAYA

ANI KOSOVA ANO BERSH 2022

May 2023

TABELA E ADIKERIPASKI

1. KHUVIPE	
2. METODOLOGIA	
3. GENERALUNO RAMI VASH O MANUSHIKANA HAKAYA ANI KOSOVA	
4. EKZEKUTIVUNO KEDIPE	
5. KOTOR A: CIVILUNE THAY POLITIKUNE HAKAYA	13
5.1 O hako vash jivdipe	Error! Bookmark not defined.
5.2 O hako vash manushikano traytipe thay aqhavipe karshi torturake	Error! Bookmark not defined.
5.3 O hako vash tromalipe thay personaluno siguripe	20
5.4 O hako vash kriselinako procesko thay yuridikune efektivune elementya	Error! Bookmark not defined.
5.5 O hako vash vakeripe thay gndipe, o hako vash informipe thay hako vash privatipe	29
5.6 Tromalipe vash shdnipasko kedipe	Error! Bookmark not defined.
5.7 Tromalipe vash asocipe	38
5.8 Tromalipe vash pakyavipe, godornipe thay religiya	Error! Bookmark not defined.
6. KOTOR B: O EKONOMIKUNE HAKAYA, SOCIALUNE THAY KULTURALUNE	42
6.1 O butyake hakaya	42
6.2 O hako vash edukipe	47
6.3 O hako vash sastipasko garavipe	51
6.4 O ilahkake hakaya	55
6.5 Kulturalune hakaya	58
7. KOTOR C: O PERSONYENGE HAKAYA THAY DISAVE GRUPYENGO	60
7.1. O hakaya vash juvla thay polyengo yekhippe	60
7.2. O qhavorikane hakaya	Error! Bookmark not defined.
7.3. O ternenge hakaya	Error! Bookmark not defined.
7.4. O hakaya vash o persone e samatradime shaipyencar	Error! Bookmark not defined.
7.5. O hakaya vash o haricune komunitetya	Error! Bookmark not defined.
7.6. O hakaya vash o persone LGBTQI+	96
7.7. Persone ano tromalipe	101
8. KOTOR D: O PUQIPYA PHANDE / SPECIFIKUNE PUQIPYA PHANGO E MANUSHIKANE HAKAYENCAR	106
8.1. Tranzionaluno hako thay manushikane hakaya	107
8.2. Korupciya thay manushikane hakaya	114
8.3. Ambienti thay manushikane hakaya	120
8.4. Nadiskriminipe, yekhippe thay manushikane hakaya	125

LISTA E TERMYENGI THAY KVASHIPYA

AGK Asociacia e Kosovaki Jurnalistyengi

AKA Kosovaki Agencia vash Akreditipe

AKKVP Kosovaki Agencia vash Korporipe thay Verifikipe e Ilahka

ANJF Agencia vash Yurudikuno Azhutipe Gratis

ASK Kosovaki Agencia vash Statistike

Ashkali-K Kosovako Ashkaliya

ATK Kosovaki Porezeski Administraciya

BE Evropaki Unia

BSPK Kosovako Sindikatyengo Bimlavdo Yekhipe

CAT Konventa vash Aqhavipe e Tortura thay Traytipya vay Sanksionipya Aver Mizorune, Namunishikane thay Telune

CEDAW Konventya vash Eliminipe o vash Diskriminipaske Forme karshi Juvlence

DUDNj Universaluni Deklaraciya vash Manushikane Hakaya

DhSK Seksualuni Violenca prekal Konfilikti

ECPMF Evropako Centro vash Tromaluno Publikipe thay Mediye

Egjiptian-K Kosovako Ejiptyani

FCNM Konventa Rami vash Garavipe o Nacionalune Komunitetya e Evropake Koncilesko

GPPZh Butyaki Grupa vash o Nashavde Persone

IAP Kosovaki Instituciya e Populiciake Avokateski

IP Kosovako Butyako Inspektorati

IPA Agencia vash Informipe thay Privatipe

IPK Kosovako Policiako Inspektorati

KDF Konventya vash Qhavorikane Hakaya

KDPAK Konventa vash o Hakaya e Personyengo e Samatrudune Shaipyencar

KEDNj Konventa vash Garavipe o Manushikane Hakaya thay Themelune Tromalipya

KEDR Konventya vash Elinipe o sah forme e Racuna Diskriminipasko

KGjK Kriselinako Koncili

KK Kosovako Sombeshipe

KKPAK Nacionaluno Koncili vash o Persone e Samatradime Shaipyencar

KKpK Komunaluni Komisia vash Iranipe

KNDESK Mashkarnacionaluni Konventya vash o Ekonomikune Hakaya, Socialune thay Kulturalune

Komisioni i Venecias Evropaki Komisiya vash Demokraciya prekal o Krisi

Konventa e Stambollit Konventa e Evropake Koncileski vash Angloaqhavipe thay Maripe e Violenca karshi Juvlengne ano Familiye

KOS Serbyengi Ortodoksyengi Khangerin

KPK Kosovako Prokurorialuno Koncili

KPM Koncili vash Implementipe thay Monitoripe

KPT Evropako Komiteti vash Torturako Angloaqahipe thay Traytipe vay Sanksionipe Namanushikano thay Teluno

LGBTQI+ Lesbayke, Gej, Biseksualya, Transpoli, Queer thay Interseksual+

MASHTI Edukipaski Ministria, Skenciaki, Tehnologiaki thay Inovaciya

MD Hakaipaski Ministriya

MICS Anketa e Gripipaski e Butverutne Mothavipyencar

MKP Nacionaluno Mekanizmo vash Angloaqhavipe

MKRS Ministria e Kulturaki, Skenciaki thay Sportyengi

MPMS Butyaki Ministria thay Socialuno Shukaripe

MSH Sastipaski Ministria

OECD Organizaciya vash Ledeipe thay Ekonomikuno Evovliripe

OHCHR Ofisi e Uqhe Komisioneresko e Yekhune Naciengo vash Manushikana Hakaya

OKB Organizaciya e Yekhune Naciengi

OSBE Organizaciya vash Siguripe thay Ledeipe ani Evropa

OSHC-të Organizaciye e civiluna malipasko

PISA Programi vash Evaluipe Mashkarnacionaluno e Siklovnengno

PK Kosovaki Policia

PKBGj Kosovako Programi vash Polyengo Yekhipe

Plani i Ahtisaarit (2007) Sahleutno Propozipe vash Alosaripe o Kosovako Statusi

PND Mashkarnacionaluno Pakti vash Civilune thay Politikune Hakaya

PNDESK Mashkarnacionaluno Pakti vash Ekonomikune Hakaya, Socialune thay Kulturalune

POKPT Opsionaluno Protokoli e Konventako vash angloqahavipe e Tortura thay Traytipya vash Sanksionipya aver Mizorune, Namanushikane thay Telune

PTh Themeluni Prokuroria

PZHBV Rithanutne persone andre thaneske

QK Kosovako Raibe

Rom-K Kosovako Rom

RrDNj Rafin e Manushikane Hakayengi ani Kosova

SBASHK Edukipaski Yekhipaski Sindikati, Skenciaki thay Kulturaki ani Kosova

Serb-K Kosovako Serbi

SHKK Kosovako Korektipasko Servisipe

Shqiptar-K Kosovako Albani

UNESCO Organizaciya e Yekhune Naciengo vash Edukipe, Skenca thay Kultura

UNHCR Uqo Komisioneri e Yekhune Naciengo vash Mекlethanutne

UNICEF Fondi e Yekhune Naciengo vash Qhavore

ZQM Ofisi vash Shukarno Raibe, Manushikane Hakaya, Shaipya Yekhune thay Nadiskriminipe

1. Khuvipe

1. Raporti e Civiluna Malipasko¹vash o Manushikane Hakaya ani Kosova pashavla yekh situaciako mothavipe vash o manushikane hakaya ani Kosova prekal o bersh 2022, leindoy sherune problemya, ushkavipa e manushikane hakayengo thay o sfile ano pheripe o manushikane hakaya. Raporti haritsalo ketane e civiluna malipaske organizaciencar (OshC-ya) kola kerna buti ano ververutne umala kola siton phande e manushikane hakayanecar. Resipe e akale raportesko sito te pashavel sar yekh biumlavdo elementi vash evaluipe e situaciya generaluni e manushikane hakayengo ani Kosova, pherinindy ayekha o ekzistipasko boshluko ano ketano raportipe vash o manushikane hakaya ani Kosova ano thanesko niveli thay mashkarnacionaluno, sar vi vash laqharipe o ledeipe thay kordinipe mashkar o OSHC-ya.

¹Dikh raportya adekvatune e civiluna malipasko vash e situaciya e manushikane hakayengi ani Kosova vash o bersha 2019, 202 thay 2021. Akava raporti realizisalo ano finciaruno phikodeipekotar e Komponentya vash Manushikane Hakay e Yekhvahtuna Administratako e Yekhune Naciengi ani Kosova (UNMIK) thay Ofisi e Uqe Komisionereski e Yekhune Naciengi vash Manushikane Hakaya (OHCHR) thay Garavutne e Manushikane Hakayengo vash Civilune Hakaya (CRD).

2. Raporti sito strukturimo ano shtar sherune kotora. **Kotor Akova** traytinla o civilune hakaya thay politikune, kote kotorleingyona o hakaya vash manushikano traytipe thay torturako aqhavipe; hako vash tromalipe thay personaluno siguripe, o hako vash procesi kriselinako thay akcesi ano hakaibe; hako vash vakeripe, gndipe, informipe thay o hako vash privatipe; hako vash shndipasko ekdipe; hako vash organizipe thay tromalipe e gndipasko, relegiyako thay godornipasko. Ano **Kotor Banalizingyona** o ekonomikune hakaya, socialune thay kulturalune, sar sito o hako vash edukipe; o hako vash sastipasko garavipe; o butyako hako, thay o ilahkako hako, thay agorinla e yekhe mothavipeya vash kulturalune hakaya. **Kotor C** traytinla o hakaya e personyengo ano telarutne situaciye, sar hako vash qhavore, terne, persone e samatradime shaipyencar, haricune komunitetya, komuniteti LGBTQI+ thay personya ano phiripe. Raporti phangyola e **Kotor D**, kote mothavgyola yekh gendo e puqipyengo kola phangyona specifikipeya e manushikane hakayencar, sar sito o tranzicionaluno hakyaripe thay manushikane hakaya, korupciya thay manushikane hakaya thay impakti e ambientalune puqipyengo ano manushikane hakaya, thay resorsi e nadiskriminopasko, yekhipasko thay manushikane hakayengo.

2. RIDIKLARDO METODOLOGIAKO RAMI

3. Raporti ketano e OShC-yengo vash o manushikane hakaya vash o bersh 2022 servisnla sar dikhipe e sahleutna situaciyako e manushikane hakayengo ani Kosova vash o bersh 2022. Dokumenti traytinla kritikune umala vash kanleipe o evolviripe o manushikane hakaya ani Kosova ano tranziciako konteksti lugnyardo sar yekh demokratikuno amalipe e centroa vash universalune evaulipyta e manushikane hakayengo thay tromalipyta manushikane. Metodologiya baziringyola ano mangipe vash yekh perspektiva may buhli koya kerla kombinipe aspekti e politikyengo e praktikyencar thay eksperienca. Ayekha, raporti ketano e OShC-yengo sito aver kotar o buderi raportya vash o manushikane hakaya ani Kosova. Inisoske o raproti sito sahleutno, musay te akceptina kay isi samatradipyta odothe kote uqhardilo.

4. Prosesi e hartipasko o raporti bazirisalo ano resorsi e kotorleipasko thay pherdo ilahkipe e sah OShC-yengo kola kerna buti ani umal e manushikane hakayengi ano lokaluno niveli thay ani e sah Kosova. Vash kedipyta e detalyengo vash keripe akava raporti ketano e OShC-yengo vastisale nesave metode. Yekh ver, raporti sito rezultati e kontributoryengo e 37 OShC-yengo kola siton dedikime karshi specifikune puqipyenge vash manushikane hakaya. Vash sakoya OShC rodisalo kay te pashavel themelune detalya ano olinge kompetentune umala e butyako. Akava dela shaibe kay akava raporti te klasifikyingo ano shtar kotora. **Kotor Asito** phando e situaciya vash o civilune thay politikune hakaya ani Kosova. Palo late lungyargola **Kotor B**, kova traytinla socio-ekonomikune puqipyta thay kulturalune. Ano **Kotor C** traytingyona o hakaya vash persone kola may buderi telargyona, lungyarindoy thay phaninindoy e tranzicionalune hakaipeya, korupciya, ambienteya thay na diskriminipe ano **Kotor D**

5. Odova so ulavla akava raporti kotar o nakle bersheske raportya sito drom sar kerdilo o kedipe e informipyengo (detalya) kotar o OShC-ya kompetentune. Prekal o bersha, raportya bershengo e OShC-yengo ande pe dikhipe kritikuno mangipe vash mekanizmya e evaluipasko kola shay te merinen thay monitorinen o implementipe o manushikane hakaya

ani Kosova ano termya may kuantitavune. Ano themelipe, resipe e sakole bershune raportesko sito shaibe e meripasko thay komporipasko o evolviripe vash manushikane hakaya e vahteske nakhipeya. Arakhinindoy phikodeipe ani evolvirimi metodologia kotar o Ofisi e Uqhe Komisionaresko e Yekhune Nacioengo vash Manushikane Hakaya (UNHCR), koya sitoy phandi e mothavipaske evolviripeya e manushikane hakayengo, amen kergyem buti e yekha ridiklarna metodologiya koya dela amenge shaibe te kera komporipya mamuy vahteske periode. Ani baza e mothavutne listyengo evolvirime vash sasavo kotor e manushikane hakayengo, o kedime informipya mothavna na numay tentipya kualitativune vash te la kan o konteksti, numay vi ayekha o rezultatya sar yekh buti vay kuantiativuni metodologia vash meripe e situacia e manushikane hakayengi, numay vi ayekha siton rezultati e yekha butyako vay kuantitativuna metodologiako vash meripe e situaciya e manushikane hakayengo. Pe agor, duyto kotor e metodolojikuna procedurako kotorleinla rodlaripe/diklaripe e dokumentaciengo. Vash sakova kotor, o mothavipya kedisale kotar yekh baro gendo e resorsyengo pakyavutne. Avri akalestar, raporti vi ayekha diklardilo ano duy faze vash hartipasko proceski.

Ano tri konsultativune kedipya organizime kotar e Rafin vash Manushikane Hakaya²(RrDNj, ano novembro 2022, february 2023 thay marti 2023), OShC kontributorya therde sahipe kay te adresinen problemya thay pasahven sugeripya kola palo odova kotorleisale ano raporti ketano e OShC-yengo YIHR KS thay rodlaripaske konsulentya kontrakttime.

6. 37 OShC-ya kontribuinde ano akava raporti: Activisim Roots, Advancing Together (AT), Artpolis, Balkan Sunflowers Kosova (BSFK), Rafin e Rodlaripaska Jurnalistikako ano Balkan (BIRN KOSOVA), Centro vash Yekhipe thay Tromalipe (CEL Kosova), Programi vash Civilune Hakaya ani Kosova (CRP/K), Centro vash Yuridikune Azhutipya vash Rayonalune Evolviripya (CLARD), Koaliciya e NGO-yengi vash Garavipe e Qhavorengo ani Kosova (KOMF), Demokraciya vash Evolviirpe (D4D), Phiravlin FOL, Grupa vash Yuridikune Studiripya thay Politikune (GPLS), Amalipe a Angloplejikyengo thay Paralizako e Qhavorengo ani Kosova (HANDIKOS), Centro Kosovako vash Siguripasko Studiripe (QKSS), Kosovako Centro vash Polyenge Studiripya (QKSGJ) , Kosovako Centro vash Rehabilitipe o Torturake Garavutne (QKRTM), Kosovaki Fondaciya vash Civuluno Amalipe (KCSF), Kosovako Instituti vash Hakaibe (IKD), Jufleni Rafin ani Kosova, (RrGK), Kosovo Women for Women (KW4W), Kosovo Young Lawyers (KYL), Resorsyengo Centro vash Biarakle Persone (QBPzh), Rafin e Romane Juvlange Organizacijyengo, Ashkaliye thay Egipqanya e Kosovako (RROGRAEK), Socialuni Nevi Iniciativa (IRS), NGO Aktiv, Nevo Koncepti, Partners Kosova, Roma in Action (RIA), Reconciliation Empowering Communities (REC), Roma Versitas Kosovo (RVK), Save the Children Kosovo, Syri i Vizionit, Terre des Hommes Kosovo, Avazo i Romengo, Ashkaliyengo dhe Egipqanyengo (VoRAE), Diziyako voluntery (VEQ), Ternengo

²Rafin e Manushikane Hakayengi (RrDNj) (2022). RrDNj sitoy rafin kerdi kotar efta organizaciye kola kerna buti ketani ano avanciye vash manushikane hakaya ani e sah Kosova. Kotorleutne ano RrDNj siton: Iniciativa e Ternengi vash Manushikane Hakaya ani Kosova – YIHR KS, Amalipe e Angoplejikyengo thay e Paralizyengo e Qhavorengo ani Kosova – HANDIKOS, Cnetro vash Yekhipe thay Tromalipe (CEL), Kosovako Instituti vash Hakaibe (IKD), Centro Kosovako vash Polyenge Studiripya (QKSGJ), Nevi Socialuni Iniciativa (IRS), Avazo e Romengo, Ashkaliengo thay Ejiptyanyengo (VORAE). YIHR KS sito themelutno thay sekretarialuno organi e RrDNj-esko.

2025 sitoy referenca direkt vash harmonizipe krisuno rami ani Kosova e KNDE-skeya. Specialune, bersh 2022 hraminla o **75 bershe** Universaluna Deklaratako vash Manushikane Hakayengo (DUDNj). DUDNj servisinja sar yekh historikuno dokumenti kova decizinla hakaya thay themelune tromalipya manushikane penjarde thay garavde ani lumia. Vasnipe olako sito ani rola kay therla sar yekh barthemeli e hakosko mashkarnacionalune vash manushikane hakaya. DUDNj servisingya sar yekh baza vash formiripe o krisiya thay nacionaolune politike thay promovipe manushikano dinyiteti, yekhipe thay hakaibe vash sarenenge.

9. Sahakaleya, inisoske e Kosova na sitoy kotor ani niyekh organizaciya e akale instituciengi, kola implementinla thay diklarna o yekhune, aplikipe thay diklaripe o instrumentya ayekhaverutne sito kvash implementimo, konkretune siton trin mekanizmya mashkarnacionalune kola dikarlina dakordipe e kompetentune konventenca prekal o raportya kotar diklaripaske organya. Akate kotorleingyola Konventa vash Angloaqahvipe thay Tortura thay Traytipya vash Sanksionipya aver Mizorune, Namanushikane thay Telune; Rami e Konventako e Evropake Koncilesko vash Garavipe o Nacionalune Haricunen thay Konventya e Evropake Koncileski vash Angloaqahvipe thay Maripe Violenca karshi Juvlunge thay Violenca ano Familiye (Stamboleski Konventa). Vash trin konvente prekal mekanizmya olenge monitoripaske publikisale raportya e rekomandipyencar prekal o bersh 2022. Thavd 53 e Konstituciako obliginla o sah instituciye kay te interpretinen o hakaya thay themelune tromalipya garantirime e Kosovaka Konstituciya ano yekhipe e yurisprudencya kotar e Evropaki Kriselin vash Manushikane Hakaya. Vash buderi, Kosova sitoy kotorleutni ani Veneciaki Komisia e Evropake Koncileski (KE), komisiya akaya kay denga vasne kontributya vash te sigurinen propozimi lejislatiya te ovel ano yekhipe e manushikane standardyencar.

10. Trinto, Konstituciya dedikinla yekh kapitlo vash garavipe thay promovipe o komunitetya ani Kosova, kotorleindoy ini nesave dispoziciye buderi kola sigurina afirmativuni masa ano garavipe politikuni-ekonomia thay socialuni e buderune komunitetyengo ani Kosova.

11. Ano bersh 2015, Kosova kergya progresi ano harmonizipe o rami olako krisuno e mashkarnacionalune standardyencar miratipeya yekh pako e themelune krisyengo vash o manushikane hakaya, kotorleipeya o Krisi Nr. 05/L-019 vash Populaciako Avoakti, Krisi Gn. 05/L-020 vash Polyengo Yekhipe thay Krisi Gn. 05/L-021 vash Garavipe kotar Diskriminipe. Olengo pherdo implementipe sito themeluno vash efektivuno implementipe o rami vash manushikane hakaya ani Kosova, thay vash akaleske manglape ulavipe e resorsyengo thay seriozune tentipya vash vazdipe o kapaciteya. Prekal o bersh 2022 Kosovako Sombeshipe miratingya 121 krisya leindoy ini o Krisi Gn. 04/L-017 vash Yuridikune Azhutipya Gratis, Krisi Gn. 08/L-20 vash Yuridikuno Mashkarnacionaluno Ledeipe ano Civilune Puqipya, Krisi Gn. 08/L-026 vash Averipe thay Pheripe o Krisi Gn. 04/L-213 vash Yuridikuno Mashkarnacionaluno Ledeipe ano Civilune Puqipya, Krisi Gn. 08/L-026 vash Averipe thay Pheripe o Krisi Gn. 04/L -213 ano Mashkarnacionaluno Yuridikuno Ledeipe vash Penalune Puqipya, Krisi Gn. 08/L - 043 vash Yaveripe thay Pheripe o Krisi Gn. 04/L-125 vash Sastipe, Krisi Gn. 08/L-131 vash Korektipaske Servisipya ani Kosova, Krisi Gn. 08/L-132 vash Ekzekutipe o Penalune Sanksionipya, Krisi Gn. 08/L-

109 vash Kompensipe o Krimeske Viktime, kola si te theren impakti ano general situaciya vash manushikane hakaya. Averipya buderune ani lejislatiya andre harne periode aqhona sistematikuno problemi thay kerna darakeripe vash olengo adekuatuno implementipe.

12. Kosova kreiringya organya thay mekanizmya dedikime vash promovipe thay garavipe o manushikane hakaya. Ano akava aspekti sitoy phandi Institucia e Populaciake Avokateski, kova sito yekh kotar o biumlavde organya thay kompetentuno vash monitoripe thay garavipe o manushikane hakaya thay tromalipya e individyengo kotar o nakrisune aktya thay publikune autoritetya. Ofisi vash Shukarno Raibe, Manushikane Hakaya, Yekhune Shanse thay Nadiskriminipe (ZQM) sito yekh organi ano quadro o Ofisi e Sheruneministresko (ZKM). ZQM hartinla politike ani umal e shukarna raiapsko, manushikane hakayengo, yekhune shaipya thay diskriminipasko maripe, thya vi ayekha diklarna thay pashavla godideipya vash ministriye ano akala umala.

13. Kordinipaski Grupa Mashkarministrenge vash Manushikane Hakaya (GKNMDNj), themelimi kotar o Kosovako Raibe ano aprili e bersheshko 2016, servisingya sar politikuno mekanizmo uqho godorno vash monitoripe thay implementipe o politikune vash manushikane hakaya ani Kosova. Ano decembro e bersheshko 2021, akaya grupa yaverisali kotar Kordinipaski Grupa Mashkarninstitucionaluni vash Manushikane Hakaya (GKDIDNj). Yekh kotar o sahvateske komisie ani Kosovako Sombeshipe, Komisia vash Manushikane Hakaya, Polyengo Yekhipe, Viktime e Seksualuna Violencako ano Maribe, Narakle Persone thay Peticiye, therla mandati kay te formirinel proyektokrisya thay monitorinel implementipe e ekzistime krisyengo. Inisoske na diklardilo sar yekh mekanizmo individualuno vash rovlaripya, Komiteti sahy te lelpe ini e puqipyencar ani situaciya e manushikane hakayengi andre Kosovaka Sombeshipaske thay te lungyarel Sombeshipaske sasavo rovlaripe individualuno vay grupako. Prekal o bersh 2022 na adikerdile neve kedipya.

14. Instituciya e Populaciake Avokateski (IAP), sar yekh biumlavdo konstitucionaluno organi, sito godorno vash promovipe thay garavipe manushikane hakaya thay tromalipya e individyengo kotar qhelaloadministrive e publikune autoritetyengo. Ano yekhipe e panj bershune mandateya (bizo hako vash rialosaripe), Populaciako Avokati sito autorizimo te akceptinel rovlaripya, te inicirinel rodlaripya ex officio, te del rekomandipya, te publikinel raportya thay te avokinel vash averipya kola avancina implementipe o standardya vash manushikane hakaya. Akaya instituciya khela rola decizipaski vash te sigurinel kay e Kosova te respektinel o resorsya vash manushikane hakaya, specialune ano konteksti e raipaska reagipasko. Paluno alosaripya vash AP adikerdile ano oktobro e bersheshko 2022 vash yekh panj bershutno mandati bizo hako e rialosaripasko³. IAP avri tradicionaluno mandati sar nacionaluni instituciya vash manushikane hakaay ano traytipe o manushikane hakaya, mandatisali vash te servisinel ini sar Mekanizmo vash Angloaqhavipe thay Tortura (MPT). Akava mandati decizisalo e Krisieya vash Kosovako Populaciako Avokati thay sitoy ano yekhipe e mashkarnacionalune standardyencar vash manushikane hakaya. Akalea, IAP

³Mashkarnacionaluno Instituti e Populaciake Avokatesko (2022, January 20). <https://www.theioi.org/ioi-news/current-news/new-ombudsman-elected-2>

therla kompetenciya vash te monitorinel thay inspektirinel o sah anglophanipaske thana ani Kosova, leindoy zndane, policiake stacionipya thay aver thana kote o individya na therna tromaluno hako. IAP vi ayekha shay te akceptinel rovlariptya thay te rodlarel pretentipya vash tortura thay qhelalo traytipe. Avri mandati olako korkora monitoripasko thay rodlaripasko, IAP vi ayekha sitoy godorno vash vazdipe janglaripe vash aqhavipe e tortura thay qhelalo treteripe thay promovipe respekti vash manushikana hakaya pe generali. IAP vi ayekha shay te pashavel godideipya thay phikodeinla individya kay siton kotor e torturako vay qhelala treteripasko vay therna rreziko an yekh ayekha verutno traytipe.⁴IAP, baziripeya ano Krisi 05/L-21 vash Garavipe kotar Diskriminipe, servisinala sar organi vash yekhipye ano nacionaluno niveli, mandatirimo vash te akceptinel thay rodlarel rovlariptya vash diskriminipe pedral sasavi baza thay na numay publikune autoritetya ini ano privat sektori.

15. Pe agor, Komisioneri vash Qhibya ani Kosova andre Ofisi e Sheruneministresko therla godornipe vash te promovinel thay garavel o hakaya e sah komunitetyengo ani Kosova vash te vastinel o qhibya ano publikuno jivdipe, thay vash te sigurinel dakordipe e Krisieya vash Vastipe o Qhibya (2006). Ofisi e Komisioneresko vash Qhibya vi ayekha therla kompetenca kay te akceptinel rovlariptya phanglo e ushkavipyencar vash vastipe o qhibya thay vi ayekha te lel manglarne mase vash te garantinel respektipe thay garavipe o qhibyake hakaya e individyengo thay e komunitetyengo. Sar kotor e ramesko may buhlo vash manushikane haakya, Komisioneri vash o Qhibya thay Ofisi e Komisioneresko vash Qhibya khela yekh decizipaski rola ano promovipe qhibyako diversiteti, inkurayinla e socialuni toleranca thay mashkaretnikuno ledeipe, thay kontribuinla ano generaluno garavipe o manushikane hakaya ani Kosova.⁵

4. EKZEKUTIVUNO KEDIPE

16.Ano bersh 2012, Kosova lungyargya te araklol e sfidyencar ano garavipe thay promovipe o manushikane hakaya. Ushkavipy e manushikane hakayengo araklile ano ververutne umala. O civilune hakaya thay politikune aqhona pandar darakerde e ushkavipyeya ano hako vash yekh proceski hakyuno kriselinako vash efektiune yuridikune elemenntya kola siton ano nayekhipye e standardyencar e manushikane hakayengo. Darakeripya vash manushikane hakaya biyandile ini phanglo e transparencya vash o kondiciye e personyengo anglophanutne ano instituciye sar zndane (phanipya). Duyto, o hako socio-ekonomikuno vi ayekha lungyargola te aqhon problemi. Enerjetikuni kriza ano evropako kontinenti thergya impakti ano bayaripe o poqinya thay akava kreiringya yekh domino efekti ano poqinya e buderi artikyengo aver rezultinindoy ano yekh ekonomikuni situaciya thay socialuni may uqhi e qorolipaski thay bibutikeripasko kay specialune qalavgya komunitetya marjinalizime. Vash may buderi, diskriminipe karshi juvlenge, qhavorenge, personenge kola perna e komuniteteske LGBTQI+ thay e grupa e

⁴Mekanizmo Nacionaluno vash Angloqahavipe e Tortura (n.d.). Phanglo amencar. Retrieved April 21, 2023, marre nga <https://www.npm-ks.org/rreth-nesh/>

⁵Ofisi e Komisioneresko vash Qhibya. (n.d.). Phanglo amencar. Leimo ano April 21, 2023, kotar <https://kryeministri.rks-gov.net>

komunitetyengi na buderune lungyardili ano ververutne forme e ovipea vi violenca thay samatradime implementipyea o garavipe krisuno karshi olenge.

17. Darakeripya kola perna pe akya may buderi ano raporti vash manushikane hakaya vash o bersh 2022 phangyona e trin puqipyencar: angluno, tensionipya ani Vrdloriguni Mitrovica tensioninde thay qhelalekerde nahalovipya mashkaretnikune mashkar o albanya thay serbya ani Kosova sar ano vrdlorig, vi ayekha ano aver kotor e thanesko. Palo yekh puqipe vash o tabele, kova diskutingyola ano buhlaripe e raportesko, mothavdile vi darakeripya kola phangyona e manushikane hakayencar, thay may buderi e siguripeya e individyengo, jurnalistyenge, numay ini e na kamipaski qhib ano roli e mediyego vash garavipe jo tromaluno vakeripe. Sherune serbya ano vrdlorigune komune, ketane e lokalune krisatoryencar thay pashe 600 policiya, dende vastcidipe ano novembro e bershesko 2022. Ani aver dimensiya vasni vash manushikane hakaya vash koleske hramingyola ano raporti sito puqipe vash juvlane hakaya e polyenga yekhipasko ani Kosova. Sar rezultati e akale buderi ovipyenge e femicidesko, violenca ano familiye thay seksualune atakya thay diskriminipe, angyola ano puqipe siguripe e juvlengo ani Kosova thay garavipe themelune hakaya manushikane garavde kriseya. Ko paluno vahti, kotar yekh dikhipi may buhlo vash manushikane hakaya, aplikipe e Kosovako ano Koncili e Evropako (KiE) sito vi ayekha yekh puqipe koleske musay te dedikingyol dikhipi. Aplikipe e Kosovako vash kotorleipe ano KiE dela sine shaipe akcesi vash yekh gendo e resorsyengo thay mekanizmya vash te sigurinel garavipe vash manushikane hakaya vash olake dizune.

18. Rola e organizaciengi e civiluna malipasko sitoy themeluni ano monitoripe e situaciya vash manushikane hakaya thay avokipe vash averipya. Prekal akava raporti bershesko, RrDNj anla pe dikhipi ushkavipya e manushikane hakayengo ani Kosova thay kerla presia vash pherdo implementipe thay transparenca, promovirindoy vi ayekha bayaripe o godornipe thay edukipe vash puqipya e manushikane hakayengo. Naleindoy pe dikhipi o lungyade sfide, OshC kerde progresi ano adresipe o problemya kola phangyona e manushikane hakayencar ano amalipe thay lungyargola te keren buti ketane direk yekh amalipaske vash khetano hakaibe. Sar lungyaripe e procesesko vash ledeipe e civiluna malipeya, miratisali duyti strategiya vay Raipaski Strategiya vash Ledeiye e Civulune Malipeya 2019-2023. Sito cacek darakerdo kay kotar o shtar sherune obyektive, numay duy implementisale pe kvash phanglo e ledeipeya adekuatune thay manglarne prekal o OshC-ya thay raibe.

5. KOTOR A: CIVILUNE THAY POLITIKUNE HAKAYA

5.1 O hako vash jivdipe

19. O hako vash jivdipe, kova definingyola sar absolut hako, garantinyola ano buhlaripe e mashkarnacionalune krisyencar vash manushikane hakayencar. O hako vash jivdipe penjargyola kotar o thavd 3 e Universaluna Deklaracijako vash Manushikane Hakaya (DUDNj), Mashkarnacionaluni Konventa vash Manushikane Hakaya (KEDNj), astarenindoy

aver mashkarnacionalune konvente. Ano yekhipe e samatradipeya o thavd 6 e KNDCP-esko, o hako vash jivdipe sito "biyamo hako e sakole personesko ano jivdipe" thay o hako vash na "ulavipe daykaste ano arbitraruno drom".⁶Sito vasno te potencingyol kay na meklola ushkavipe e akale hakosko kotorleindyon o vahti e humanitarune krizyengo vay maripaskp. Ani Kosovaki Konstituciya (2008), o hako vash jivdipe therla baza olaki krisuni e thavdeya 25. Akava thavd vi ayekha aqhavla krisipe meripeya ani Kosova, kova sito ano yekhipe e mangipyencar kotar o KEDNj vash aqhavipe o meripe ano sah oviipya. Obligipe e krisesko phanglo e hako vash jivdipe therla pozitivuni dimenziya, koya rodla kotar o them te lel o sah manglarne akciye vash garavipe olengo jivdipe kola arakhola ani oleski yuridikciya. Konstitucionaluni Kosovaki Kriselin (GjKK) kreiringya kriselinaki praktika vash pozitivune obligipya e hakosko vash jivdipe ano ovipe e Diana Kastratako, vash koleskoe o GjKK decizingya kay sito "obligipe e themeske autoritetyengo na numay kay te adikergyon kotar o jivdipasko leipe e resipeya thay ano na krisuno drom, nuamy vi ayekha te lel o manglarne akciye vash te garavel jivdipe odolengo kola sito y talo olaki yuridikciya".⁷

20. Resorsya e angloaqhavipasko thay efektivuno rodlaripe e avrikrisune ekzekutipyengo thay arbitrarune miratime kotar o Ekonomikuno Koncili thay Socialuno ani Rezuluciya piri 1989/65 decizinla obligipe e raipyengo vash garavipe o individya thay darakerde grupe kotar o avrikrisune ekzekutipya thay arbitrarune.⁸

21. Kana vakergyola vash o sastipe, habyaripe thay o hako vash yekh manglarno standardi e jivdipasko, Kosovaka Raipaske mangalpe yekh nacionaluni strategiya. Ano bersh 2021, MSH publikingya yekh akciako plani vash pashavipe servisipya vash gndipasko sastipe ano raipasko niveli prekal thay pali pandemiya COVID – 19. Akaya strategiya sine vash o bersh 2020-2021 thay na lungyardili vash o periodi raportimo. Yekhuno, duy strategiye aver phanglo e promovipyea o sastipe e dayalarengo thay qhavorengo thay vi riproduktipasko sastipe vash o bersh 2020-2021 na lungyardile ini vash o bersh 2022.

22. Kosovaka Policiako Inspektorati (IPK) sito y godorni vash rodlaripya e pretendipyengo vash vastipe e bari forca kay shay te rezultinel ano khuvipya vay meripya. Ano bersh 2022 publikisale duy raportya vash menajipe thay procedure e arestipasko thay reagipasko e vahtesa o policiake forcengo prekal olengi operacialuni buti. Ano duy dokumentya na raportisalo vash arbitraruno privipe kotar o jivdipe ani Kosova, Centro Kosovaruno vash Rehabilitipe vash o Torturake Garavutne (QKRMT) anla pe dikhipe te potencingyol kay qhelalovastipe thay vastipe buderi e violenca kotar policiya siton problemya buderi ulavde thay rodna dikhipe.⁹ Ji kay ano korektipasko servisipe e Kosovako registrisale shtar meripaske ovipya, prekal o bersh 2022 kerdile publikune duy olendar. Ano duy ovipya sine mothavipya kay o phanutne therde sastipaske problemya. Standard regule e funksionipasko e sastipaska servisipasko decizina ano sasavo ovipe e meripasko musay te

⁶Ofisi e Uqhe Komisioneresko e OUN-esko vash Manushikane Hakaya. (n.d.)Mashkarnacionalune Standardya 2023, kotar <https://www.ohchr.org/en>.

⁷Gëzim thay Makfire Kastrati mamuy Komunaluni Kriselin në Prishtinë thay Kosovako Kriselinako Konicli, [Lënda nr. KI 41/12](#).

⁸Ofisi e Uqhe Komisioneresko e OUN-esko vash Manushikane Hakaya (2010). O manushikane hakaya, manushikane jivdipya. Yekh mothavutno vash akcesi e Manushikane Hakayengo ano Phanipasko Sastipe. Leimo e 2023, nga <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/executions.pdf>

⁹QKRMT (2022), inputya ketane e OSHC-yengo vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

keren autopsia. Numay, raporti e autopsiako na biqhalgyona ni e menajmenteske, ni korektipaske serviseske vay vastipaske serviseske. Te sine kay agoringyola autopsiya, akava azhutinla sine ano ikloviye o sikavipyay thay vash te ikalen manglarne reagipyay vash te telaren shayutne doshalipyay. Na jangyola te sine kay sine penalune rodларыpyay kotar e prokuroria vash akala ovipyay thay kova sine olengo agor.

23. Godorne thay autoritetya na resle te respodinen ano adekuatuno drom ovipyay bayarde e femicidesko ani Kosova inisoske o raporti e OshC-yengo vash o bersh 2021 kergya kharipe vash bayarde reagipyay vash penjaripe o problemi e violencako vay meripasko kova phangyola e poleya.¹⁰ Ano qhon yanuari, ani Skenderayeski diz, mudardili yekh juvli kotar olako partneri.¹¹ Ano decembro 2022, duy juvla mudardile kotar olenge nakle roma. Ano angluno ovipe, romni undringyola kay sine soviba ji kay olako rom mudargya ola e toveroa. Ano duyto ovipe, viktima sine mudardi ano parko e Kosovaka Centraluna Universitaruna Klinikako (QKUK) ani Prishtina, kote ajukerla sine te biyanel ani odoya rat. Sar si pe raportyay e mediyengo, Themeluni Kriselin e Ferizayeski konfirmingyay kay e viktima thergya yekh lil vash garavipasko lafideipe meklo kotar e kriselin, kova khuvgyay ano zoralipe ji ano marti e bershesko 2023.¹² Krisi vash Garavipe kotar e Violenca ano Familiye kerla klaro kay sito policiako autoriteti odova kova musay te lel o sah akciye vash monitoripe thay yekhaberutno implementipe o sah garavipaske akciye ano ovipyay e violencako ano familiye. Sahakaleya, ovipe ulo ano spitali ano mashkarvahti kay e viktima sine talo lafipe vash garavipe e policiako, vazdipeyay ayekha holi ki populaciya phanglo akale krimeyay.¹³ O sol duy meripyay ule yekh kurko yekha-averatar ani kampanyay 16 dive e Aktivizmesko Mamuy Violenca ano Polyengo Aspekti.

24. Phanglo e jivdipaske hakoa thay sastipaske kondiciye e e anglophanutnengo thay sastipaske servisipyay kola pashavgyona ano zndane thay aver korektipaske thanipyay. Sar si pe yekh raporti publikimo kotar o Sastipasko Themesko Departamenti ano Zndane (DShB), mashkar o yanari 2022 thay septembro 2022, identifikisale 28 tentative vash korkoromudardipe thay raportisale 4 meripyay ano zndane kotar yekh kobaripe e populaciako e zndanyengo kotar 3,574 phanutnen.¹⁴ Raporti na therla informaciye vash o sebepyyay meripasko. Akava kvashipeyay shay te atribuinel e institucionalune nayekhipaske mashkar o Sastipasko Krisuno Instituti (IML) ani Kosova thay DShB. Sar si pe DShB, IML na mothavla o raportyay e autopsiako ko

¹⁰Definipe e femicidit sito lelo kotar o [UN Women](#), thay shay te formulinyol sar; “mudardipe resipyeyay phanglo e poleya kova shay te ovel motimo kotar o steriotipyay polyenge, diskriminipe karshi juvlenge, ledeipyay ketane e raipasko mashkar o juvla thya mursha, vay norme zararune amalipasko”.

¹¹Siguripasko Koncili e OKB-esko (2022) lemo kotar o https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/s_2022_313-en.pdf

¹²Nacionale (6 decembro, 2022), [Mudardipe e 35 bershutnako e garavipaske lafideipeyay. Kasko sito godornipe thay so vakerla o krisi?](#)

¹³Bota Sot (6 dhecembro, 2022), [Mudardipe e e Hamide Magashi: so ovela e shtar policiake ofisialuencar suspendime](#)

¹⁴Vash akcesi ano raporti e sastipaske servisipyay pashavde kotar o ShKK, rujinatumen referingyoveni [raporteske vash sastipe ano phandipyay 2022](#)

DSHB, sar raportigyola kotar o mediye.¹⁵Vash may buderi, QKRMT anla pe dikhipe kay o raporti na sito mothavipe e praktikako thay e realitetesko.¹⁶

25. Rekomandipya

- Raportya e autopsiako vash meripya kola ovna ano zndane musay te ulavgyon e menajmenteya e korektipaska servisipasko thay servisipe vash sastipasko garavipe;
- Agenciye e implementipasko o krisi musay te buhlaren adekuatune resorsya thay traynipya e lejislatiako e GjEDNj-esko phanglo e hako vash jivdipe thay pozitivuno obligipe e themune autoritetyengo vash te angloaqhavel thay reaginel karshi darakeripyenge vash jivdipe, leindoy ini monitoripe thay efektivuno implementiipe vash garavipaske lafideipya kotar o kriselinake ovipya e violencako ano familiye;
- Musay te lenpe o sah akciye thay te hartingyon strategiye kotar o institucipe vash implementipe o krisi vash te garavel olen kotar e violenca thay diskriminipe o persone ano telutne situaciye leindoy juvla, qhavore thay komunitetya na buderue.

5.2 O hako vash manushikano traytipe thay aqhavipe e tortura

26. O hako vash manushikano traytipe thay aqhavipe e tortura penjargyola mashkarnacionaluno e Universaluna Deklaraciya vash Manushikane Hakaya (DUDNj, thavd 5), Konventa vash Torturako Angloaqhavipe thay Traytipya vash Mizorune Sankciye, Namanushikane thya Telune (Thavd 1) thay Pakti Mashkarnacionaluno vash Civilune Hakaya thay Politikune (thavd 7). Ano lokal niveli, Kosovaki Konstituciya (thavd 27) aqhavla sasavo namanushikano traytipe, tortura vay mizoripe ano pherdo yekhipe e krisune standardyencar penjarde mashkarnacionalune (thavd 22).

27. Ano yekhipe e thavdeya 5 e DUDNj-esko thay thavd 27 e Kosovaka Konstituciako, o hako vash manushikano traytipe thay torturako aqhavipe sito phanglo, mashkar aver, e fiziikune integritetoa thay mentalune e anglophanipaske personengo thay phanutnengo, kondiciye e anglophanipasko, vastipe e forca kotar o ofisialune e kriseska implementipasko karshi e civilyenge thay individyenge avri anglophanipe thay violenca ano komunitetya thay familiye.

28. Ano avgusti e bershesko 2022, Kosovako Sombeshipe miratingya o Krisi Gn. 08/L-132 vash Ekzekutipe o Penalune Sanskionipya thay Krisi Gn.08/L-131 vash Korektipasko Servisipe e Kosovako. Akava paluno decizinla sistemi e butikerutnengo e Korektipaske Servisipyengo ani Kosova (ShKK) thay anglodiklarla aqhavipe ani sasavi forma e qhelala vastipasko vay indiviyengo phanutnen thay persone ano anglophanipe.

29. Sar si pe raporti e EU Komisiako vash o bersh 2022, angloaqhavipe e tortura thay qhelalo traytipe ano bersh 2022 sine shukarno thay o Kosovake autoritetya lungyarena te

¹⁵RTV(2022), [Soske zndanyenge na dengyola raporti e autopsiako vash o phanutne kola merna](#)

¹⁶QKRMT (2022), inputya vash o ketano raporti e OSHC yengo thay Manushikane Hakaya ani Kosova 2022

mothaven mothavipe vash angloaqhavipe akala praktipe ano sah ovipya. Ano akava direktipe, Nacionaluno Mekanizmo Angloaqhavipasko (MKP) funskioninla talo diklaripe e IAP-esko. Prekal o bersh 2022, akava mekanizmo realizingya 22 vizite ano thanipya e tromaluna leipasko ¹⁷ IKP registeringya trin ovipya ano vahti yanar-yuni 2022 phanglo e torturake incidentyencar thay qhelale traytipya kotar e policiya. Vi ayekha, IPK registeringya 11 ovipya e undripasko vash qhelale traytipya e 16 ofisialutnengo undrime shayutne.¹⁸

30. Ano yekhipe e raporteja kotar e Komisia e EU, implementipe o traytipe yekhuno e sah anglophanutnengo ano korektipasko sistemi nashti te lelpe kan ano sasavipe feri so na siton miratime pandar o individualune notadeipya standardizime.¹⁹

31. Baziripeya ano monitoripe thay notadeipe e QKRMT-esko, Kosovaki situaciya phanglo e hako vash manushikano traytipe thay torturako aqhavipe e bershesko 2022 na averingya but kotar o naklo bersh. Dikhisale lahqaripya ano direktipe e avancipasko ano krisuno rami. Ano bersh 2022 khuvgya ano zoralipe lejislativuno pako kova regulinla raipen e phanutnengo (Krisi vash Ekzekutipe o Penalune Sanksionipya, Krisi vash Korektuno Servisipe thay Krisi vash Tromalipe e Kondiciya). Nevo Krisi vash Ekzekutipe o Penalune Sankciye anga pozitivune lahqaripya ano yekhipe o mangipya e phanutnengo, bayaripeya o gendo e agorkurke divengo avri institucienge, mekhipeya habasko pako thay hako vash rovlaripe kardshi decizipe e Panelesko vash Kondicialuno Tromalipe.²⁰

32. Neve korektipaske centrya kola vazdisale thay funksionalizisale pe agor bersha laqharde niveli e material kondiciengo ano generalipe. Vi ayekha, kerdile pe lungyaripe renovipya e korektipaske obyektengo. Ayekha kay, QKRMT evaulinla kay akomodipe o phanutne vash phanglo e materialune kondicinncar ano generali sine yekh akceptimo niveli. Laqharipya kotorleinla ini rekretipe e 50 ofisialune neve korektorja, kola agorinde traynipe epta qhona ani Kosovaki Akademiya vash Publikuno Siguripe, thay siton angazhime ano Uqho Siguripasko Phanipe ano Anglophanipasko Centro ani Prishtina thay ano Korektipasko Centro ani Dubrava (QKD). Ano novembro e bershesko 2022 publikusalo yekh kharipe vash rekretipe 50 ofisialune korektorya.²¹

33. QKRMT resla te agorinel 14 vizite monitoripaske ano korektipaske instituciye prekal o bersh 2022. Yekh gendo vash samatradime ovipya, QKRMT akceptingya pretendipya vash vastipe e forca karshi phanutnenge ano nesave ovipya ini verbalune darakeripya kotar o stafi e phanutnenngo. Violenca karshi phanutnenge raportisalo yekh palo yekh, ano nesave korektipaske instituciye, ano sherunipe ano QKD, numay ini ano Phanipe e Uqa Siguripasko, Centro e Anglophanipasko ani Prishtina thay Centro e Anglophanipasko ani Gilana.²²

¹⁷ Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Leimo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/>

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ QKRMT(2022), inputya vash rapori ketano e OSHC-yengo thay Manushikane Hakaya ani Kosova

²¹ Ibid.

²² Ibid.

Vash may buderi, ShKK pandar na resla te implementinel o manglarne programya rehabilitipaske ini riintegripaske vash o krisime ano baza e mangipyengo thay individualune mangipiyenge, ayekha kay akava puqipe aqhola sfida phanglo e riintegripyea o phanutne palo agoripe o krisipe. Prekal o bersh 2022, Hakoski Ministria (MD) shrdingya yekh ridiklaripe vash o planya thay programya e rehabilitipasko vash o phanutnen, numay akava procesi pandar na agoringya. Ano specialipe, nanipe o servisipya vash tromalipe e kondiciya ano Mitrovicako vrldorig telargya shaibe vash vazdipe o sistemi e hakaipasko vash te implementinel ano efektivuno drom o alternativune mase e krisipasko thay rehabilitipasko, specialune vash o individiya kola krisisale vash o krimya na violencake. Sar rezultati, buderi individiya phandile ano zndane, kola but ver siton pedral populipe thay e phare jivdipaske kondiciencar.

34. Inisoske halovipe vash transferipe o phanutnen kotar e Danimarka ani Kosova araklola ano procesi, bersh 2022 na angya diso konkretuno phanglo e vahteske aspekteya kana shay te miratingyol o halovipe, vay aver detalya te transferipe e phanutnen ano Centro e Anglophandipasko ani Gilana, renovipya kola si te agorinen ano akaca centro, kana ajukergyola te avel angluno kontijenti e phanutnengo kotar e Danimarka thay aver. Ava reagipe e MD-esko, QKRM dikla sar rezerva, feri so sito transferipe e 200 phanutnengo ano Centro e Anglophandipasko ani Gilana si te rezultinel sine pedral populipe thay qhelalipe o kondiciye ano aver korrektipaske centrya. Pedral populipe sine yekh problemi kova phiravde kotar o korektipaske Kosovake instituciye thay notadeisalo kay pherla o manglarne mashkarnacionalune standardya. Ayekha kay, QKRMT notadeinela kay akava standardi shukar decizimo akana ano korektipaske Kosovake instituciye vash te telargyol but lohle prekal o akomodipe e phanutnengo kotar e Danimarka.²³

35. Funksionipe o Paneli vash Tromalipe Kondiciya (PLK) aqhola sar yekh darakerdo puqipe vash o krisime. Sherune rovlaripya vash o krisune siton phande e yustifikipaske andripeya ano decizipya e panelesko thay dosna aqhipya ano diklaripe thay respodipe. Yustifikipe sito maybuderi sar modeli/shablioni thay buti sig na sito ano yekhippe e pozitivune raportyencar ano korektipaske instituciye vay triumfipya kola therna o krisune sar rezultati e olenga reagipasko karshi e krisipaske. Yekh laqharipe ano aspekti e PLK-esko, sito o nevo Krisi vash Ekzekutipe o Penalune Sanksionipya kay dela hako e krisutnenge vash rovlaripe karshi paneleske decizipya ani Supremyuni Kriselin.²⁴

36. Fenomeni e kontrabandako lungyarga te aqhol prezenti ano ShKK ano bersh 2022. Ovipya e kontrabandako e personeleya kotar o korektipaske instituciye aqhola darakerdo. Karshi olenge lelona mase disciplinake. Inisoske kontrabanda sitoy prezeneti, musay te lepargyon tentipya thay suksezi e ShKK-esko ano aqhavipe yekh gendo e ovipyengo e kontrabandako thay transparenca olengi ano publikipe o ovipya e kontrabandako.

37. Decizipe thay traytipe vash o kerutne e mentalune nasvalipyencar aqhola yekh kotar o sfidipaske puqipya ano ShKK. Penaluni lejislatiya anglodiklargya ulavde dispoziciye ano Kosovako Penaluno Kodi thay Kosovako Kodi e Penaluna Procedurako (KPPK) vash

²³Ibid.

²⁴Ibid .

decizipya ano traytipe e akale personyengo. Sahakaleya, akala krisune dispoziciye na siton implementipe ani praktika. Ji kay, thavd 509, kotor 2 e KPPK-esko anglodiklarga kay o anglophanipe vash o kerutnengo e mentalune problemyencar te ovel ano sastipaske instituciye, amaro korektipasko thay sastipasko sistemi na therla special instituciye vash implementipe o anglophanipe vash ayekhaverutne ovipya. Yekh iniciativa e MD-eski, vash regulipe o paviyoni D ano Korektipasko Centro ani Dubrava sar special obykti vash akomodipe o autorya e special mangipyencar, shrdingya ano bersh 2021. Inisoske sine planfikipe kay renovipe e akale pavionesko te agorinel ano bersh 2022, pandar na agoringya.

38. Sar si pe raporti e DShB-esko ini Raporti e Komisiako e EU vash o bersh 2022, dikhisalo yekh bayaripe vash angloaqhavipaske mase vash korkorokhuvipe thay kokroromudardipe ano forma e psikolojikuna traytipasko thay sastipasko gndipe. DShb lela mase vash bayaripe thay arakhipe thay menajipe o ovipya e uqhe rezikoa e korkorakhuvipasko thay korkoramudardipasko. Sahakaleya, na leindoy dikhippe o mase, yekh komperipasko ekzaminipe mashkar o bersha 2021 thay 2022 anla ano foksui bayaripe e ovipyengo e korkorakhuvipasko, korkoramudardipasko thay aver forme e truposka khuvipasko kola phangyona e mentalune nasvalipyencar ano bersh 2022 leindoy pe dikhippe yekh bersh angle.²⁵

39. QKMRT akceptingya rovlaripya vash dosna aqhipya vay nanipe respodipe karshi mangipyenge thay rovlaripya. Ano nesave phanipya o krisune musay te rodenl thay aven perosnalune vash te lene akava formulari kana mangna te keren rovlaripe, ji kay korektipasko stafi vay Shefi e Paviyonesko si te del olenge yekh rovlaripaski kopya ano ovipe e deipasko o formulari. Nesave phanutne deklarinde kay na biqhalde rovlaripe feri so therde ar kay korektipasko stafi lela sine hako olendar. Vash may buderi, o phanutne kerde rovlaripe kay o andruno mekanizmo e rovlaripyengo na pashavla garantipe buderi vash olengo konfidencialiteti. Ano yuni e bershesko 2022, vash angluni ver meklile vizite monitoripaske anglodende pe janipe sar rezultati e Halovipasko vash Ledeipe e MD-eya, numay bibahtake pferdo akcesi e QKRM-tesko ano phanipya na meklilo kotar o DShB.

40. Yekh vasno ovipe kay vazdla darakeripe lungyardo vash situaciya e manishikane hakaayengo thay hakaape ani Kosova sito phanglo e ovipeya Astrti Dehari. Ano decembro e bershesko 2022, MD dengya pe jaipe kay deshuduy moste sine nashavde kotar o Laboratori e Toksilojiako ano Sastipasko Krisesko Instituti. Mostre siton manglarne vash te mothaven ovipya e meripasko Dehari, kova araklilo mulo ani oleski qeliya e phandipaski ano bersh 2016. Ovipya vash meripe olesko thay kondiciye oleska phandipasko sine subyekti e polemikyengo thay lungyarde debatyengo.²⁶

41. Avri korektipasko sistemi, qhelalovastipe thay torture ano konteksti e violencako ani baza e komuniteteya sitoy yekh themeluni umal studiripasko koya phangyola e ushkavipyencar e manushikane hakayengo. Ano akava aspekti, violenca ani baza polyengi

²⁵DShB (2022), [raporti kedipasko o aktivitetiya vash o vahti yanari 2022 thay septembro 2022](#)

²⁶Koha.net. (8 decembro, 2022). Nashavgyona o mostre e Astrit Deharesko, pezulingyona butyatar 4 ofisialune e krisuna sastipasko, lemo kotar www.koha.net

aqhola yekh urgentuno puqipe ani Kosovako konteksti. QK miratingya yekh Strategiya Mamuy Violenca ano Familiye thay Juvlengye vash o periodi 2022-2026. Mashkar o 25 novembro thay 9 decembro, kerdilo yekh studiripe kerdo kotar e Organizaciya UN Women phanglo e juvlenar ani politika thay forma e qhelala vastipasko karshi olenge ani partiya thay politikune instituciye. Akava studiripe mothavla hiararkiye patriarkalune thay amalipaski dinamika buhli koya kontribunla ano pratcav karshi juvlenge.²⁷

42. UNMIK thay Kosovako Instituti vash Hakaibe (IKD) hartinde yekh phiravipe vash kreiripe o servisipya specializime ano phikodeipe vash o viktime e keripasko e seksualuni violenca. Sar mothavla Raporti kotar o Siguripasko Koncili e OYN-esko, mothavutno si te pashavel ano specialunipe e raipaske ano kotorleipe o mangipya e thadesko 25 e Stamboleska Konventako.²⁸ Vash yekh mothavipe may detayimo pedral seksualuni vioelna karshi juvlenge thay ushkavipya pedral baza polyengi mamuy manushipe, referingyoveni ano kotor C e akale raportesko. (7.1).

43. Rekomandipya

- Sasavo pretendipe vash namanushikano traytipe vay torturya musay te rodlargyol ano yekhipa e pozitivune obligipyencar thay ano yekhipa e kriselinaka praktika e GJEDNj-esko thay ano ovipe o ushkavipasko konstatipe, musay te ovel kompensipe:
- MD thay SHKK musay te kerel buti ketane vash te sigurinen yekh obykti vay thanipe specialuno vash o phanutne e mentalune nasvalipyencar, aykeha kay o MD ulavgya o bujeti vash o renovipe o paviyoni D vash o phanutne e special mangipyencar, rekomandina kay te lenpe pe dikhipa o special thanipya vash o tikne phanutnen thay phanutnen juvla.
- Menajmenti ano korektipaske instituciye musay te adikerel vijilenca lungyardi phanglo e vastipeya e forca vay verbaluno koshibe thay te adikerel godorne o stafi thay te rodel godornipe olendar vash sasavi reagipe karshi phanutnenge kote vastisalo buderi forca desar odoya manglarni thay proporcionaluni:
- MD prekal ShKK musay te phikodeinel socialuno servisipe ano korektipaske instituciye thay te bayarel kapaciteti ano stafi sar gendo ayekha vi ano profesionalune kapacitetya sar sheruni komponentya e rehabilitipaski thay riintegripe e krisutnengo. Ano akava direktipe ovla sine lohle te realizingyon programya baziripeya ano mangipya thay individualune akcesya e krisutnengo.

5.3E O hako vash tromalipe thay personaluno siguripe

44. O hako vash tromalipe thay siguripe personaluno penjargyola ano mashkarnacionaluno niveli vash o thavdya 3, 4, thay 9 e DUDNj thay e thavdeya 5 e KEDNj. Ano olako definipe, o hako vash tromalipe thay siguripe siton hakaya phanglo yekha avera, so mangla te phenel

²⁷Hakaipaski Ministria, Kosovaka Republikako Raibe (2022). Nacionaluni Strategiya vash Garavipe kotar e Violenca ano Familiye thay Juvle (2022-2026). Lemo kotar <https://kryeministri.rks-gov.net/>

²⁸Organizaciya e yekhune Naciengi. (2022) Raporti kotar o generaluno sekretari vash misia ani Kosova. Lemo kotar https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/s_2022_313-en.pdf

kay siguripe thay tromalipe musay te traytingyon aver yekha averatar. Thavd 29 e Kosovaka Konstituciako anglodiklarga kay; "Niyekh nashti te telargyol kotar o tromalipe desar ano nesave ovipya diklarde kriseya thay e decizipeya kotar kriselina kompetentune, sar pe avipe; palo publikipe krisipe e phandipeya vash nesave penalune keripya; vash undripe bazeripeya vash penaluno keripe, numay pana telaripe (leipe) o tromalipe therla yekh yustifikuni baza konsideringyola sar manglarno vash te angloaqhavel yekh aver penaluno keripe; vash diklaripe o tiknen vash o edukipasko resipe vay vash olesko/olako amalipe ani kompetentuni instituciya, sar si krisuni lafideipe; vash diklaripe sastipe e personesko, kova vash o sebepi e nasvalipasko mothavla reziko vash amalipe; vash nakrisuni khuvipe ani Kosovaki Republika vay palo lafideipe krisuno vash duryardipe vay ekstradipe; "Krisune samatradipya e tromalipasko e yekhe personesko sidon decizipe vi ano Kodi Proceduraluna Penaluno Kosovako (KPPK) thay ano Kodi vash Hakaipe vash o Tikne. (KDM)

45. Krisi Gn. 05/L-003 vash Elektronikuno Diklaripe e Personyengo, phiravlipe kolengo sito samatradimo e kriselinake decizipyencar na implementisalo ini palo eftar bersha ano khuvipe ano zoralipe e bershesko 2015. Vazdimo kotar o mudardipe e Hamide Magashi thay aver incidentya kote e autoryenge e krimesko na meklilo day lafideipe e aqhipasko kotar e kriselin, Kosovako Sombeshipe rirangya ani skena puqipe vash elektronikuno diklaripe o decembro e bershesko 2022..²⁹

46. Angloaqhavipe e violencune ekstremizmesko thay radikalizmo ano korektipasko sistemi e yekha prioritaruna umalako e khuviapasko ano DShB.³⁰ Specialune, DShB potencingya kay ano quadro e projektesko phikodeimo kotar e Amerikaki Ambasada pregram o Mashkarnacionalune Programya e Azhtuipasko vash Traytipe Penalune Rodlaripya (ICITAP) vash maripe mamuy ekstremizmo violencako ano phandipya, psikiatriye thay aver butikeripya e phanutnengo pashavna olenge phikodeipe vash multidisciplinarune komisionya vash deradikalizipe e phanutnen. Musay te potencingyol kay akava dokumenti na mothavla specialuno drom kote supozingyola kay pashavgyola akava phikodeipe.³¹ Statistikyenge mothavgipya pashavde ano Raporti e Komisiako e EU vash o bersh 2022 dena yekh mothavutn klaro vash o radikalizmesko bayripe ano Kosovake zndane. Ano sasavipe, 23 persone krisime vay anglophande vash krimya kola phangyona e terorizmeya adikergyolna ano Kosovake zndane; 17 olendar sine anglophande ano siguripaske zndane (phandipya)e uqha siguripasko thay 6 ano QKD. Mashkar o yanari thay aprili e bershesko 2022, ano sasavipe 4 phanutne krisime vash krimyencar kola phangyona terorizmeya meklile tromale kondiciya e yekhe diklarutne akceseya karshi reziko ano uqo niveli e radikalizmesko..³²

47. Siguripe pashavdo kotar o QK vash telutne grupe e migrantyengo thay azilrodlatutnengo ahqola sfida. Pandar na kreirisalo yekh sistemi e informaciencar karshi

²⁹Kallxo (4 aprili 2022). Mudardipe e khamnako; Kurti rodela mobilizipe e instituciengo vash naleparipe ovipya. Lemo kotar <https://kallxo.com>

³⁰DShB (2022),[raporti kedipasko o aktivitetiya vash o vahti yanari 2022 – septembro 2022](#)

³¹DShB (2022),[raporti kedipasko o aktiviteya vash o peridoi yanari 2022 – septembro 2022](#)

³²Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/>

garavutne vash o identifikipe thay ekzaminipe o persone kola rodna mashkarnacionaluno garavipe ani Kosova. Vash may buderi, autoritetya lungyarena te miratinen o mase e aqhavipasko vash o fluksi miksimo e migrantyengo ani Kosova mauy kay musay te pashavgyol yekh alternativuno alosaripe.³³

48. Problemya e siguripasko vash politikune evolviripya ano impakti vash manushikane hakaya rimothavdile pandar yekh ver ano Kosovako vrldorig palo buderi ovipya palo decizipe e QK-esko vash decizipe o anglovahtune tabele ano samatradune thavdya e Kosovako vash o shoferya e tabelyencar mekle kotar e Serbia. Masivuno vastcidipe e serbyune etnikune reprezentyengo kotar olenge postya ano raibe sine angluno problemi ano novembro. Ano simboli e protestako karshi decizipe e QK-esko vash aqhavipe o tabele e vrddyengo mekle kotar e Serbia, policya serbya e Kosovako vastcidisale kote dende pere bandukya thay ulavdile kotar o themeske instituciye.³⁴ Anglo komunalune alosaripya e 18 decembrosko, lokalune mediye thay PK raportinde e 11 decembroa 2022 vash barikadipe o droma ano komune kote jivdina o serbya ano Kosovako vrldorig, sar vi vash eksplodipe thay gloncyenge putaripya. E resipeya vash shndipe e situaciya e siguripaski, Kosovaki Presidentya lela decizipe vash lungyaripe o alosaripya ano thanesko vrldorig e bershesko 2023.³⁵

49. Grupa e dizunengi vash Sig Reagipe (GQRSh) themelimo pe shrd kotar o OJQ Aktiv e resipeya vash diklaripe o implementipe o mase kola siton phande e pandemiya COVID -19 kotar o relevantune instituciye ano komunitetya e buderi serbyencar transformisali ani yekh grupa koya registrinla raportime ovipya e vastipasko buderi forca ano Kosovako vrldorig. Sar si pe NGO AKTIV, baziripeya ano procesi e olenga monitoripasko ano totali kotar 86 incidentya registrisale kolendar kotorleina siguripe e komunitetyengo na buderune e yekhe kotar o trin direktime (KOS).³⁶ Ji pe decembro 2022, gendo e total incidentyengo kola kerdile ano direktipe e serbyengo shay te ulavgyol ano 24 incidentya kola siton phande e pakyavutne thanipeya e KOS-itesko, 19 incidentya phanglo e zarari anipeya ko familiye thay qoripya, 16 grafitya anti-serbya, 11 fizikune atakya, 9 qoribya thay zarari anipe ani ilahka (thanipe) privatuni thay 7 incidentya karshi publikune instituciye e qoribeya vay zarari anipe sar sheruni obyektiva. Gendo leindoy pe dikhippe may angle e raportipasko sugerinla yekh lungyaripe e incidentyengo vash siguripe direktimo kotar e Serbyengo ani Kosova. Ano bersh 2020, NGO Aktiv raportingya 76 incidentya leindoy pe dikhippe 87 ano 2021.

50. Phanglo e nakle paragrafeya, siguripasko puqipe mashkar o serbyuno komuniteti ani Kosova aqhola relavantuno. Yekh kotor e individualune ovipyengo vash vastipe buderi

³³Ibid.

³⁴Balkan Insight (7 novembro, 2022). Kosovake serbya lungyarena vastcidipya masivune kotar o themeske instituciye. Lemo kotar <https://balkaninsight.com>

³⁵Kosovaki Presidenca. (2023, aprili 23). Presidentya Osmani decizinla 23 aprili 2023, data nevi vash adikeripe anglovahtune alosaripya vash Vrldoriguni Mitrovica, Zubin Potok, Leposaviqi thay Zveqani. Lemo kotar <https://president-ksgov.net>

³⁶NGO Aktiv (2022), inputya ketane e OSHC-yengo vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

forca kotar PK siton korkore-raportipya, vazdipeya akava siguripasko pquipe mashkar o kotorleutne e serbyune komunitetesko ani Kosova ano yguo thay vrdlorig thay puqipya phanglo e tromalune hakova vash o hako vash tromalipe kotar o arbitraruno adikeripe. Ano novembro e bershesko 2022, Ekzekutivno Direktori e NGO-esko AKTIV deklarignya kay atakisalo fizikuno thay verbaluno kotar o kotorleutne e Specialuna Operacialuna Yeklinako e PK-esko pashe thavd phiripe ano Yarinye.³⁷

51. Rekomandipya

- KSK musay te del avancipe aqhavipaske thay violencake ekstremizmeske thay radikalizmeskoe ano sistemi korektipasko, pashavinindoy phikodeipe vash o mekanizmya thay deradakilazipya e phanutnengo, thay pashavipe phikodeipe vash mentaluno sastipe thay psikolojikuno phikodeipe vash o phanutne;
- MD musay te lel aktivune akciye vash implementipe o Krisi GN. 05/L-003 vash diklaripe Elektronikuno Personenge, tromalipe kova samatradisalo e kriselinake decizipeya;
- Kosovake Autoritetya musay te adresinen thay te den prioriteti siguripaske problemyenge mashkar o komunitetya na buderune leindoy konkretune akciye vash te rodlaren thay angloaqhaven incidentya e vastipasko e buderi forca thay sigurinindoy kay o sah dizune te shungyon pakyavne thay garavde;
- Kosovake Autoritetya musay te bayaren transparenca thay te laqharen mekanizmya e rodlaripasko phanglo e nashukar reagipyencar kotar e policiaki rig;
- KGjK thay Suprem Kriselin musay te kerel kharipe e e sah penalune kriselinenge kay te implementine dispoziciye kola siton phande e vastipeya o anglophandipe thay te ridiklaren o alternative ano than e anglophandipasko.

5.4 O hako vash hakyuno procesi kriselianko thay yuridikune elementya

52. O hako vash procesi hakyuno kriselinako thay yuridikune efektivune elementya penjargyola mashkarnacionalipeya sar yekh themeluno hako manushipasko e thavdeya 10 kotar o DUDNj, kova vakerla kay; "sakova therla pherdo hako vash krisipe hakyuno thay ano publiko [...]".³⁸ Thavd 6 e KEDNj-esko kotorleinla vi ayekha o hako vash yekh hakyuno krisipe thay vi ayekha decizinla kay; "sakova therla hako vash yekh seanca hakyuni krisipaski thay publikuni andre yekh afati yustifikimo [...]".³⁹ Ano Lejislativuno rami e Kosovako, akala standardya mashkarnacionalune krisune siton obligativune; on diklaryona ini ani Konstituciya e thavdeya 22. Vash may buderi, thavd 30 anglodiklarga o hako e akuzime jenengo thay ano thavd 31 potencingyona dispoziciye vash yekh hakyuno thay narigyuno krisipe. Thavd 32 e Konstituciako anglodiklarla o hako vash te vastinel yuridikune elementya; "mamuy krisipaske decizipyenge thay administrativune kola telarna o hako vash olako/olesko intereski".⁴⁰ Avri Konstituciake, krisya thay aver regule miratime

³⁷NRO Aktiv.Vastipe buderuni forca kotar e Kosovaki Policiya (Marti 25, 2022) Lemo kotar =<https://ngoaktiv.org/en/news/excessive-use-of-force-by-the-kosovo-police/>

³⁸DUDNj, [Neni 10](#).

³⁹Evropaki Konventa vash Manushikane Hakaya (1950) Thavd 6 – O hakovash krisipe hakyuno. Leimo kotar https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf

⁴⁰Kosovaki Konstituciya (2008), thavdya 30-31.

kotar o QK regulina o hako vash hakyuno krisipe ano krisipake procedure ano penalune puqipuya, civilune thay administrativune. Akate ktorleina o Kodi Gn. 08/L-032 e Penaluna Procedurako (KPPK), Kodi Gn. 06/L – 074 Penaluno (KPK), Krisi Gn.03/006 vash Kontestipaski Procedura (LPK) thay Krisi Gn. 05/L-031 vash Generalune Administrativune Procedure. (LPPA).

53. Ano bersh 2022, Kosovako Sombeshipe miratingya o Kodi Gn. 08/L-032 Kodi Penaluna Procedurako.⁴¹ Sar si pe raporti e Komisiako e EU vash o bersh 2022, KPPK nevo korespodinla e standardyencar e EU kotar o proceduralune dikhipya, o hakaya e undrimyengo thay e akuzime jenengyo garavgyona ktorleipeya ini hako vash yekh avokati, prezuminipe o doshalipe thay o hako vash interpretipe thay translaciya (iranipe), vash te leparyon nesave kotar o krisune standardya.⁴² Binisavo undripe, sahakaleya, vazdisale darakeripya vash yaveripe o KPPK vash te mekhen krisipya ano na prezantipe (in absentia) phanglo e Hako vash Krisipe Hakyuno vash o akuzime persone.

54. Krisi 04/L-017 vash Yuridikune Azhutipya Gratis yaverisalo kvashal ano drom kay te ktorleinel azhutipe yuridikuno gratis aver sar misal,. Aktivistya e civiluna malipasko, jurnalistya, fotoreporterya thay aver aktery kana kergyola padiya vash yekh gendo supozimo e ushkavipyengo, ktorleindoy akate padiya thay hovavipya stratejikune mamuy ktorleipe.⁴³

Yekh aver dimensiya vasni e kriseski sito phandi e inkorporipeya e Agenciya vash Azhutipe Yuridikuno Gratis (ANYF) ano MD. Inkorporipe e ANJF-esko ano MD mothavla phiravipe e yekha agenciako biumlavdi ani yeklin tali ombrela e MD-eski. Sar si pe IKD, akava sito na konstitucionaluno. Konkretipeya, dela MD-eske autoriteti vash te decizinel kriterya vash yuridikuno gratis azhutipe.⁴⁴

55. Pandar phiravgyona nayekhipya vasne mashkar o politike thay o praktike ano krisipasko sistemi e Kosovako. Specialune, viktime e krimesko na siton informipe buderi vash o krisune procedure thay buthari ver asistengyona kotar reprezentya profesionistya. Sar si pe detalya e raportesko kotar e Komisia e EU, bujeti ulavdo vash yuridikune azhutipya, ini soske laqhardilo leindoy pe dikhipo o bersh 2021 e yekhe bayripeya vash duy pe shel, aqola harno (dikh e tabela 1 may tele).⁴⁵ Yekh ktor, akava sito phando e yekhe godornipeya generalune tikne e publikosko vash yuridikuno azhutipe gratis sar shaibe.

Tabela 1. Bujeti e Raipasko ulavdo vash yuridikune azhutipya

	2022	2021	2020
Bujeti totaluno ulavdo kotar QK vash	1,702,676	1,686,056	1,398,442

⁴¹KPPK, [Kodi Nr. 08/L-032 Kodi e Penaluna Procedurako](#)

⁴²Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/>

⁴³Krisi Gendo. 08/L-035 vash yaveripe thay vastipe pheripe o krisi gn.04/l-017 vash yuridikune azhutipya gratis.

⁴⁴IKD (2022), [Politizpe mamuy konstituciya ANJF](#)

⁴⁵Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/>

yuridikune azhutipyja gratis EUR			
----------------------------------	--	--	--

56. Sar si pe IKD, traytipe o subyektya andre yekh yustifikimo afati aqhola problematikuno; vahti lungyardo mashkarutno e civil subyektyengo kotar o shrd ji pe agoruno decizipe sito panj bersh thay shtar qhona.⁴⁶ Ushkavipe o hako vash o procesi hakyuno krisipasko ano afati yustifikimo raportisale ini ano IAP e 356 rovlaripaske ovipyencar thay 137 putarde vash rodlaripe.

57. Yekh problemi lungyardo ano akava direktipe aqhola kedipe o kedime subyektya, puqipe so namangindoy rezultinla ano ushakvipe o publikune seance andre yekh yustifikimo afati. Yekh statistikyengo raporti publikimo kotar o KGJK mothavglja yekh pedralpharipe e kriselinake subyektyengo ano ververutne kriselinake nivelya.⁴⁷ Prekalo vahti e raportipasko 190.938 subyektya siton kotar o nakle bersha thay 128.138 neve subyektya akceptisale, rezultindoy ano kedipe may baro o krisipaske subyektya. Ji pe agor e decembrosko e bershesko 2022, 221.620 subyektya pandar siton na alosarde.

58. Administripe o kriselinake puqipyja sito vi ayekha na adekuatuno. IKD monitoringya 3,042 kriselinake seance ani Themeluni Prishtinaki Kriselin prekal o periodi raportimo (1 yanari 2022 – 23 decembro 2022). Kotar akava totatli, 931 puqipyja vay 30.6 pe shel lungyardile rezultunindoy ano yekh kotor e faktoryengo. Rikrisipyja siton vi ayekha but sig. Palo yaveripyja ano kotorletune trupe e krisipasko, dosnaqhipya ano orarya siton odola kola phiravna vi ayekha krisune vahtya kotar trin qhonya sar kotar o palune seance. Sar potencinla IKD, akava rezultingya e rikrisipyencar lungyarde. Akava si phiravdo vash puqipyja e penalune dosna proceduralune puqipyja kola telarna na manginindoy o hako vash krisipe andre yekh afati yustifikimo.⁴⁸ Ano penalune puqipyja krisatorya na decizina vash o mangipyja ilahkake yuridikalone. Kotar 108 subyektya analizime, IKD arakla kay numay krisatorya 10 olendar decizinga vash o ilahke yuridikalone, ji kay 98 subyektya aver phiravdile ano civiluno kontesti. Ayekha kay, rigya siton obligime kay te ajukaren agoripe duy kriselinake procesya, niyekh olendar na agorinla andre afatya decizime krisieya, vash te realizinen olenge hakaya.⁴⁹

59. Yekh aver puqipe vazdimo kotar o IKD siton bersheske monitoripyja e kriselinake procesyengo kola mothavna kay aktkrisipyja na pashavna buderi yustifikipyja ani baza e kriselinake decizipyengo. Ano konteksti e krisipyengo sankcionipaske specialune, nanipe e yustifikipasko kay mothavla tipi thay vahti e lungyaripasko e krisipasko e aktdecizipyencar

⁴⁶ IKD 2022, Inputya vash ketano raporti e OSCH –yengo pedral manushikane hakaya ani Kosova 2022.

⁴⁷ Kosovako Kriselinako Koncili 2022. Statistikyengo Raporti e Kriselinengo; Trinqhona II 2022 (Raporti Nr. 17924_KGJK). Lemo kotar <https://www.gjyqesori-rks.org>

⁴⁸ Kadriu, M, Shahini-Grajqevci, V vash IKD (2022), “[Sfide ano rodlaripe thay penaluno phiravipe o phare krimya](#)” IKD.

⁴⁹ Kadriu, M, Shahini-Grajqevci, V vash IKD (2022), “[Sfide ano rodlaripe thay penaluno phiravipe o phare krimya](#)” IKD.

telarla transparenca.⁵⁰ Vash may buderi, IKD arakla kay akava specialune ovela ano ovipya e decizipasko thay lungyaripeya o anglophanipya.

60. GjKK ikalgya ini nesave aktriksiptya prekal o bersh 2022 kolendar publikinya nakonstitucialune decizipya e kriselinengo vash ushkavipe o konstitucialuno hako vash kriselinako procesi. Ayekha kay, ano ovipe Ademi mamuy Supremyuni Kriselin e Kosovaki, GjKK argumentingya kay konkluziya e Apeleska Kriselinako thay Supremyuni Kriselin, prekal o decizipya, vash kolenge mangipe e anglomangipaski refuzisali sar na akceptimi, ikaldile ano mamuyipe e anglomangipaske hakoa vash akcesi ano kriselin diklardi e thavdeya 31.par. 1 e Konstituciako, phanglo e thavdeya 6 par. 1 KEDNj.⁵¹ Vi ayekha, ano akala verutne ovipya vash lungyaripe o kriselinake procesya, ji akana dizune na lele poro zaresko hako (kompensipe) vash ushkavipe akava hako garantimo e Konstituciya.

61. Narigyaripe e kriselinengo sitoy anglokondiciya themeluni vash garavipe o hako vash yekh hakyuno procesi krisipasko. Darakeripya phanglo e narigyaripea kriselinake vazdisalo kotar o aktkrisipe e Kosovaka Konstitucialuna Kriselinako ano ovipe e KI 196/21 kote o mothavutno pretendinla ushkavipya e resorsesko e "kriselinaka narigyako" sar rezultati e kotorleipasko yekh krisatori ano duy nivelya e ververutna yuridikciako vash penalune puqipya mamuy oleske. GjKK decizinga kay o aktkrisipe e Supremyuna Kriselinako ikaldilo ano mamuyipe e thavdeya 21 e Konstituciako vash o sebepi kay ikaldilo kotar keripe yekh Paneli, kote ano mamuyipe e adekuatune dispozityencar e penaluna procedurako, lela kotor yekh krisatori kova vi ayekha sine kotorleutno ano faze decizipasko may angle vash yekhuno penaluno puqipe.⁵² Sahakaleya, akava aqhola darakerdo puqipe ani Kosova vash o sebepi kay kriselinako sistemi sito direkt naputardo umlavdo kotar politikuni klima, thay ververutne grupe e intereseko thay aver avrune faktorya.⁵³ Vash te telaren avrune khuvipya, yekh forma e vetingoski ani Kosova koya kreirinla sine yekh lungyardo sistemi e verifikipasko o kotorleutnen ano kriselinako sistemi thay prokurorialuno shay te servisinel sar yekh elevemnti vasno politikyengo. Sahakaleya, ini soske yekh iniciativa ayekhaverutni inicirisali kotar MD, IKD potencingya kay korkoro procesi lungyardilo ano yekh drom namusayutno. E resipeya o bayripe thay adikeripe yekh politikuno konsensusi phanglo e vetingoska reforma, akaya reforma phiravdili ano KK. KK kreiringya Komisia Ad-Hoc vash procesi e evolviripasko e phiravde notadeipasko ano sektori e hakaipasko e mandateya ano draftipe o proketya e konstitucialune amandamentyengo manglarne vash kreiripe akava sistemi. Bazeripeya ano drafti angluno e konstitucialune amandamentyengo, yekh sistemi ayekhaverutno telargyola sherunenge ano hakaipaske instituciye kotorleipeya kotorleutnen ano KGjK thay KPK, sherunen e kriselinengo thay sheruneprokurorya thay kandidatya vash akaya poziciya, ano yekhipe e rekomandipyencar kotar e Veneciaki Komisia.

⁵⁰IKD (2022), inputya ketane e OSHC-yengo vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022

⁵¹Subyekti gn. KI55/21, Notadeipe e Konstituciako ano Aktkrisipe e Supremyuna Kriselinako, Rev. nr. 387/2020 e Supremyun Kriselinako, data 13 janar 2021.

⁵²Subyekti gn,196/2,Notadipe e Konstituciluna Kriselinako vash Aktdecizipe e Supremyuna Kriselinako, PML. Nr. 310/2021 e Suprem Kriselinako e Kosovaka Republikakako, data 14 shtator 2021

⁵³Veneciako Komisia (2022),[Opinioni vash draft dokumenit vash vetingo krisatoryengo thay prokuroryengo thay draft amandamenti e Konstituciako](#)

62. Avri narigyaripastar, prezumimipe e nadoshalipasko sito themeluno vash garavipe o manushiakna hakaya ani sfera e kriselinaki. GjEDNj potencingya kay publikune figure shay te oven ushkavutne ano resorsi prekal deklaripya publikune kay siton phande e penalune godornipeya e individyengo ano kriselina.⁵⁴ Konkretipeya, gendo e publikune deklaripyengo kerdo kotar o politikune akterya prekla o medie ververtune vash puqipya kola siton phande e individualune ovipyencar sine specialune darakerdo.⁵⁵ Ayekha verutne deklaripya anglo krisipe mothavna ushkavipe direkt e resorsesko e prezumimipasko o nadoshalipe.

63. Publikipe o krisipya sito yekh aver dimensia centraluni garavdi kriseya. Sar si pe Krisi Gn. 06/L-054 vash Kriselina, aktkrisipya musay te publikingoy ano ofisialune qhama e internetesko; "andre shovardesh (60) dive kotar iklovipe (...) ano yekhipe e lejislacionea ano zoralipe". Sito vasho te vakergyol kay konsolidisalo yekh informativuno sistemi vash menajipe o subyektya (SMIL), kova si te laqharel administripe o hako ani Kosova thay si te kerel o hakaipasko sistemi may efikasuno thay transparentuno.⁵⁶ Prekal monitoripe o sistemi e kriselinake procesko, IKD evidentingya laqharipya dikhavutne ani bersheski abza. Inisoske krisatoryenge pandar aqhola te respektinen ano sasavipe Krisi Gn. 06/L-054 vash Kriselina, sakoya ver thay may buderi decizipya kriselinake kergyona publikune prekal ofisialuni qham e interneteski leindoy pe dikhipe komperipe e nakle bershencar. Sahakaleya, vash vazdipe e pheripasko pherdo akava lejislativuno obligipe kerdilo themeluno bayaripe o kriselinake kapacitetya.⁵⁷

64. Garavipe o qhibyake hakaya prekal o kriselinake procesya ano Themelune Kriselina e Prishtinako, Mitrovicako thay Peyako, sar aspekti centraluno vash o hako vash procesi hakyuno krisipasko, respetkisalo yekh shukarno niveli prekal o periodi e raportipasko sar si pe sistemi e monitoripasko e IKD-esko, e nesave "cidipyencar kola na therna impakti ano generaluno evaluipe".⁵⁸

65. Phanglo e hakoa vash efektivune yuridikune elementya, aktual lejislaciya sitoy ano yekhipe e Kosovaka Konstituciya. Ano mamuyipe e Konstituciya, lejislaciya aktualuni na garantinla akcesi ano hakaipe karshi decizipya e Themeske Prokuroreske vash telaripe penalune mothavipya vay aqhavipe o rodlaripya.⁵⁹ Vi ayekha, KPPK nevo anglodiklarla

⁵⁴Agencia e Evropaka Uniako vash Themelune Hakaya (2021). Prezumunipe e nadoshalipasko; Garavipe o hakaya undrimyengo thay e akuzimiyengo [PDF].

⁵⁵Albanian Post. (11 oktobro 2022). Sfecla vas Brezovica Akciya; Amaro maripe karshi krimi si te lungyargyo vi pe avutne dive <https://albanianpost.com/sfecla-per-aksionin-brezovica-lufta-jone-ndaj-krimet-do-te-vazhdoje-edhe-ne-ditet-e-ardhshme/>

⁵⁶Rodlaripasko Centro Anti-Korupciya . (25 janar 2022). Dijitalizipe o hakaipasko sistemi ani Kosova vash te aqhaven korupciya;menajipasko sistemi e ovipyengo<https://www.u4.no/blog/digitising-kosovos-justice-system-to-prevent-corruption>

⁵⁷IKD (2022), inputya vash o raporti ketano e OSHC-yengo vash Manushikane Hakaya ani Ani Kosova 2022

⁵⁸IKD (2022), inputya vash o raporti ketano e OSHC-yengo vash Manushikane Hakaya ani Ani Kosova 2022.

⁵⁹IKD (2022), inputya vash o raporti ketano e OSHC-yengo vash Manushikane Hakaya ani Ani Kosova 2022

hako e rovlaripasko ani Apeleski Prokuroria e thavdeya 84 paragrafi 5, numay yekhuno na sito phiravdo phanglo e kriselina.⁶⁰

66. Ano yanari, platforma Kallxo publikingya yekh rodlaripe vash krisatore Riza Livoreka, kotorleutno e kriselinako ano Kaqanikoski komuna.⁶¹ Publikipe arakla video rekordipe e krisatoresko keribeya presia karshi nadoshalutneske vash te alosarel puqipe avri kriselinake, talo darakeripe vash sekuestripe e ilahka (than). Inisoske pashavdo halovipe refuzisalo kotar o nadoshalo, e 31.decembroa 2021, krisatori Livoreka lela deciziya kay te lel ilahka e familiako Musliu thay te del e familiake Tusha. May hari se 24 ore palo transmetipya e rodларыpyengo ani emisia "Kallxo Përnime", KGJK suspendingya e krisatore Livoreka.

67. Penalune ovipya kola kotorleina krisalune procedure vash o tikne siton regularune ano Hakaipasko Kodi vash o Tikne Gn. 06/L-006. Hakaipaski Akademia therla vash obligipe te pashavel traynipya vash butideutne kriselinake phanglo e garavipeya o manushikano hako ano sasavipe, thay ano yekhipe e yurisprudenca e GjEDNj. Vi ayekha pashavla traynipya vash krisatorya thay stafi pedral o droma e traytipasko o ovipya vash o tikne.⁶² Vash o sebepi kay o medie thay OShC samatradinde akcesi ano akala ovipya, ekzistinla yekh nanipe o detalya thay penjaripya phanglo e hakaipaski sistemeya vash o tikne.

68. O hako vash kriselinako procesi hakyutno phanglo e violencake ovipyencar ano familiye sine yekh themeluni dimensiya e analizaki ano yekh paluno raporti e GLPS-esko.⁶³ GLPS agoringya yekh diklaripe detayimo e 43 aktkrisipyencar publikme kotar e Themeluni Prishtinaki Kriselin , ano periodi yanar-avgusti 2022. Analiza konstatingya kay ano 70 pe shel ovipyengo na respektisale krisune afatya. Vash may buderi, seance shrdipaske e diklaripasko adikerdile ayekha sar decizisalo kotar o KPPR numay ano 30 pe shel e ovipyengo. Yekh ekzaminipe genduno e GLPS-esko mothavla kay kvashipeya krisatoryenge manglape may hari 952 dive (2 bersh, 7 qhoa thay 9 dive) vash te decizinen seanca shrdipasko vash diklaripe kotar o dive aktakuzako vazdipe. Palo odova, procedure e krisipasko lungyarna kvashipeya 8 qhona aver. Phanglo e zararyencar sanskionalune anglodiklare kriseya, GLPS dikla kay ano 81 pe shel e ovipyengo ikaldilo aktkrisipe sanksionaluno, phiravdo kotar o tromalune aktdecizipya ano 14 pe shel o puqipya thay telaripe tele ano 5 pe shel o ovipya. Ano realiteti, aktkrisipya penalune publikime kotar kriselin ani Prishtina therna buderi krisipya e kondiciya (20), phiravde 5 krisipyencar phanipyea, 5 loveya thay aver krisipya. Akava sugerinla yekh generaluni kultura teluni e krisipasko koya sitoy yekhuni e tipeya vash penalune keripya. Phanglo e resorseya vash o yustifikimo afati, iniciativa e KK ano bersh 2021 vash te prezantinel yekh proyektkrisi vash

⁶⁰Kodi e Penaluna Procedurako Gn. 08/L – 032, Thavd 84 paragrafi 5.

⁶¹Kallxo (27 janari, 2022), Palo rodlaripe e emisija "Kallxo Përnime" suspendingyola krisatori Riza Livoreka.<https://kallxo.com/lajm/pas-hulumtimit-te-emisionit-kallxo-pernime-suspendohet-gjyqtari-riza-livoreka/>

⁶²Hakaipaski Akademiya. Kalendar e Traynipyengo . Ad.rks-gov.net. lemo ano aprili 2023, kotar <https://ad.rks-gov.net/sq/kalendar-i-trajnimave/ShowCalendar>

⁶³GLPS. (2023). JUST REACT: Raportipe thay traynipe vash violencako ovipya ano familiye. Lemo e 20 aprileya,2023 <http://www.legalpoliticalstudies.org/wp-content/uploads/2023/01/JUST-REACT-Raportimi-dhe-trajtimi-i-rasteve-te-dhunes-ne-familje.pdf>

civilune hakaya kova dela sine shaibe e dizunenge realizipe o civiluno hako leindoy o hako vash yekh procesi hakyuno krisipasko andre yekh afati yustifikimo na realizisalo ano bersh 2022.⁶⁴

69. Rekomandipya

- Kriselinako sistemi musay te implementinel konstitucionaluno obligipe vash te riinterpretinel o sah hakaya thay tromalipya manushikane ano yekhipe e kriselinaka praktika kotar GjEDNj ano olake aktkrisipya;
- Hakaipaski Akademiya musay te ovel yekhuni ano traynipaske kurikune e kriselinaka praktika kotar GjEDNj;
- Yuridikuno Fakulteti musay te therel ini e karikula vash yuridikune studiripya ano yekhipe e konstitucionalune mangipyencar vash o implementipe o mashkarnacionalune standardya;
- Themeske kriselinenge rodingyola te bayaren olengo efikasiteti ano traytipe ovipya e violencako ano familiye thay te implementinen yekh politika adekuatuni saksionaipaski vash odolen kolen publikina doshale vash violenca karsh familiarune pashutnen;
- KK thay QK musay te len akciye vash te garantinen o kriselinako biumlavdipe. Akava kotorleinla implementipe yekh vetingo ano hakaipasko sistemi;
- QK musay te del prioriteti vash vetingosko proceski e KGjK thay KPK kotorleindoy sherune e kriselinengo ano yekhipe e opinioneja kotar e Veneciaki Komisiya;
- Politikune akterya musay te adikergyon kotar deipe deklaripya vash penalune godornipya anglo kriselinake procesya;
- Musay te pashavgyol kompensipe vash krisipya doshale vay ushkavipe o sasavo hako vay tromalipe manushikano, na prekal yekh nevo ovipe kova shay te inicirinyol, numay prekal yekhuno procedipe kote konstatisalo ushkavipe thay aver;
- Musay te hartingyol yekh Etikako Kodi vash civilune butikerutne ano sah nivelya thay deputetya kotar o komentya kotar o publiko vash doshalipe vay nadoshalipe na akceptimo kay phiravla disciplinaki masa

5.5 Tromalipe e vakeripasko thay gndipasko, o hako vash informipe thay hako vash privatipe

70. Tromalipe e vakeripasko thay e gndipasko penjargyola sar themeluno hako manushikano e thavdesko 19 e DUDNj-esko, kova vakerla kay; "sakova therla tromaluo hako e gndipask thay e vakeripasko [...] thay sasave elementyencar".⁶⁵ Akava universaluno hako astarla o hako vash te dene, len thay biqhalel informaciye. Akala dispoziciye baza ridecizingyona ano thavd 10 e KEDNy-esko, kova vash may buderi potencinla kay

⁶⁴RrDNj. (2022). RAPORTI E CIVILUNA MALIPASKO VASH MANUSHIKANE HAKAYA ANI KOSOVA ANO BERSH 2021. Lemo 20 aprili, 2023, kotar <https://yihf-ks.org/site/wp-content/uploads/2022/05/RAPORT-I-SHOQERISE-CIVILE-PER-TE-DREJTAT-E-NJERIUT-NE-KOSOVE-NE-VITIN-2021.pdf>

⁶⁵DUDNj, [Thavd 19](#).

tromalipe e gndipasko thay e vakeripasko shay te ovel ano nesave formalitetya decizime kriseya vash garavipe o siguripe, pakyavipe, narigyipe vay garavipe e reputaciya e garavipasko o hakaya e averengo.⁶⁶ Lejislativuno rami e Kosovako garavla o tromaluno vakeripe thay o hako e informipasko vash o thavd 40 e Konstituciako thay yekh gendo e krisyengo aver. Akate kotorleingyona o Krisi Gn. 04/L-046 vash e Kosovaki Radio Televiziya, Krisi Gn. 04/L-044 vash e Biumpulavdi Mediangi Komisiya, Krisi Gn.. 06/L-085 vash garavipe e Denonceryen, Krisi Gn. 04 /L-137 vash garavipe o Resorsya e Jurnalistikako, Krisi Gn. 03/L-118 vash Publikune Kedipya, Krisi Gn.02/l-37 vash Vastipe o Qhibya, Krisi Gn.02/L-65 Krisi Civiluno Mamuy Iftira thay Koshibe, Krisi Gn.02/L-31 VASH Tromalune Pakyavipya ani Kosova thay aver. Ano generali, legislaciya vash tromalipe thay krisya vash o medie siton ano yekhipe e standardyencar e KE-esko thay kriselinako praktika e GJEDNj-eski. Musay te potencingyon kay o GJKK pandar na dengya day aktkrisipe kote konstatinla ushakvipe vash o vakeripasko hako anglodiklaro kotar o thavd 40 e Kosovaka Konstituciako. Sahakelya, ano Raporti e Evropaka Komisiako vash o bersh 2022 potencingyola kay phanglo e tromalune vakeripeya; "Kosova therla ji yekhe thane niveli e gataripasko thay trinfinla kotar yekh ambienti pluralistikuno thay jivdo medialuno. Sahakaelya, isi darakeripya phanglo e umalyencar vash publikune iftira, darakeripya thay fizikune karshi jurnalistyenge."⁶⁷ Vash may buderi, lungyarygola te theren darkakeripya phanglo e tromalune vakeripya ano vrdlorig e Kosovako, leindoy ini autocensura, koya na araklola ano yekhipe e mangipyencar kotar o thavd 40 e Konstituciako thay o thavd 10 e KEDNj-esko.⁶⁸

71. Phanglo e puqipeya e tromaluna vakeripasko sito bayaripe vi o padiye stratejikune mamuy kotorleipe publikuno (SLAPP) kote nesave tentinena te theren samatradipya vash jurnalistikune aktivitetiya thay hramipya investigativune vash o ververutne teme. Ano yanari e bersheshko 2022, Kosovaki Radio Televiziya RTK bihqalgya yekh lil ani Prishtinaki Themeluni Kriselin, ano nevide vash telaripe e padiako karshi Agron Demeske vash iftira, koya iniciriali duy bersh may angle vash o kritike karshi publikuno transiteri prekal socialune rafinya. May buderi, e 31 marteya 2022, gilavno Asdren Jikoli, penjardo aver sar artisti Jiko, vazdingya yekh padiya mamuy iftira mamuy jurnalisti Asdren Hamidi (jurnalisti ano "Front Online"), kote rodingya cidipe o statusi ani socialuni rafi Facebook. Akava statusi mothavla sine thay informinla sine publiko vash o akuze e Themeluna Prokuroriako ani Prishtina koya akuzinla sine paditore vash violenca karshi yekha tikna qhake. Prekal e padiya, paditori rodingya zaraesko kompenzipe kotar 5.100 eurya. Yekhuno dromeste, paditori rodingya cidipe yekh ayekha verutno postipe e jurnalistesko Enis Veliu (Ekzekutivno Direktori ano "Front Online") ano Facebook.

72. Naqalavipe e hakosko vash privatipe musay te traytingyol ano yekhuno drom ano DUDNy prekal o thavd 1, kova potencinla sar ano avipe; "Niyekh nashti te ovel telutno ano arbitraruno khuvipya ano privatipe, familiya, kher vay oleski korespodenca."⁶⁹ KEDNj kotar

⁶⁶GJEDNj, [Thavd 10](#).

⁶⁷Evropaki Komisia (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

⁶⁸Ibid.

⁶⁹DUDNj, [Thavd 12](#).

aver rig kotorleinla ano yekh eksPLICITUNO drom o hako vash privatipe ano olako rami ano thavd 8 ano hako vash respektipe o privat jivdiPE thay familyaruno.⁷⁰

Kosovaki Konstituicya siton specialuni vastimi kana vakergyola ano garavipe akava hako. Ano hako e privatipasko, sar angyola ano thavd 36, garavipe vash personalune informipya (36.4) kote kotorleingyola pashe garavipe qoryal o garavipe e korespodencako (6.3) thay na calavipe o privat jivdiPE thay familyaruno. Garavipe vash personalune detalya siguringyola kriseya prekal o Krisi Gn. 06/L-082 vash Garavipe o Personalune Detalya. Sahakelya, sar si pe Raporti ani Komisia e EU vash o bersh 2022; "sfida aqhola efisakuno implementipe o Krisi vash Akcesya ano Publikune Dokumentya".⁷¹ Raporti potencinla vi ayekha "naleindoy dikhiPE anavipe yekh nevi KomisyA vash Informipe thay Privatipe, ov na therla kompetenciye pedral dikhiPE vash siguripe yekh mekanizmo biuMLAVDO e rovlariPASKO te sine kay organya publikune refuzina vay telarna mangipyA" ini kana "organya publikune lungyarena tana publikinen ano proaktivuno drom ano olenge interneteske qhamya, planya bersheske, raportya, bujetya thay finciarune planua".⁷² Leindoy pe dikhiPE vazdime darakeripyA, rezultinla kay manglape manglarne akciye avutne vash te optimizinen implementipasko o hako vash privatipe thay akcesi ano informaciye ani Kosova.

73. Agenciya vash Informipe thay Privatipe (AIP) amp godornipe vash promovipe thay garavipe o hako vash akcesi ano informaciye thay privatipe ani Kosova. Sheruno e olako rolako sito te dikhave o implementipe o Krisi vash Akcesi ano Publikune Dokumentya thay Krisi vash Garavipe o Personalune Detalya, thay te sigurinel kay o publikune instituciye te respektinen akala krisya. AIP vi ayekha pashavla instrukciye thay godideipya vash individya thay organizaciye vash puqipya kola phangyona e akceseya ano informaciye thay garavipe o personalune garavipya, thay therla kompetence vash te rodlarel thay decizinel sanskiye ano ovipya e ushkavipasko ano ovipya e akale krisyengo.⁷³ Ano akava direktipe, musay te lepargyol kay o AIP akceptingya 421 rovlariPya phanglo e akceseya ano publikune dokumentya, kolendar 207 kotar dizune, 136 kotar o OShC thay 76 kotar o mediye. Phanglo vash garavipya o personalune detalya, AIP akceptingya 145 rovlariPya.

74. Evropaki Komisiya potencingya vasniPE e miratipasko o Krisi vash Publikuno Transimeri thay averipya ani BiuMLAVDI Medialuni Komisiya ano yekhiPE e evropake standardyencar. Sheruno instrumenti krisuni kolea o Kosovako RaiPE musay te korespodinel sitoy Direktiva vash Audioviziune Medialune Servisipya.⁷⁴ Ano bersh 2022, raiPE lela anglune akciye vash bayariPE o kolektivuno resipe.

⁷⁰GJEDNj, [Thavd 8](#).

⁷¹Evropaki Komisia (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

⁷²Ibid.

⁷³Agenciya vash Informipe thay Privatipe. (2023). Kedipya e aktivitetiyengo e Agenciako vash Informaciye thya Privatipe o Bersh 2022. Aip.rks-gov.net. Lemo e 22 aprilea 2023, lemo <https://aip.rks-gov.net/en/summary-of-the-activities-of-the-information-and-privacy-agency-for-the-year-2022/>

⁷⁴Komisia B iuMLAVDI vash o Medie (2 decembro, 2022), KPM lela kotor ani konferenciya e regulatoryengo vah o medie kotar o Balkanesko rayoni [lemo kotar https://www.kpm-ks.org/lajmi_i_plot/3548](https://www.kpm-ks.org/lajmi_i_plot/3548)

75. Krisuno rami kova garantinla siguripe o medialuno ambienti sito ano yekhipe e mashkarnacionalune standardyencar thay krisune.⁷⁵ Sahakaleya, naleindoy pe dikhipe baza sasti krisuni thay krisune laqharipya ano direktipe o avancipe vash yuridikuno azhutipe gratis vash jurnalistya, darakeripya ano umal e nakamipasko thay e qhib karshi jurnalistyengi sine na proporcionalune ano dikhipe e nakhipeya.⁷⁶

Vakerla kay ano akala umala nakamipe thay bulizipe therna tentipe sar figure kotar publikuno domeni vi ayekha ini aver indiviya kola mothavna opinionya olenge adikeripeya publikune pratcava vash o ververutne teme e intereseya. Ano bersh 2022 raportisale panj ovipya vash publikune iftire karshi jurnalistyenge.⁷⁷ Kotar aver rig, isi pandar darakeripya vash publikune iftire karshi jurnalistyenge kotar o politike thay ofisialune aver kola telarna o jurnalistikako integriteti thay formirina publikuno opinioni.

76. Kosova avancinla e 17 thavdyencar ano Lumiako Indeksi e Tromaluna Vakeripasko e Raporteryengo bizo Samatradipe 2022, thay angyola ano rendo kotar o 78'tato than ano than 61, ji kay Freedom House, Kosova notadeisali kotorleisali tromali e 60/100 thavdyencar.⁷⁸

Sahakaleya, raporti potencinla kay o aqhavipya vash tromaluno vakeripe ani Kosova lungyarena te ekzistirinen, kotorleindoy ulavipe politizipe e publikuna financipasko vash o medie, iftire, darakeripya thay fizikune atakya karshi jurnalistyenge. Raporti vi ayekha potencinla kay puqipe vash darakeripe e jurnalisten serbya ani Kosova kotar o vrdlorig kotar e partia ano raipe e Serbyuna Listako.⁷⁹

77. Phanglo e mayangle paragrafeya, buderi politikanya penjarde miratinde buti e OShC-yengi thay e aktivistyengi minimizirindoy kontributi olengo ano avancipe o amalipasko averipya. Ekzamplya ayekhaverutne kotorleinena politikane Haki Abazi, kova referingyola e civiluna amalipaske sar "organizaciye kukubanyengo" ano ovipe e protestyengo vash meripe e Hamide Magashi.⁸⁰ Leindoy pe dikhipe o personaluno interpretipe pe albanikani qhib, "kukubanya" mangla te phenel "kukubani", vay "rovlarno", thay shay te referingyol figurativuno ano konteksti e ovipasko Megashi nakreativiteske perceptimo kotar o OShC vash te biqhalen angle realune averipya. Inisoske aktivizmo baza servisingya sar baza vash kariera e sheruneministreski Albin Kurti thay Phriavlinake Vetetvendosje!, themeluno kotar ov, dikola kay ov minimizinla vasnipe vash o protestipaske aksie. Konkretipeya, ano yekh postipe ani socialuni rafin phanglo e femicideya, ov komentingya khvashipe e mothavda holako prekal o ayekhaverutne proteste, sugerinindoy kay on siton shayutne vash te anen realuno averipe.⁸¹

⁷⁵ Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

⁷⁶ Phiravlin FOL (2022), Inputya vash ketano raportipe e OSHC-yengo vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

⁷⁷ Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

⁷⁸ Freedom House (2023), [Tromalipe ani lumia](#).

⁷⁹ KCSF (2022), inputya vash raporti ketano e OSCH-cyengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova 2022

⁸⁰ Haki Abazeski Intervisyta (2022) vash Tëvë1, [Na protestinava, mangava te dikhav reagipe thay godornipei](#).

⁸¹ Euronews Albania (1 decembro 2022), [Mudardipe e khamna juvlako ani Prishtina, reaginla sherunoministri Albin Kurti, lemo kotar https://euronews.al/vrasja-e-gruas-shtatzene-ne-prishtine-reagon-kryeministri-albin-kurti/](#)

Ji kay perceptingyola kay o OShC-ya kotar dikhipa e nesave politikanyengo potencisalo ini ani intervista e Duda Balaki, sheruni ani Komisia vash Manushikane Hakaya, Polyengo Yekhipe, Naarakle Persone, Viktime e Seksualuna Violencako thay Peticije. OshC rodinge vastcidipe olako palo olako pratcav vash tana phikodeinel prandipya mashkar yekhuno poli vay seksi. Ani yekh intervista oy mothavdili kay na qalavdili feri so sito phanglo e mangipyencar kerde kotar o OShC financirime kotar o nesave organizaciye kolen oy na lepargya. Sar vakeripe, sahakaleya, oy referisali mashkarnacionalune organizacieng e OKB-esko thay EU aktualune akceptipe ani Kosova.⁸²

78. Ano generali, rovlaripya vash ushkavipya o tromaluno hako e vakeripasko shay te oven ano nesave ververutne forme. Ani Kosova, akava shay te kotorleinle censura e mediengi, vastipe e violenca vay darakeripya karshi jurnalistyenge thay aktivistyenge, vay aqhavipe publikipe o nesave andripya. Yekh kotar o rovalrne vazdingya yekh pretendipe phanglo e kosibeya o komentya ani socialuni rafin e MSH-eski. Yekh aver ovipe, yekh polici butikerutno sito pezulimo sar sebepi yekh komeneti decizipe e raipasko vash cidipe bonus polipe vash policya sar masa e garvipaski o bujeti. Vash o duy rovlaripya pandar na isi daykh agorutno decizipe.⁸³

79. Koncili vash o Hramime Medie ani Kosova (KMSHK) thay Komisia Biumlavdi vash o Medie (KPM) siton sherune organya biumlavde thay korkore regularune kotorleime ano siguripe e regulipasko o medie ani Kosova. Aktiviteya e KPM-esko sar monitoripasko organi siton samatradime ano alosaripaske vahtya thay dikhipa adikeripe o produktiviteti thay ulavde prekal akala intervalya.⁸⁴

80. Yekh ekonomikuno dikhipa vash o medie thay olengo funksionipe ani Kosova, pratcavipe financiaruno lelola pe dikhipa kotar o komercialune reklame thay financiarune donatorya, but ver kotar o ververutne politikune partie.⁸⁵ Maybuderi mashkar o privat tansmetorya, akaya situaciya anla yekh paradoski kote o pratcavipe vash medialune organya lelola pe dikhipa kotar avruno finacipe, numay garavipe o integripe e mediako e obyektiviteteya thay narigyaripe sar dimensiya themeluno rodla pherdo biumlavdipe.

81. Kosovaki Jurnalistyengo Asociacia (AGK) vazdingya darakeripya vash medialuno tromalipe thay o hako vash vakeripe thay gndipe palo incidentya thay fizikune darakeripya thay atakya karshi jurnalistyenge thay verbalune atakya karshi medieng thay politikanyeng thay aver publikune figure.⁸⁶ Phanglo e atakyencar, darakeripyanca thay

⁸²Dylberizmi (4 marti 2022), [Duda Balje lungyarela atakya anti -LGBTQ+, deklarila kay "Niyekh kosovari boshnyako nashti te akceptinel olenge prandipya lemo kotar https://www.dylberizm.com/2022/03/04/db-2/](https://www.dylberizm.com/2022/03/04/db-2/)

⁸³Departamenti i Themesko e YAT-esko (2022), Raportya thaneske pedral Praktike thay manushikane hakaya 2022; Kosova

⁸⁴Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

⁸⁵NDI (8 februari 2022), [Integriteti e informaciako ani Kosova. Notadeipe e politikuna ekonomiakothay dezinformipe. Lemo kotar https://podcasters.spotify.com/pod/show/ndi-kosovo6/episodes/Integriteti-i-informacionit-n-Kosov-Gjetjet-e-raportit-t-NDI-e1e3tio](https://podcasters.spotify.com/pod/show/ndi-kosovo6/episodes/Integriteti-i-informacionit-n-Kosov-Gjetjet-e-raportit-t-NDI-e1e3tio)

⁸⁶AGK (12 yanari 2022), [Hrw anla pe dikhipa phari klima ovipasko jurnalisti ani Kosova](https://agk-ks.org/en/news/hrw-sjell-ne-pah-klimen-e-renduar-te-te-berit-gazetari-ne-kosove). Lemo kotar <https://agk-ks.org/en/news/hrw-sjell-ne-pah-klimen-e-renduar-te-te-berit-gazetari-ne-kosove>

jivdime atakya kotar o personeli e mediengo, AGK raportingya vastimi qhib kotar o persone e impakteya. Specialune, AGK anla pe dikhipe o komentya kerde kotar o Angluno Rayo Prindon Sadriu pe shrdipe e bershesko 2022, kote ov referingyola e jurnalistyenge sar "Organizaciya Ketani Kriminaluni", sar teluni qhib vastimi kotar o Luan Dalipi, shefi ano kabineti e Kosova sheruneministresko Albin Kurti, kova ano pejorativuno drom referingyola medienge sar "kriminalune biznesya" ano oleske postipya ano socialuni rafin Facebook ano marti. Arakhipya kotar o AGK mothavna kay buderi jurnalistya arakhona darakeripyar ano socialune medialune rafinya. Akala arakhipya siton buderi darakerde thay anla pe dikhipe urgentuno mangipe vash reagipya kotar o kompetentune rigya ano interesi vash te phikodeinen o tromalipe e mediengo thay vash te sigurinen profesinalizmo e mediengo. Akala darakeripya rilepardile ini kotar e Komisionera vash Manushikane Hakaya ano Evropako Koncili, Dunya Miyatovic, deklarignya ano yekh raporti kay e "Kosova na kerela abokar but ano garavipe o jurnalistyen kotar e violenca".⁸⁷

82. Pe agor e bershesko 2022, ule nesave atakya karshi jurnalistyenge ano raportipe kotar o vazdime barikade ano paralelune serbyune strukture ano Kosovako vrdlorig. OShC lokalune thay avrune, federaciye e jurnalistyengo, mashkarnacionalune organizaciye thay avrune misiye ani Kosova denoncinde atakya thay rodinde kay o jurnalistya ani Kosovako vrdlorig te garavgyon ano adekatuno drom. Ani Vrdlorig Mitrovica, maskerime persone atakinde violenca Yetmir Muya (kameramani ano Insayderi) thay atakirinde yekh ekipa e jurnalistyengo e platformako Kallxo. E eksplodipaske elementyencar atakisale ini o ekipe e RTV Dukagjinesko thay Teve1 ji kay transmetina sine direkt kotar e Vrdloriguni Mitrovica. Sar rezultati e rezikosko lungyardo kolencar araklile o jurnalistya, kameramanya thay fotoreporterya prekal o raportipe kotar o Kosovako Vrdlorig,⁸⁸ AGK kergya kharipe vash autoritetya te len o mase vash te garantinel o jurnalistyengo siguripe.⁸⁹

83. Krisi Gn. 02/L-37 vash Vastipe o Qhibya sito yekh aver krisuno instrumenti kolea shay te imponingyol tromaluno vakeripe thay gndipe o hako vash informipe. Rodlaripya mothavde ani pratika kay o krisi na implementinguyola buderi phanglo e serbyuna qhibya thay hramipe qirilica.⁹⁰ Kosovake serbya, nashti te len informaciye vash kompentune amalipaske puqipya ani olengi qhib. Nayekhipe mashkar o krisi thay praktika aqhavla direkt themeluno hako e serbyengo vash informipe.⁹¹ Specialune, ulavipe o informaciye kotar o ofisialune autoritetya ani dominantuni qhib albaniako e nevipyencar kay prekal e serbyuni qhib irangyona e dosnaaqhipyencar. Ano buderi ovipya, iranipya pe serbikani

⁸⁷ Balkan Insight (2022), Kosovake Jurnalistya araklona e darakeripyencar thaya atakyencar: Evropako Koncili

⁸⁸ KCSF (2022), inputya vash raportipe ketano e OSCH-cyengo vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

⁸⁹ AGK (10 decembro 2022), Jurnalistya lungyarena te rezikingyon prekal raportipya ano Kosovako vrdlorig. Lemo kotar. <https://www.gazetaexpress.com/agk-gazetaret-vazhdojne-te-rrezikohen-gjate-raportimeve-ne-veri-te-kosoves/>

⁹⁰ Demaj & Vandenbroucke (2022), [Pratsav e etnikuna ulavipasko thay qhibaska prekal pandemiako eksplozicya COVID-19 ani Kosova](#). Ano: Brunn, SD, Gilbreath, D. (eds) COVID-19 thay yekh lumia jeografiyengi ad hoc. Springer, Cham.

⁹¹ NRO Aktiv (2022), inputya vash raportipe ketano e OSCH-cyengo vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

qhib naneton, ayekha kay akava mothavla kay na isi iranutne kompetentune vash iranipe ani serbikani qhib.⁹²

84. GLPS vazdla darakeripe vash ushkavipe o privatipasko hako thay garavipe o personalune detalya kotar o MD. Specialune, MD ushkavgya o Krisi Gn.06/L-082 vash Garavipe o Detalya Personalune prekal publikipe o rezultatya vash testi e yurisprudencako ano olaki qham ofisialuni. Lista therla sine detalya vasne pedral o personalune detalya kolencar o kandidati kotorleipeya olenge anava pherde thay olenge dadalaryenge. Palo odova lista ulavdili ini prekal o socialune medie. Yekh rovlaripe kerdo kotar o GLPS rezultingya e yekh lafideipeya MD-esko kay te aqhavel publikipe o personale informaciye e publikipaske ovipyea vash o rezultati e yurisprudencake testeya ani ofisialuni qham thay te reaginel ano yekhipe e krisea pe lafipe. Akava rodla bayaripe o kodya e pseudonipyencar vash sakova kandidati bizo keripe publikune olenge personalune detalya.⁹³

85. Krisi Gn.06/L-081 vash Akcesi ano Publikune Dokumentya thay Krisi Gn. 06/L-085 vash Garavipe o Denoncorya miratisale, numay pandar na implementisale ano manglarno niveli.⁹⁴

86. Rekomandipya

- Publikune autoriteya ani Kosova musay te sigurinen kay o rkisya thay olenge regule te implementingyon ano efektivuno drom ano garavipasko tromaluno vakeripe, informipe, privaibe thay tromalunemedie. Akava kotorleinla garavipe o jurnalistya thay medialune butikerutne kotar darakeripya, ataktya thay qalavipya;
- Krisatori musay te phiravel traynipya may specifikune pedral yurisprudenca e GjEDNj-esko phanglo e tromalune vakeripeya, informipe thay pravitipe;
- QK musay te kreirinel yekh infrastruktura krisuni konkretuni vash aqhavipe o padie SLAPP sar si pe drafti e Direktivako kotar o Parlamenti thay Evropako Koncili vash Garavipe o Persone kotorleime ano publikune aktivitetya;
- QK musay te kerel buti ano maripe korupciya thay politikuno impakti ano sektori e mediengo. Akava shay te reslol pedral o mase sar siton promovipe e transparenca ano ilahkipe e mediengo, phikodeipe biumlavdo jurnalizmo investigativuno thay siguripe kay organya regulatorya e mediako siton tromale ano politikuno khuvipe.
- Organya e implementipasko o krisi musay te len thay te implementinen avutne mase vash te garaven may shukar jurnalistya kay uqharna ovipya ano realuno vahti;
- PK – musay te decizinel adekuatune mase thay te implementinel ayekhaberutne mase vash te garantinel siguripe e jurnalistyengo ano ovipya e protestyengo;
- QK musay te evolvirinel yekh monitoripe thay sistematikuno raportipe vash te traytinel fenomeni e nakamipaska qhibyako ano mediye;

⁹²Demaj & Vandembroucke (2016), na yekhipya mashkar politikani qhib thay realitya qhibyako ani Kosova

⁹³GLPS (2022), inputya vash raportipe ketano e OSCH-cyengo vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

⁹⁴YIHR KS (2022), inputya vash raportipe ketano e OSCH-cyengo vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.2022.

- Publikune institucije musay te keren buti ano yekhipe e Krisea Gn. 06/L-082 vash Garavipe o Personalune Detalya garavipyena o hakaya e dizunengno ano yekhipe e Krisea Gn. 02/L-37 Vash Vastipe o Qhibya.

5.6 Kedipe vash shdnipasko kedipe

87. Tromaluno kedipe shdnipasko sar yekh themeluno manishikano hako korespodinla ano mashkarnacionaluno niveli e thavdeya 20 e DUNj-esko thay anglodiklarga kay; “sakova therla tromaluno kedipasko hako thay organizipe shdnipasko” (dikh vi ayekha kotor 5.7 e akale raportesko, vash tromalipe e asociopasko). Thavd 11 e KEDNj-esko ano drom yekhuno formulinla tromalipe e asociako sar themeluno kobaripe. Ani Kosova Konstituciya, yekh formulipe sinonim miratisalo kotar o thavd 43 kay tromaluno kedipe thay na e kedipasko. Konstituciako vakerla kay “Sakova personi therla hako vash te organizinel kedipya, proteste thay demonstraciye, sar hako vash te lel kotor olende vay na”.⁹⁵ Krisya aver kola formina sfondi lejislativuno e akale hakosko ani Kosova siton Krisi Gn. 03/L-118 vash Publikuno Kedipe, Krisi Gn. 04/L-076 vash Policiya thay Penaluno Kodi Gn.06/L-074.

88. Krisi Gn. 03/L-118 vash Publikuna Kedipya rodla kay te phergyon nesave kondiciye kotorleipeya nevipe vahtea e protestako vay publikuno kedipe kotar autoritetya kompetentune may hari 72 ore may angle. Agoripe o eksplodipe e pandemia COVID 19 denqa agor e samatradipyenge anglovahtune decizipe ano kedipasko tromalipe fero so palo o vahti raportimo decizimo e tromalune kedipyencar feri so sarhvaht raportisalo kay organizisale shndripaske demonstraciye ani e sah Kosova. Yekh evovlirimo pozitivuno ovipe sito o nevo proyektkrisi vash publike kedipya kova si te phiravgyol ano duyto drabaripe ano KK.

89. Ano bersh 2022, sine yekh dikhutno bayaripe e informalune iniciativyengo leime kotar o dizune vash te avokinen vash laqharipe o jivdipaske kondiciye ano olenge lokalune komunitetya.⁹⁶ Dizune e nesave mahalyengo ani Prishtina but ver protestinde karshi kompaniake vash kriisipe thay konfiskipe o vrde.⁹⁷ Protestya mothavde darakeripya vash nanipe diskutipya thay anglodova konsutlipya publikune vash menajipe o publikune parkingya kotar e Prishtina Parking. Ano yekh respodipe e publikuna presiako, Prishtinaki Komuna themelingya yekh komisia vash ridiklaripe Butyaki Regulora e Prishtinake Parkingoski, mashkarvahti aqhavga vash yekh vahti e buti e kompaniengo ano mahale kote protestinde o thanutne e mahalako.⁹⁸ Shelencar dizune ani Klina neasve ver protestinde mamuy vazdipe e cimentoski fabrika ano gav Dollc vash o sebepi o shayutno melalipe e phud, pani thay phuv. Ani yekh peticia mamuy vazdipe e fabrika kedingya 4700 parafinipya ano bersh 2020, qhigode akava so hramingya shrdipe e dizuna mamuiipasko. Sar sebepi e

⁹⁵Kosovaki Konstituciya (2008), thavd 43.

⁹⁶KCSF (2022), inputya vash raportipe ketano e OSCH-cyengo vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022

⁹⁷Koha (18 marti 2022), [Dizune e trin mahalyengo protestina mamuy “Prishtina Parking”. Lemo kotar https://www.koha.net/metro/316362/banoret-e-tri-lagjeve-protестоjne-kunder-prishtina-parking/](https://www.koha.net/metro/316362/banoret-e-tri-lagjeve-protестоjne-kunder-prishtina-parking/)

⁹⁸Koha (4 prill 2022), [Rama: Si te averingyol regulora “Prishtina Parking”. Lemo kotar https://www.koha.net/metro/318992/rama-do-te-ndryshohet-rregullorja-e-prishtina-parking/](https://www.koha.net/metro/318992/rama-do-te-ndryshohet-rregullorja-e-prishtina-parking/)

protestyengo thay rovlaripyengo lungyarde kotar e publika, Ministria vash Ambienti thay Ayruno Planifikipe (MMPH) anulingya mekhipe ambientaluno vash vazdipe e fabrika.

90. Vi ayekha ano vahti mayanglo raportipasko, sheruno tema phango e organizipyea proteste thay demonstraciye sine vi polyengi baza thay violenca karshi juvlenge ano urgentuno puqipe, Ano lokalune ovipya, yekh kotor e publikune protestipyengo ule ovipya e femicidipasko ano bersh 2021 e ovipya may penjarutno torturipe ji ano meripe yekh romni kotar olako nako partneri. Ano bersh 2022, duy ovipya aver e femicidyengo rezultingya ani gama protestyengi ani e sah Kosova. Vash may buderi, violenca thay trafikipe seksualuno e yekha tikna qhako 11 bershutnako, kote kotorleisale ini buderi masivune proteste ani e sah Kosova. Sar sebepi e lugnyarda violencako phiravde karshi juvlenge thay qhayenge, ano decembro 2022, kompaniya 16 –divuni e aktivizmesko mamuy violenca ani polyengi baza kordinisali akava bersh kotar o QK thay MD ano specifikuno drom. Ano mashkarnacionaluno niveli, proteste e juvlengo ano Irani mamuy persekutipe o juvla kotar e policiya e moraleski arakle ketani qhib vi ani Kosova. OshC vash manushikane hakaya thay individya aver organizinde publikune kedipya kote on qhina sine pere bala sar simboli e solidaritetesko.⁹⁹

91. Yekh aver tema phanglo kolea organizingyona sine publikune kedipya ani forma e protestyengi sine vi bayripe o timinya e energiako ani Kosova. Ano yanari e bershesko 2022, Partia Social Demokratikuni ani Kosova, organizingya yekh protesta ani Prishtina vash te mamuyine bayaripe e faturyengo vash koleske kerde doshale aktualuni politikuni klima ano QK.¹⁰⁰ Sar kotar o februari e bershesko 2022, projektrisi propozimo vash masekune pokipya ano publikuno sektori vazdingya vi ayekha publikune proteste thay masivune. Ayekha, Sindikata Yekhuni Biumlavdi e Kosovaki (BSPK) respodisali e greva e 25 avgusteya, rodipeya bayripe kotar 100 euro vash o sah butikerutne (vash may buderi dih kotar 6.1). Demonstripyana organizisale kotar o ververutne segmentya ano publikuno sektori.

92. Proteste e serbyengo ano Mitrovicako vrldorig organizisale palo decizipe e QK-esko vash tana mekhene khuvipe e shoferyengo e serbyne tabelyencar. Sar leopardilo ano kotor 5.3, akava decizipe vazdingya yekh zinjiruna akciya e ovipyengo e demonstratyencar adikerde ano Kosovako vrldorig kotar o serbyuno komuniteti.¹⁰¹ Nesave kotar o demonstraciye transferisale ani violenca. Dizune sar simboli e protestako blokirinde drama ano transiti agnle samatradune thavdya. Ofisi e registripasko e vrddyengo ano Zubin Potok thablilo thay yekh eksplozivni araklilo ano ofici ano Zveqane.¹⁰²

93. Raporti e Evropake Komisionesko vash o bersh 2022 dengya yekh pozitivuno notadeipe vash implementipe o hako vash kedipe ani Kosova. Odothe vakergyola kay; “na raportisalo ni yekh incidenti baro e siguripasko phanglo e publikune kedipyencar, numay

⁹⁹YIHR (2022), [Postipe ano Facebook](#).

¹⁰⁰ABC News (2022), [Shrdla protesta mamuy bayaripe o enerjiako poqine ani Prishtina](https://abcnews.al/nis-protesta-kunder-rritjes-se-cmimit-te-energijise-ne-prishtine/) .Lemo kotar <https://abcnews.al/nis-protesta-kunder-rritjes-se-cmimit-te-energijise-ne-prishtine/>

¹⁰¹Euronews (2022), [Serbyengi Protesta ani Mitrovica](#).

¹⁰²Siguripako Koncili e Yekhune Naciengo (2022), Bershesko Progresesko Raporti

sar si pe IPK inicirsale procedure disciplinako karshi policyenge kola undringyona kay kotorlesale ano incidentya prekal o proteste”.¹⁰³

94. Rekomandipya

- PK musay te elimininel namanglarne samatradipya ano kedipasko hako, garantipyea siguripe thay publikuno siguripe te garavgyol.
- KK musay te miraten proyektrisi vash publikune kedipya bizo dosna aqhipya;
- Procedure vash nevipe thay autorizipya publikune kedipyengo musay te oven so may themelune.

5.7 Liria e asocimit Tromalipe e asocipasko

95. Tromalipe e asocipasko sito yekh themluni dimensiya e ramesko vash manushikane hakaya thay penjargyola sar hako vash kedipe ano thavd 20 e DUDNj-sko. Yekh dispoziciya buderi formirisali ano thavd 20.1, sar o hako vash tana oven obligativune kay tana oven kotor ano daykh amalipe.¹⁰⁴ Tromalipe vash asocipe garantinyola vi ayekha kotar o thavd 11 e KEDNj-esko thay GJEDNj-esko thay konsoludinya yurisprudenca olaki pedral lugipe thay samatradipe o tromalipe e asocipasko. Tromalipe e asocipasko garantinyola vi ayekha preka e Kosovaki Konstituciya, thay kotorleinla o hako vash te “theminel yekh organizaciya bizo theripe mangipe te sigurinel mangipe tromalipe” (thavd 44.1) thay o hako vash te themelinen e sindikata (thavd 44.2). Avri akale instrumentyengo mashkarnacionalune thay konstitucionaluni, lejisliciya pherla ini yekh kotor e krisyengo thay aver regulatoryengo.

96. Krisi Gn. 06/L-043 vash Tromalipe e Asocipasko ano Naraipne Organizaciye vi ayekha regulinla o konstitucionaluno hako vash asocipe bizo tromalipasko leipe. Penjardo sar Krisi vash OshC, lejisliciya vash OshC pashavla yekh ambienti laqhardo krisuno cidipeya samatradipya vash o avrune themutne thay qhivipeya o neve krisune forme ano harne registripaske periode.¹⁰⁵ Sahakaleya, ani praktika, raporti e Komisioneresko e EU angla pe dikhipi kay na kerdilo ni yekh avancipe qalavdo ano akava direktipe.¹⁰⁶

Vash maybuderi, Krisi Gn. 04/L-011 vash Organizipe o Kosovake Sindikate, thay Krisi vash Buti Gn. 03/L-212, regulinla o hako sakaske vash te formirinen sindikate ano konteksti e publikune sektoresko thay privatune ano butyaripe. Kosova na therla yekh krisuno rami specifikuno tentimo vash organizipe baza. Ano olako than, Krisi 06/L-043 vash Tromalipe e Asocipasko ano Naraipne Organizaciye musay te sito phiravutno ano sah tipya e OshC-esko, kotorleipeya ano bazikune organizaciye.

¹⁰³ Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

¹⁰⁴ DUDNj, [thavd 20](#).

¹⁰⁵ Evropako Centro vash o Hako Naprofitabiluno (2019), [Kosova miratinla krisi nevo progresivune vash NRO](#)

¹⁰⁶ Evropaki Komisia (2022). Kosovako Raporti, lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

97. Mamuy akava lejislativuno konteksti, QK themelingya Koncili vash Ledeipe e Raipasko e Civulune Malipeya ano bersh 2019. Akava koncili therla sheruno resipe te funksioninel sar yekh godideipasko mekanizmo thay te laqharel ledeipe mashkar o organizacie e civiluna malipasko thay raipe. Raipaski Strategiya thay Akciako Plani vash Ledeipe e Civulune Malipeya miratime kotar o Kocnili vash periodi 2019-2023 hramingya dosna aqhipe ano implementipe. Kotar o shtar sherune obyekti, duy olendar na implementisale. Akava kotorleinla evolviripe e praktiyengo thay o procedure vash kontraktipe o OshC ya vash pashavipe publikune servisipya publikune thay bayaripe o vulnetarizmo vash o programya ano publikuno interesi.

98. Ano bersh 2022, QK miratingya o Nevo Administrativuno Phiravipe gn. 12/2022 vash registiripe, funksionipe thay qregistripe o naraipne organizaciye, procesti e hartipasko kova shrdingya ano bersh 2019.¹⁰⁷ OshC denga olenglo themeluno kontributi prekal o procesi e publikuna konstultipasko ano nesave aspektya e Administrativuna Phiravipasko phanglo e generalune dispoziciyencar, procedure vash registripe thay qregistripe o OshC-eya thay dispoziciye ophiravipe thay agoripasko. Ministria e Andrune Butyengi (MPB) miratingya buderi o propozipya, ayekha kay kerdile buderi avanciripya ano agoripasko dragti e Administrativuna Phiravipasko.¹⁰⁸

99. Yekhipe e Biumpulavde Sindikatyengo ani Kosova (BSPK) intensifikingya aktiviteyta phanglo e dosna aqhipyencar ano miratipe o Krisi vash Masekune Pokipya ano Publikuno Sektori ano bersh 2022 thay na implementipe o Krisi Gn. 04/L-249 vash Sastipaske Siguripya, thay Krisi Gn. 04/L-101 vash o Pensialune Skeme ani Kosova.¹⁰⁹ Phanglo e Kriseya vash Masekune Pokipya ano Publikuno Sektori, mangipya e BSPK-esko vash bayaripe o masekune pokipya e butikerutnengo ano publik sektori e 100 euryencar vazdingya yekh debata buhli vash publiko phanglo e pokipyencar ulavde kotar o raipe. Ano yekha ver mangipe sineto phande ini e averipeya o thavd 8.1 o Krisi Gn. 04/L-131 vash o Pensialune Skeme. Aktualuni debata sitoy phandi e Kriseya vash Siguripe Pensionipe e bersheshko 1983. Averipya propozie rodna te modifikyingvol o gendo 8.1 thay taloparagrya 1.2 thay 1.3 olesko, kola rodna 15 bersh kontributi ano skeme e pensionipyengo angli data 01.01.1999.¹¹⁰

100. Puqipe vash masekune pokipyengo ano publikuno sektori lela specialunipeya ano umal e edikipaski fluksi e mangipyencar kotar o butikerutne e publikune sektoryengo vash bayaripe krisune olenge masekune pokipya. Phiravde kotar o SBASHK e Kosovako, protesta adikerdile nesave vera ano vahti e raportisalo thay o greve phiravdile ano septembro 2022 aqhavde shrdipe o nevo skolako bersh.

¹⁰⁷ Ofisi vash Shukarno Raip (2022), [Projektmothavipe administrativuno gn. xx/2021](#).

¹⁰⁸ KCSF (2022), inputya vash raportipe ketano e OSCH-cyengo vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022

¹⁰⁹ Kallxo (20 mayi 2022), [Agorinla protesta e BSPK-ski, rodna 100 euro buderi vash o sah butikerutne](#). Lemo kotar <https://kallxo.com/lajm/perfundon-protesta-e-bspk-se-kerkojne-nga-100-euro-shtese-per-te-gjithe-te-punesuarit/>

¹¹⁰ Gazeta Express (8 aprili 2022), [Mangipe vash 100 eurya buderi vash butikerutne, BSPK protestinla adive](#). Lemo kotar <https://www.gazetaexpress.com/100-euro-shtese-per-cdo-te-punesuar-bspkja-proteton-sot/>

101. Rekomandipya

- Prosesi e registripasko vash OshCya thay civiluno amalipe musay te ovel so may themeluno, sigyutne thay may transparentune;
- Musay te demonstringyol yekh angazhipe vash implementipe e strategiya e ledeipasko mashkar o raipe thay OshC-ya;
- Publikune Autoriteya musay te sigurinen praktikaluno implementipe o Nevo Administrativuno Phiravipe Gn.12/2022 vash Registripe, Reagipe thay Qregistripe o OshCya. Departamenti vash o OshC vi ayekha musay te sigurinel kay olesko stafi te traytingyol ano neve dispoziciye kotorleime ano Administrativuno Phiravipe miratimo pe agor;
- Intelejenciako Financiaruni Yeklin (NjiF), Ministria vash Financiye (MF) thay Centraluni Banka musay te hartinen thay miratinen o rami vash regule specifikune vash o banke thay o OshC bazirime ano rekamndipe 8 e Task Forcako vash Financiaruno Reagipe (TFVF), konkretune notadeipe sektorialune rezikosko ano drom kay te meklen financiarune servisipya bizaqavipe vash o OshC thay te inkurayingon bankake transakcionipya andre financiarune operaciye e OshC-yengo.
- QK musay te sigurinel kay te garavgyp o hako e butikerutnengo vash gresa thay kay o mangipya olenge te shungyon thay te adresingyon ano vahti thay hakyune;
- Koncili vash Ledeipe e Raipeya vash Civilune Malipe krerisalo vash te loklarel ledeipe mashkar o OshC thay QK. Raipe musay te lungyarel ta vazdel yekh ledeipe ayekhaverutno vash te sigurinel kay o sektori e civiluna malipasko shay te bayarel o aktivitetiya ano procesya e decizipasko.
- Koncili vash Ledeipe e Raipeya e Civilune Malipeya kreirisalo vash te loklarel ledeipe mashkar o OShc thay QK. Raipe musay te vazdel yekh ledeipe.

5.8 Tromalipe e pakyavipasko, godornipasko thay e religiyako

102. Tromalipe e pakyavipasko, godornipasko thay e religiyako sito phando e individualune hako vash te manifestinel, palikarel thay praktirinel o pakayvipya olenge vay ano yekh komuniteti e averenca. Penjaripe olako sar yekh universaluno hako sito decizimo ano thavd 18 e DUDNy-esko thay ekualivantuno drom mothavgyola ini mashkar o thavd 9 e KEDNj-ekso. Ani akaya Konventa, samatradipya ano manifestipya e pakyavipasko vay religiyako shay te decizingyon e krisea numay ano ovipya kana telarna o interesya thay vasnipe e yekha demokratikuna amalipasko thay siton manglarne vash interesi e publikuna sgiripasko, vash garavipe o publikuno rendo, e publikune sastipasko vay garavipe manushikane hakaya e avrengo. Ani sfera e Kosovaka Konstituciako, akava hako formirisalo ano kanleipe e pakyavutna tromalipasko, godornipe e religiyako ano thavd 38. Vash may buderi, Kosovaki Konstituciya (o Hakaya e Komunitetyengo) anglodiklara o thavd 59 par.1 kay " kotorleutne e komunitetyengo therna hako individualuno vay ano komuniteti, te mothaven, adikeren thay evolvirinen olengi kultura thay te garaven themelune elementya vash olengo identiteti, religiya, qhib, tradicya thay olengi kultura". O hako vash te pakyan thay manifestinen pakyavipe daykasko nakla ani paralela ani Konstituciya e hako vash te aviren religiya (thavd 3) vay vash tana oven obligime te

kotorleingyon ano yekh pakyavipasko komuniteti vay vash te keren penjarutno olengo pakyavipe. Sahakaleya, musay te potencingyol kay e Kosova sito laik them thay sito neutraluno ano puqipy vash pakyavipaske pratcavya sar anglodiklarla o thavd 8 e Konstituciako. Akava konfirmisalo ini ano ovipe e Aryeta Halimako, vash koleske e Konstitucialuni Kriselin deklarinya, mashkar aver, kay publikune autoriteya siton obligime te respektinen o thavd 8 e Konstituciako vash te garaven o themesko neutraliteti vash pakyavipaske puqipy.¹¹¹

103. Ano realiteti, Raporto e Evropaka Komisiako vash o bersh 2022 mothavla dakordipe pferdo e Kriseya vash Tromalune Pakyavipy rodla prezantipe o rekomandipy kotar e Veneciaki Komisia (2014) ano KK. Rekomandipy e Veneciaka Komisiako diklargyona ano loklaripe o krisuno statusi, eleminipeya ayekha samatradipy kote kotorleingyona o uqhe mangipy e publikune lovesko vash averipe akava krisi ano implementipe o rekomandipy kotar e Veneciaki Komisia. Sito vasno kay te potencingyol kay GjKK pandar na dengya dayk aktkrisipe phanglo e ushkavipeya o pakayvipasko tromalipe.

104. KK therla ani lejislativuni agenda vash o bersh 2023 projektrisi vash tromalune pakyavipy, kova si te del shaibe komunitetyenge pakyavutne registripe thay triumfipe o yekhuno hako. Averipy ano statuti yuridikalo vash pakayvipaske religiye kotorleinla o hako e ilahkako krisuna, leipe e ilahka kiryea, adikeripe logaria ofisialuni bankaki, butyaripe e butikerutnengo thay themelipe o instituciye e humanitarune karaktereya thay edukipaske. Averipy kotorleinla ini formiripe yekh komisiya vash te lenpe puqipyencar praktikalune thay vash te decizinen praktika vash registripe o komunitetya neve religiyake ani Kosova. Projektkrisi vash religiyake pakayvipya miratisalo vash angluni ver ano bersh 2006 thay therla tentipe kay te diklarel krisuno rami vash pakayvipaske tromalipy bayarde ano yekhippe e manushikane hakayencar garantipe e Kosovaka Konstituciya.¹¹²

105. Kosova therla 43 garavipaske zone specialune, kola kreirisale e Kriseya Gn. 03/L-039 vash o Specialune Zone Garavde, e resipeya o garavipe lokaciye e pakyavipaske vasnipeya vash kulturalune. Akale zonenge pashavdisalo krisuo garavipe ano sasavo aktiviteti kova potencialipeya shay te anel zarari vay darakeripe ano historikuno ambienti, kulturaluno thay naturaluno. Yekh specializimi yeklin policiaki, kerdio kotar o individya e ververutne etnikune avipyeya, pazhavla dikhippe prekal o orari vash te garantinel siguripe e akale zonengo. Ji kay, niyekh incidenti raportimo na ulo andre akale thanenenge andre duy bershenge, ovipy e qoripasko thay vandalizipe raportisalo ano thanipy e KOS kola araklola avri o decizime zone vash garavipe. OJQ Aktiv raportinla vash 23 incidentya ano pakyavipasko obyektya thay kulturalune ortodoksyenge serbya ano bersh 2022.¹¹³

¹¹¹Subyekti gn. KI 36/1. Notadeipe konstitucionaluno e pretendipasko e na ekzekutipasko o Aktdecizipe e Uqha Kriselinako ano Gilani CN.nr.24/09 e 17 novembroski 2009 thay ushkvipa pretendipe e manushikane hakayengo e aplikantesko

¹¹²AA (25 yanari 2023), [Kosovako Raibe miratinla projektkrisi vash tromalune pakyavipy lemo kotar](https://www.aa.com.tr/sq/balkani/qeveria-e-kosov%C3%ABs-miraton-projektligiin-p%C3%ABr-lirin%C3%AB-fetare/2796937)
<https://www.aa.com.tr/sq/balkani/qeveria-e-kosov%C3%ABs-miraton-projektligiin-p%C3%ABr-lirin%C3%AB-fetare/2796937>

¹¹³NRO Aktiv (2022), inputya vash raportipe ketano e OSCH-cyengo vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

106. Yekh puqipe aqhola pandar na alosardo sito phande e implementipeya o decizipe e Konstitucionaluna Kriselinako ano bersh 2016 vash o manastiri Visoki Deqani. Decizipe konfirmisalo kay o KOS therla ilahke hakaya pedral o manastiri thay o than, ji kay QK pandar na implementingya o decizipe.

107. Ano centro e dikhipasko irandile ini o avazya mamuy Administrativuno Phiravipe 06/2024, kova aqhavla siklovnen adikeripe e shamiya sar pakyavipasko simboli ano publikune shkole, deklarindoy kay akava telarla o themeluno hako ano hako vash tromalune pakyavipya. Ano avgusti e bersheshko 2022, yekh iniciativa ulavdi ano socialune medie angya dikhipe vash akava puqipe e mangipyencar vash te telaren kotar o decizipe o Administrativuno Phiravipe thay vash te mekhen akcesi ano edukipe vash o qhaya muslimanya.¹¹⁴

108. Rekomandipya

- KK musay te adikergyol ano sasavipe rekomandipyenge kotar e Veneciaki kosmia vash o Projektkrisi vash Tromalune Pakyavipya ano drom kay te loharel o statusi e krisiesko thay te elimininel o samatradipya ano hako vash te manifestinel pakyavipe;
- QK musay te implementinel decizipe e Konstitucionaluna Kriselinako e bersheshko 2016 vash o manastiri Visoki Deqani vash te garantinel o respektime o hakaya e ilahkyengo;
- PK thay Ofisi e Themeske Prokuroresko musay te rodlarel ano sasavipe thay ano efikasuno drom o reagipya vash maripya e pakyavipaske motivyencar.

6. KOTOR B: O EKONOMIKUNE HAKAYA, SOCIALUNE THAY KULTURALUNE

6.1 Butyake Hakaya

109.0 butyake hakaya therna baza olengi krisieski universalune thay mashkarnacionalune e thavdeya 23 e DUDNjesko, ji kay KEDNj aqhavla ani sakoya forma e butyaki obligimi e thavdeya 4 olake kova vakerla kay; “nikaske na manglape te rodingyol te kerel obligativuni buti vay te obligingyol”.¹¹⁵Ano lokaluno niveli, o butyake hakaya garavgyona e Kosovaka Konstituciya. Konstituciya garantinla hako vash te keren buti thay vash te alosarel tromalune profesiya, sar decizinla o thavd 49.1 kay; “sakova tromalo personi alosarla

¹¹⁴Kallxo (6 avgusti 2022), [Riiranipe e iniciativa vash mekhipe adikeripe e shamia ano shkole](https://kallxo.com/gjate/rikthimi-i-nismes-per-lejimin-e-bartjes-se-shamise-ne-shkolla/). Lemo kotar <https://kallxo.com/gjate/rikthimi-i-nismes-per-lejimin-e-bartjes-se-shamise-ne-shkolla/>

¹¹⁵GjEDNj, [Thavd 4](#).

profesya thay butyako than”. Asociapasko tromalipe, tromalipe vash formiripe o sindakate thay aqhavipe e obligimi buti garavyola ini e Konstituciya. Aver dispoziciye ktorleinla socialune siguripya phanglo e bibutikeripya e thavdeya 51, thay vi reprezentipe hakyuno e komuniteten thay ktorleutne ano publikune butyaripya ano thavd 61.¹¹⁶ Lejislativuni baza formirisalo ini e Kriseya Gn. 03/L-212 vash Buti, Kriisi Gn. 04/L-161 vash Siguripe thay Sastipe ani Buti e Kriseya Gn. 05/L-011 vash Sindikaluno Organizipe, kova rregulinla thay decizinla o hakaya thay tromalipya e butikerutnengo vash te kreirinel sindikate ano publik thay privat sektori.

110. Naleindoy pe dikhippe kay ekzistirina nesave butyake krisya, implementipe e akale krisyengo aqhola teluno ani Kosova. Na implementipe biqhala ano ushkavipe o butyake hakaya, ktorleinindoy o telune masekune pokipya, luge orarya butyake thay kondiciye na pakyavne e butyake. Yekh peshelipe konsiderimo e butikerutnenga zoralipasko ani Kosova sitoy butyardi ano naformaluno sektori, kova na sito regulimo e butyake kriseyncar. Akava tipi e butikeripasko but ver amalinyona e telune masekune pokipyencar, bizo sigurope ani buti thay samatraduno akceso ano socialune garavipe. Yekh konsiderimo gendo e butiekrutnengo ani Kosova na uqhargyona kotar o trinfipya ano garavipaske socialune skeme, sar siton pensionipya, sastipaske siguripya thay bibutikeripe. Akava nanipe e socialuna garavipasko kerla butikerutnen may ekspozirime karshi ekonomikune krizyenge thay qorolibya.

111. Sar kotar o septembro e bershesko 2022, QK akceptingya ano direktipe o Kriisi nevo Gn.08/L-196 vash masekune pokipya ano publikuno sektori, kova miratisalo kotar o KK ano decembro e bershesko 2022.¹¹⁷ Resipe e krisesko sito kreiripe yekh sistemi uniforma e masekune pokiyengo e centralune resorsyencar thay rregulyencar transparentune. Kotar e aver rig, ov dela shaippe vash kanleipe ano yekh konsistentuno drom e mashkarnacionalune standardyencar vash bujeteske harjipya e QK-esko, deindoy shaippe yekh menajipe may kontrolimo e avipyengo thay raipaska harjipyengo. Referinindoy KK-eske, aktual sistemi e masekune pokioyengo ano publikuno sektori fragmantisalo thay konsideringyona na efektivuno feri so na therla lojikuni baza.¹¹⁸ Projektkriisi vazdingya yekh debata buhli vash publikuno e publik sektoreske butikerutnecar kola rodona bayaripe o masekune pokipya.

112. Avri Kriisi Gn.08/L-196 vash masekune pokipya, QK kerela buti ano averipe o aktualune krisya Gn.03/L-22 vash e Buti, thay Gn.04/L-161 vash Siguripe thay Sastipe pe Buti. Ano duy procesya, sheruno obyektivni sito harmonizipe thaneski lejislacija e Acquisi-in (legislaciya) e EU thay Direktiva e EU vash Balanci Buti – Jivdipe.¹¹⁹

113. Raporti e Evropaka Komisiako vash o bersh 2022 potencinla kay vash angluni ver sar kotar o bersh 2011, minimaluno masekuno pokipe ani Kosova bayrilo. Ano yuni e

¹¹⁶ Kosovaki Konstituciya (2008).

¹¹⁷ Kallxo (22 decembro 2022), [Miratingyola Kriisi vash Masekune Pokipya ano publikuno sektori](https://kallxo.com/lajm/miratohet-ligji-per-pagat-ne-sektorin-publik/) . Lemo kotar <https://kallxo.com/lajm/miratohet-ligji-per-pagat-ne-sektorin-publik/>

¹¹⁸ Oficialuni Gazeta (2022), „ [Kriisi gn. 08/L-196 vash masekune pokipya vash publikuno sektori](https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=68695) . Lemo kotar <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=68695>

¹¹⁹ Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

bershesko 2022, Kosovako Sombeshipe miratingya ano angluno drabaripe o masekuno minimaluno pokipe ano 264 eurya (kotar 170 eurya).¹²⁰ Kotar e aver rig, skema e socialuna azhutipaski thay garavipe vash o persone ano kondiciye pharde aqhola na efikasuni. Sar raportingola kotar e Evropaki Komisia, may baro kotar e rezervime bujetesko vash socialune siguripya harjinyola vash o pensiye e phuripasko thay vash o veteranya e maripasko ano trinfipya samatradime financierune vash o aver grupe.¹²¹

114. Kosovako Butyako Inspektorati sito centraluno organi monitoripasko kova diklarla implementipe o krisya butyake ani praktika. Akate kotorleinla o menajipe e generalune ledeipyengo e butyako thay sastipaske dispoziciye ani buti. Akava paluno sito ano yekhipa e Kriseya Gn. 04/L-161 vash Siguripe thay Butyako Sastipe. Reagipya e inspektoratesko siton vi ayekha konform mamuy yekh grupa e krisyengi thay regulatore aver. Akate kotorleingyona o Krisi Gn.04/L-156 vash Duhanesko Kontrolipe, kova averisalo ano bersh 2022,¹²²Krisi Gn.04/L-219 vash Avruna, Krisi Gn. 03/L-19 vash Profesioanluno Avanciripe thay Butyaripe e Individyengo e Samatradune Shaipyencar thay Krisi GN 02/1081 vash Promovipe thay Garavipe Paravipe Quqa.

Ano quadro e kerdy butyako kotar o Butyako Inspektorati, musay te potencingyol vi o projektrisi gn.07/L-028 vash o Kosovako Butyako Inspektorati pandra araklola ano ajukeripe o miratipe kotar o bersh 2020.

115. Obyektive ano Butyako Inspektorati vash o bersh 2022 grupingyona ano trin obyektive stratejikune kotorleindoy (1) telaripe o informaluno butyaripe thay naregistrimo, (2) bayaripe o dispoziciye kola promovina yekh sasto ambienti e butyako thay (3) digitalizipe o servisipya andre o Butyako Inspektorati. ¹²³Ano publikumo raporti e progresesko vash o bersh 2022, Butyako Inspektorati potencinla kay alosargya 6316 inspektipya kolendar 860 rezultinde e rovlaripyencar thay 405 sine sar sebepi e aksidentyengo, Butyako Inspektorati potencinla kay ano bersh 2022 registrisale 394 aksidentya pe buti e 15 fatalune aksidentyencar.¹²⁴Ano yekhuno raprti, Inspektoriaki Butyako mothavla kay ushkavipya may sig siton ano krisune dispoziciye kotar o butideutne e bershesko 2022 kola sineton phande e butyake na kompensipyencar prekal ashlipya, na kompensipya prekal o krisune bersheske ashlipya, buti ano rakyaki smena, buti pe agorkurko thay ashlipya. Ano buderi ovipya e administrativune ovipyengo, Butyako Inspektoria mekla ofisialunenge angloneivpya e hramipeya phiravde e lovenge sanksionipyencar.

116. Kosovaki Statistikiyengi Agenciya (ASK) pandar na publikinga anketa e butikerutnenga zoralipaski vash o bersh 2022 ano vahti e publikipako akava raporti. Sahakaelya, ano bersh 2021 isi peripe e generaluna situaciako e bibutikeripasko vash o 20.7 pe shel leindoy pe dikhipa 25.9 pe shel e bibutikeripasko ano bersh 2020. Sar si pe ASK, ano bersh 2021 kotor

¹²⁰Ibid.

¹²¹Ibid.

¹²²Ofisialuni Gazeta (2022), [Krisi vash averipe pheripe Krisi gn. r. 04/L-156 vash duhani.](#)

¹²³Butyako Inspektorati 2022), [Plani performancako 2022.](#)

¹²⁴Butyako INSpektorati (2022), [Bershesko raporti e progresesko.](#)

na butikerutnengo ano totaluno gendo e bibutikeripasko sine naproporcionalune ulavipeya mashkar o mursha 19 pe shel thay juvla 25 pe shel.¹²⁵

117. Avdive ani Kosova ekzistina pashe 208 amalipya sindikalune. Mamuy akaleske, butyake kondiciye e butikerutnengo, specialune ano privat sektori, aqhona nashukarne e minimalune masekune pokipyencar ano generaluni telune thay butyake kondiciencar ano sasavipe lelime kotar o mangipe e butideutnengo vash te implementinen o butyake krisya. Buderu studiripya dena yekh imazhi darakerno vash o butyake hakaya ani Kosova.¹²⁶ Nepotizmo thay rigyaripe ani baza e personalune preferncyengo siton yekh mothavdo fenomeni ano butyake privat thana feri so na isi mekanizmya e kontrolipasko.¹²⁷ Vash may buderu, transparenca nabuderi razultingya ano personeli e butikeripasko naformalune ano formalune kompaniye.

118. Nivelu teluno e kotorleipasko e juvlengo ano zoralipe e butikerutnengo sito yekh darakerdo puqipe feri so yekh faktori kontributesko ano garavipe patriarkalune strukture ano amalipe. Ini soske buderu juvla aqhona umlavde financiarune kotar o mursha, demokratizipe e amalipasko prela o polyenge yekhipa sito pharo.

119. Komunitetya Roma, Ashkaliye thay Egipqanya ani Kosova lungayrena te aqhon ano may baro gendo e nabutikeripasko (pedral 90 peshel), thay indivitya e akale avipyencar etnikune araklona ano uqho reziko e diskriminipasko ano butyake thana pedral olengo etnikuno avipe.¹²⁸ Sar rezultati, kotorletune e akale komunitetyengo siton butyarde ano informaluno sektori e napakyavutne butyencar.¹²⁹ Inisoske e dosna aqhipeya, ano yuli e bersheshko 2022, QK pe agor miratingya yekh Strategiya vash Avancipe o Hakaya e Komunitetyengo Roma thay Ashkaliye 2022 -2026 thay yekh akciako plani.¹³⁰ Strategiya therla resipe avancipe o kondiciye vash hakaya e akale komunitetyengo ano ververtune aspektya e amalipasko leindoy ini edukipe thay sastipe, garavipe thay ekonomikuno zoralipe thay aver.¹³¹ Strategiya anglodiklarla specifikune politike ano olako reagipasko plani kotorleipeya loklaripe o takse vash o kompaniye kola butyarna dizune kotar akala komunitetya.

120. GPLS vazdla darakeripe vash ushkavipe o themelune hakaya e butikerutnengo ano sektori ekonomikuno. Ano bersh 2022, GLPS lela yekh rovlaripe vash ushakvipe o hakaya e juvlako ano bersheshko ashlipe. Rovlaripe sine phando e refuzipea o bersheshko ashlipe palo

¹²⁵ Kosovaki Statistikiyengi Agencia (2022), [Anketa e butikerutnenga zoralipasko 2021](#).

¹²⁶ Demokratikuno Nacionaluno Institutu (NDI, 2021), [Anketa e publikune opinionesko ani Kosova](#)

¹²⁷ Demokratikuni Nacionaluno Institutu (NDI, 2021), [Anketa e publikune opinionesko ani Kosova](#)

¹²⁸ Evropaki Komisia (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

¹²⁹ Balkan Sunflowers Kosovo (2022), inputya vash o ketano raporti e OShC-yengo vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

¹³⁰ Childhub (2022), [Strategia vash avancipe o hakaya e komunitetyengo roma thay ashkaliye 2022-2026 thay plani olaka reagipasko vash o bersh 2022-2024 miratisale](#) lemo kotar <https://childhub.org/en/child-protection-news/strategy-advancing-rights-roma-and-ashkali-communities-republic-kosovo-years-2022-2026-and-its-action-plan-years-2022-2024-have-been-approved>

¹³¹ Evropaki Komisiya (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

iranipe pe buti palo yekh ina qhonyengo biyanipasko ashlipe. Juvlake telardilo o hako vash o bershesko ashlipe e preteksteya kay may angleder sine ano 9 qhonyengo ashlipe. Akava telaripe thay yustifikipe sito ano mamuyipe e krisune bazyencar pedral kolende vazdisale o butyake hakaya ani Kosova, vi ayekha telarna o dadalaryenge hakaya e sakole butideutneske vash garavipe mayangle e qhavorengo. Palo reagipe e GLPS-esko, butideutno akceptingya krisuno godornipe, deipeya juvlake o mekle tromale dive kriseya e bershuna ashlipasko.¹³²Ovipe sito vasno feri so qhivla dudi pedral nanipe o mangipe thay godornipe e butideutnengo vash te respektinen krisuni baza e butyake thaneski.

121. Ano bersh 2022 kerdile 80 inspektipya karshi buderi desar 50 biznesyenge thay sar sebepi akaleske araklile pedral 100 butikerutne nadeklarime thay bizo kontrate butyako thay krisiale loveya 200 mile eurya vash o biznesya vash napokipe o milion takse; sar vi anulisale 2 konkursya vash ofisialune poziciye – direktori e RTK-esko thay denisteski pozicia ani Poduyeva.

122. Ano yanari e bershesko 2022, sar rezultati o raportipya e dizunengo biqhalde ani platforma Kallxo thay halovipe e BIRN Kosova vash rekordipe Kosovaki Porezeski Administracia (ATK) thay dokumentipe o inspektipya ano tereni e Butyake Inspektoratesko, buderi desar 50 bizneya ververutne inspektisale ani sah Kosova talo vijilentyengi aykh e kamerako e platformako Kallxo. Akala rodларыpa alosardile prekal e baza e rovларыpyengo e dizunengi ani platforma Kallxo vash ushkavipe ververutno e manushikane hakayengo thay napokipe o pensionalune garavipya. Sar rezultati, buderi desar 1000 butikerutne konstatisale kay na therna butyake kontrate, so kerla vi ushkavipe o Kosovako Butyako Krisi. Olenge dendilo shaupe vash te ofisialinen kontrate vash te sigurinen butikerutnenge trinfiypya thay siguripe butyako garantimo kriseya. Krisisale loveya ini o butikerutne. O sah reagipya pe shrd rekordisale ano periodikuno drom kotar e platfroma Kallxo, thay transmetisale ano ververtune televiziake reportazhe kola sar sebepi vazdinde buderi raportipe e publikako.¹³³

123. Ano yuni e bershesko 2022, yekh rodларыpe kotar o BIRN dikla kay publikuno leknaipe, Trepca Sh.a, na pokingya kontributya pensionalune vash butikerutne olake bershencar, rezultinindoy yekh borji kotar 9 milionya eurya.

124. Rekomandipya

- Kosovako Sombeshipe musay te sigurinel kay projektrisi gn. 07/L-028 vash Bytyako Inspektorati te miratingyol ano yekhippe e Acquis-eya kompetentune e EU (balanca buti-jivdipe), specialune phanglo e nadiskriminipeya ano butikeripe thay dadalaryengo ashlipe, sar vi te ulaven resorsya vash te financirinel akala mekhipyva vash te investirinen ano buhларыpe o servisya vash garavipe;
- Butyako Inspektorati musay te bayarel kapaciteti thay inspektipya ano publikuno sektori thay odova privatuno;

¹³²GLPS (2022), inputya vash o ketano raporti e OShC-yengo vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

¹³³BIRN Kosova (2022), inputya vash o ketano raporti e OShC-yengo vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

- KK musay te miratinel urgentipeya Krişi nevo Butyako;
- QK musay te implementinel afirmativune mase sar si pe Krişi vash Polyengo Yekhipe ano procesya e rekrutipasko, specialune ano uqe poziciye decizipaska leipasko ani Publikuni Administraciya;
- Butyako Inspektorati thay godorne instituciye musay te evolvirinen traynipy vash butideutne ano publikuno sektori phanglo e lejislativune rameya;
- QK musay te implementinel o politike diklarde e Strategiya vash Avancipe o Hakaya e Komunitetyengo Roma thay Ashkaliye 2022-2026 e resipeya o bayaripe o butikeripee akale komunitetyengo;
- Tromalipe e organizipasko thay kolektivune negociaciye; butikerutne musay te theren hako vash formiripe thay kotorleipe ano sindikate, thay te negocinen kolektivune olenge butideutnencar. Butideutne na musay te khuven ano akala hakaya vay te diskriminen butikerutnen kola kerna akava;
- Butyako Inspektorati musay te gavel krisya ano zoralipe thay hakaya e butikerutnengo, respektinindoy o sah anglodiklare hakaya kriseya;
- QK musay te kerel promovipe adekuatuno e butyake hakayengo vash butideutne ano drom kay te respekinen o themelune hakaya, leindoy ini o hako vash tromalipe e vakeripasko, organizipe thay shndipasko kedipe. On na musay te kotorleingyon ano praktike kola ushkavna akala hakaya, ayekhaverutne sar dikhipe vay calavipe butikerutnen.

6.2 O hako vash edukipe

125. Sfondi Mashkarnacionaluno kote o hako vash edukipe lelola pe kan may shukar ano konteksti e Kosovaka evolviripasko sar demokratikuno amalipe sito o thavd 26 kotar DUDNj thay o thavd 2 e KEDNj-esko. Konkretipeya, paragrafi 26.1 DUDNj potencinla kay "sakova hako e edukipasko" anla pe dikhipe kay edukipe musay te ovel gratisi ini vash te ovel akcesuno vash o may hari niveli elementaruno thay mashkarutno.

126. Ano rami e Kosovake Lejislativesko, o hako vash edukipe sito garavdo konstituciya Thavd 47 sigurinla o hako vash elementaruno edukipe thay shaibe yekhuno vash edukipe vash o sah individya ano yekhipe e mangipyencar olenge specifikune. Ano thavd 59 o hakaya e komuitetyengo thay lenge kotorletune, Konstiticua garantinla o hako vash nabuderune grupe vash te lungyaren o edukipe ani olengi dayaki qhib, e kondiciya kay e qhib te ovel vastimi ano ofisialuno vastipe ani Kosova. Akava rilepardilo e Kriseya Gn.03/L-047 vash Garavipe thay Promovipe o Hakaya e Komunitetyengo thay olenge kotorleutne ani Kosova. Krişi garavla vakerdi qhib kotar o nabuderune grupe sar qhib e sikipaski ano elementaruno edukipe thay mashkarutno. Rami lejislativuno e edukipaske ambientesko ani Kosova kompletisalo e Kriseya GN. 03/L-068 vash Edukipe ani Komune e Kosovaka Republikako. Akava krişi regulinla organizipe o publikune instituciye ano shkole elementarune thay mashkarutne. Konteksti diklarla lejislatiuvuno vash edukipe o terciaruno niveli sito Krişi Gn.04/L-037 vash Uqo Edukipe.

127. Ano decembro e bershesko 2022, QK miratingya o Projektrisi Uqo Edukipasko, kova therla resipe e krisuni baza vash o kondiciye thay drom e phiravipasko o siguripe vash edukipe, rodларыpya skencialune thay siguripe ano kualiteti e uqa edukipasko.¹³⁴Projektrisi vash Uqo Edukipe ajukergyola but sig te phiravgyol ano Sombeshipe, denga pe janipe MASHTI.¹³⁵ Akava krisi ano nesave puqipyа e uqa edukipasko, specialune ano financiripe baziripeya ani performanca e universitetyengi, kova pashavla yekh zoralі baza vash bayaripe o kualiteti e transparencako ano institucye uqa edukipasko ano thav. Akale kriseya vi ayekha themelinyola o Etikako Komiteti sar yekh organi kova regulinla godornipe vash garavipe, promovipe thay themelipe akademikuno integripe thay anoqhavla sasavip forma e qhelala akademikuna reagipaski. Vi ayekha, raіpe miratingya ini o Projektkrisi vash Kosovaki Agenciya vash Akreditipe, sigurinindoy biumlavdipe e Agenciako sar primaruno phiravutno e kualitativuna siguripaso ano uqo edukipe. Anglodiklargyola kay o duy krisya te khuven ano zoralipe ano bersh 2023, hramipeya shrdipe e agoripaso e krisuni infrastruktura vash talokrisune aktya.

128. Palo rekomandipyа e RrDNj-esko ano raporti e bershesko 2021 kay o MASHTI musay te intensifikinel tentipyа vash implementipe ekzistipaski lejisłaciya ano ofisalune qhivya ano edukipasko sistemi, kerdile vasne reagipyа ano akava direktipe.¹³⁶ MASHTI pe agor realizingya iranipe o sah skolake tekstya vash sakoya klasa e boshnyak thay turkyune komunitetesko ani Kosova, hramipeya yekh vasno avanciripe. Vash may buderi, Ministriya tentingya te phikodeinel ini marjinalizime grupe, leindoy roma, ashkaliye thay egipqanya Kosovako, prekal ververutne inciative kola therna tentipe te laqharen situaciye ano e edukipaski. Akava phikodeipe lela forma e financipasko vash edukipaske centrya thay financiaruni asistenca vash siklovne kola siton kotor e komunitetyengo. Sahakaleya, aqhola pandar keripe progresi ani implementipe pherdo kompetentuni lejisłaciya.

129. Edukipaski Strategiya 2022-2026 publikimi kotar o MASHT ano yuni e bershesko 2022 sitoy harni bazirimi ano Kosovaka Raipasko Plani 2021-2025. Strategiya sitoy fokusimi ano 5 obyektive stratejikune; (1) bayaripe o kotorleipe thay akcesi yekhuno ano edukipe ano qhavoripe; (2) laqharipe o kualiteti e anglouniversitarune edukipasko prekal konsoldipe o pakyavipaske mekanizmyа vash siguripe kualiteti thay kualitativuno siklovipe; (3) harmoniipe o edukipe profesionaluno e dinamikune evolviripyencar e tehnologiya thay butyako trego; (4) laqharipe kualiteti, integriteti thay konkurenciya ano uqo edukipe; thay (5) vastipe e tehnologiya digitaluni vash te laqharen servisipyа ano kualiteti e edukipasko.¹³⁷

130. Registripe e qhavoreno ano angloedukipasko edukipe aqhola buderi telune leindoy pe dikhipе mashkaripe e OECD-esko, sar si pe Raporti e Evropaka Komsiiako vash o bersh 2022. Nanipe o institucie publikune angloskulipyа therna yekh rola ano akava

¹³⁴Kallxo (2022), [Raіpe miratingya proyektkrіsi vash uqo edukipe ani Kosova](#).

¹³⁵MASHTI (2022), respodipe e emailea vash o RrDNj phanglo e rekomandipyencar e raportesko may angle ketano e OSHC-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova.

¹³⁶MASHTI (2022), respodipe e emailea vash RrDNj phanglo e rekomandipyencar e mayangle raporteya ketano e OSHC-yengo vash Manushikane Hakaya ani Kosova

¹³⁷MASHTI (2022), [Draft Strategiaа e Edukipasko 2022-2027](#).

ekonomikuno aspekti, feri so o angloskulipya ano privat sektori siton pohale. Yekh kotar puqipe, ano generali respektingyola registripe e generaluna populaciako e skolake bershego ano elementarune institucye thay mashkarutne decizime kriseya.

131. Qhavore e komunitetyengo Roma, Ashkaliye thay Egipqanya ani Kosova lungayrena te arakhon e bare sfidyencar phanglo yekhuno akcesi ano edukipe. Stigmatizipe olengi kultura phiravde ano ververutne forme e diskriminipasko mamuy olenge aqhavla aktivune tentipya e raipasko vash te bayaren yekh konteksti koleya o sah qhavore shay te evolvirinen yekh edukipasko yekhuno ambienti. Ano genipasko aspekti, ji kay kerdilo progresi ji yekhe thane a haricune komunitetyengo, niveli olengo aqhola talo mashkar e kotorleipasko leindoy pe dikhipe generaluni situaciya. Numay 7.6 pe shel e qhavorengo e angloskulipasko phiravla edukipe angloskolako leindoy pe dikhipe generaluno total kotar 15 pe shel.

Ano mashkarutno edukipe, shifre specialune siton may dikhutne e generaluna populaciya¹³⁸

132. Teorokipeya, edukipasko sistemi ani Kosova sito sahasardo vash o qhavore e samatradime shaipyencar shrdipeya kotar o evolviripasko plani e MASHT-esko 2016-2020 kay sito konform mashkarnacionalune standardyenge thay evropake. Ano bersh 2022, ano edukipasko anglouniversitaruno edukipe e Kosovako registrisale ano sasavipe 4, 323 individya e samatradune shaipyebcar. Sahakaleya, pe realiteti, elementarune kondiciye vash phiravipe o rregularuno edukipe na phergyona, keriba phare o phiravipe e pere amalyencar o siklipe o jene e samatradune shaipyencar. Specialune, sar si pe OshC Kosovako Forumi vash Samatradune Shaipy FKAK, buderi persone e samatradime shaipyencar nashi te phiraven edukipe regularuno vash o sebepi o nanipe o asistentya decizutne ano shkole. Akava ovela mamuy fakti kay institucionaluno phikodeipe ani asistentyengi forma sito obligativuno ano klase azhutime vash o qhavore e specialune mangipyencar. Sar si pe MASHTI ani e sah Koosva araklona numay 91 asistentya.¹³⁹ MASHTI ulavgya fondya vash 300 asistentya buderi ano bersh 2023. Vi ayekha, raipe musay te vazdel rampe ano shkole decizime kotar o komune ververutne vash te sigurnen akcesi vash o siklovnen e samatradune shaipyencar. Vash may buderi, inicipe kotar o Sinteza Vokaluno pe albanikani qhib planifikisali vash te phikodeinel o komuniteteti e jenengo kola nashavde o dikhipe.¹⁴⁰

133. Kualiteti teluno luyardo ano edukipe therla buderi problemya ano socialuno konfiguripe e Kosovako. Performanca e studentyengi kosovarya ano Programi e Organizaciako vash Ledeipe thay Ekonomikuno Evolviripe OECD vash Notadeipe Mashkarnacionaluno e Siklovnengo PISA, mothavya kritikuno vasnipe vash reformipe edukipasko sistemi. Ano sol duy notadeipya nakle, Kosova andili ano trinto may teluno than.¹⁴¹Nanipe e metodologiya adekuatuni e siklavngeni, materialya thay na yekhipya

¹³⁸ MASHTI (2022), [Draft Strategia e Edukipasko 2022-2027](#).

¹³⁹ Gazeta Metro (2022), [91 asistentya butyarde ani Kosova vash o qhavore e specialune mangipyencar](#).

¹⁴⁰ MASHTI (2022), respodipe e emaileya vash RrDNj phanglo e rekomandipyencar e mayangle raportesko kotar o OShC vash o Manushikane Hakaya ani Koosova

¹⁴¹ MASHTI (2022), [Draft Strategia e Edukipasko 2022-2027](#).

mashkar odova so sikola ano shkole thay odova so rodingyola ani praktika kontribunla ani edukipaski kultura. Vash o grevengo sebepi e sikavnengo ano septembro e bershesko 2022, regularuno edukipe ano publikune instituciye shrdinga 30 dive dosna aqhipeya. Akaleske, dosnaaqhipe ano shrdiye o edukipe bayarga qhelalomenajipe o publikuno edukipasko sektori.

134. O edukipaske uqhe instituciye notadeingyona thay akreditingyona periodikune kotar e Koosvaki Agenciya vash Akreditipe AKA ano publikune institucie thay privat uqo edukipe. Akava notadeipe periodikuno avanciringya kontroli e politikako ano kualiteti terciaruno. Vash may buderi, QK thay Aka avancirinde o kriterya e kualitetesko vash akademikune botiripya, redaktinindoy gendo akceptime revistyengo kotar 5 ano 2. Samatradipe referingyola ano rodlaripya publikime kotar o indeksime reviste ano baze e detalyengo e Scopesko ani webqham of Science.¹⁴²Ini soske AKA akana angya ani praktika akaya anglokondiciya, Administrativuno Phraivpe Gn.01/2017 e MASHT-esko akana telardilo thay yekh nevo administratiuvno phiravpe araklola ano procesi.

135.Qhavore e serbyune komunitetesko funksioninena ano yekhipi e Serbiake kurikulyencar, ji kay buderi albanya phiravna kurila e MASHT-eski. Ji kay fokusi may baro e rodlaripyengo sine ano institucionaluno ulavipe mashkar o albanyuni komuniteti thay odova serbyuno, yekh rodlaripe paluno kerdo kotar Kosovo 2.0 anla pe dikhipi situaciya e qhavorengi roma, ashkaluye thay egipqnaya ani Kosova kola buderi desar aver komunitetya aver siton kotor e segregaciako e yekha sakoyadivuna praktika te transportingyon ano shkole thay ververutne dizya ano drom kay tana phiraven siklipya vash o qhavore e akale komunitetyengo thay specialune klase. Akava avla sar sebepi flagrantuna diskriminipasko thay refuzipe buderi dadalarya e buderune komunitetyengo kay te biqhalen olenge qhavore ano klase miksalune etnikune e dadalaryencar roma, ashkaliye thay ejiptyanya. ¹⁴³ Situacya e etnikuna segregaciaki ano shkola kerla qhelale etnikuno ulavipe thay aqhavla evolviripe yekha shukarna sasta amalipasko multietnikuno thay multikulturaluno. Yekh specialuno ekzemplo vasno vash ulavdipe, kova mothavdilo ano Kosovake mediye, sineto phando e ulavipeya nesave qhavore e romane avipyea prekal e abetaraki festya vash o qhavore ani Peyaki komuna. Ji kay ani sala e koncertyengo o sah qhavore sine grupime ketane, qhavore e romane komunitetesko sine decizime ano yekh kotor aver e salako. Deklaraciye e sikavnano mothavla nanipe o godornipe vash o vasnipe e sahararipsako. Oy vakergya kay o than kote arakhona sine o qhavore e romane komunitetesko mothavla may shukar o dikhipya e performancako thay kay o korkore qhavore rodinde te beshen odothe..¹⁴⁴

136.Yekh raporti agorutno analitikuno publikimo kotar o QAK mothavla nayekhipya dikhavutne thay akceptime ano edukipasko Kosovako sistemi. MASHT lela nesave vash te promovinel o kotorleipe ano etnikuno diversiteti ano shkolle, kotorleipeya publikipe e data

¹⁴²Kosovako Agencia e Akreditipaski (2022).[Manuali e akreditipasko](#)

¹⁴³Kosovo 2.0 (2022),[Shkola fantazma, shkola geto dhe ulavde orarya](#).Lemo kotar <https://kosovotwopointzero.com/shkolla-fantazme-shkolla-geto-e-nderrime-te-segreguara/>

¹⁴⁴Vision Plus TV (2022),[Skandali ano Pekya; Sikavni ulavla qhavore e komunitetyengo Roma kotar e festa](#)

26 aprili sar Dite vash Diversitetesko Sahastaripe.¹⁴⁵Avri etnikuno diskriminipe, nayekhipya avna kotar o qorolipe. Yekh aver studiripe e QAK-esko mothavla kay niveli e skolaka mekhipasko sito may uqho mashkar o komunitetya kola financierune therna may problemya feri so financiye therna may buderi dikhipi ano kognitivune kreativipya e siklovnengo ano skole.¹⁴⁶

137. Rekomandipa

- MASHTI musay te evolvirinel traynipaske programya vash sikavne vash te laqharen edukipasko kualiteti. Akala prograya shay te kotleinen shaibe vash profesionaluno evolviripe;
- Akala programya shay te kotleinen profesionaluno evolviripasko shaibe, mentoripe thay traynipe;
- MASHTI musay te bayarel tentipya vash te sigurinel qhavoreng e samatradime shaipyencar manglarne resorsya
- MASHTI musay te pashavel instrukciye thay skolake politike kola bayarna kotleipe e dadalaryengo thay familarune dikhipya ano shkole;
- MASHTI musay te pashavel edukipasko phikodeipe vash o qhavpre kotar o komunitetya tradicionalipeya marjinalizime phanglo e mangipyencar vash phikodeipe e kherske obligipyencar thay siklipe e qhib;
- Projektrisi vash Uqo Edukipe musay te procedingyol sar musay vash miratipe vash te sigurinel mekanizmya vah siguripe o kualiteti thay biumlavdo funksionipe thay autonomia vash o instituciye e uqha edukipasko;
- QK musay te evolvirinel stratejikune planya mashkarministria vash te phiravel o hendeko mashkar o edukipe thay butyako trago ani Kosova e resipeya vash te phiravel edukipe e butyake tregoske mangipeya, kotleipeya ini pashavipe o shaipya vash praktikaluno butikeripe e pokipyencar vash studentya ani olengi umal e studiripaski thay pashavipe o elektronikune siklipya;
- Komine ano yekh konsiderimo gendo e komunitetyengo roma, ashkaliye thay egipqanya musay te hartinen reguluroe vash te loklaren o kondisicye e registripasko ini ano phiravipe o qhavore roma, ashkaliye thay egipqanya ano angloskolupasko edukipe thay mashkarutno uqo.

6.3 O hako vash sastipasko garavipe

138.Mashkarnacionaluni baza vash manushikane hakaya pedral kolate shay te notadiengyol o sastipasko garavipe ano Kosovako konteksti sito DUDNj. Ano thavd 5 e DUDNj-esko fokusi direktingyola kay o sah individya; " yekh jivdipasko standardi te yekhin vash o satipe thay shukaripe olengo ano familiye, leindoy o habe, uravibe,

¹⁴⁵Centro vash Edukipe ani Kosova (2022),[nayekhipya ano edukipe](https://www.youtube.com/watch?v=Ltc4Fb2sGFQ) Lemo kotar <https://www.youtube.com/watch?v=Ltc4Fb2sGFQ>

¹⁴⁶Centro vash Edukipe (2022),[Politikanyengo kedipe ano adresipe o nayekhipya](#).

garavipe [...]”.¹⁴⁷Ini soske GJEDNj na potencinla o eksplicituno drom hakyuno vash satipasko garavipe GJEDNj lelili e puqipyencar kola siton phande e sastipyea thay e specifikune sastipeya sar themeluni nociya phanglo e “moraleya” ano ververtune dispoziciye.

139. Lejislativuno rami e Kosovako vash o hako thay sastipasko garavipe kotorleinla o krisya ini vash buderi dispoziciye. Yekh mothavutno andilo akate ano thavd 51 e Kosovaka Konstituciako vash Sastipasko thay Socilauno Garavipe. Konkretipeya, paragrafi 1 formulinla kay garavipe sastipasko thay amalipaske siguripya regulinyona e kriseya, phiravipeya o paragrafi 2 kotar o socialine siguripya themelune kola siton phande e bibutikeripeya, phiravdo kotar o paragrafi 2 thay socialune siguripya themelune kola siton phande e bibutikeripeya, nasvalipyenar, nashaipya thay phuripeya, sar regulinyola e kriseya. Ano mayi e bershesko 2022 miratisalo o Krisi vash aeripe thay Pheripe o Krisi Gn. 04/L-249 vash Sastipaske Siguripya. ¹⁴⁸

Akava krisi kerla yekh vasho bajako direk regulipe o sastipaske publikune siguripya vash o Kosovake dizune ano niveli e QK-esko. Lejislativuno Rami phergyola e telutne krisyencar; Krisi Gn. 04/L-125 vash Sastipe, Krisi Gn.02/L-78 vash Publiikuno Sastipe, Krisi Gn. 02/L-76 vash Riproduktipasko Sastipe thay Krisi Gn. 06/L-042 vash Rat thay Kerutne e Ratoske thay Krisi Gn. 02/L-109 vash Angloaqhavipe thay Maripe o Infektivune Nasvalipya.

140. Realiteti vash garavipasko sastipe e Kosovako sito buhlo kontrasti e lejislativune thaneske themelyencar. Progresi direkt laqharipe o sastipasko garavipe rodla yekh ristrutturipe konsideripasko vash o sistemi, kova QK pandar na kergya prekal yekh funksionalino skena vash garavipasko sistemi. Yekh kotor sar sebepi e kondicyengo na shukarne infrastrukturne vash o doktorya thay butikerutne sastipaske thay telenune masekune pokipya ano generali ano publikuno sektori, migripe direkt o thana may barvale ulo normaluno. Akaya problematika feri so rezultinla konsiderune nashipeya kotar o bare ani sah teritoriya. Ano bersh 2022, Kosovaki Doktoryengi Oda raportingya kay 674 doktorya ulavdile kotar e Kosova sar kotar o bersh 2018. Numay ano bersh 2022, 191 doktorya kola kerena buti ano publikune instituciye emigrinde ano thana e Ratoriguna Evropako.¹⁴⁹

141.Bujeti generaluno vash garavipasko satipe telardilo vash 14.6 pe shel leindoy pe dikhipa o bersh 2021 sar si pe raporti ani Komisia e EU, ji kay o tentimo bujeti vash o klinikune pashavipya thay spitaleske bayardilo vash 10 pe shel.¹⁵⁰

142.Yekh problemi kova irandilo ani sistematikuni sfida sito phanglo e luge ajukeripyencar o pacientya sar vash kirurjikune intervenipya sar vash ekzaminipya aver thay ajukeripya ji

¹⁴⁷DUDNj, [Thavd 5](#).

¹⁴⁸Ofisialuni gazeta (2022),[Krisi gn. 08/L-042 vash averipe thay pheripe o krisi 04/L-084 vash siguripe sastipasko](#)

¹⁴⁹Kosovaki Doktoryengi Oda citisalo ani Bota Sot (19 novembro 2022),[Kobar si gendo e doktoryengo kola mekle o butyako than thay migrinde kotar e Kosova? lemo kotar https://www.botasot.info/aktuale-lajme/1903387/sa-eshte-numri-i-mjekeve-ge-leshuan-vendin-e-punes-dhe-sa-migruan-nga-kosova/](#)

¹⁵⁰Evropaki Komisia (2022). Kosovaki Raporti 2022. Lemo kotar [https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu](#)

ano trin bersh vash vaskularuni kirurgiya sar sebepi e nanipasko e sala e operaciaki, mashkarvahti akana alosardilo problemi e salako isi nanipe e anesteziolyengo Yekhuni situaciya dikhola te ovel ani radiolojiaki klinika, kote ajukeripya siton ji ano 11 qhona. Klinika kirurjiaki torakaluni therla yekh organizimo sistemi ajukeripasko vash interviniyya kirurjikalune vash nasvalipya e kolin thay joksi.¹⁵¹ Yekh ajukeripe vash sastipaske servisipya telarla phare na numay o hako vash adekuatuno sastipasko dikhipe, numay ini o dinyiteti thay potencialuni e hakosko vash jivdipe. Isine ovipya kola ano ajukeripe e afatyengo sine nashavde poro jivdipe ano mashkarvahti bizo therinindoy shaibe vash medikaluno traytipe.¹⁵² Akaya situaciya qalavla ini buderi persone ano poziciye telutne, speicalune ano phare ekonomikune thay socialune pharipya.

143. Ano bersh 2022, QK aqhola te resel progresi e yekha adekuatuna strategiya vash sastipasko socialuno garavipe, kova telarla vay ripherila ano sasavipe kosto pashavipasko o diagnostikipya thay ilaqya. Ji akana, sastipasko garavipe e sastipaska garavipasko kay pashavna o publikune instituciye sito bizo pokipe, medikaluno kosto bayrola rezultiyyea vash olenge zavoya, shpricya e inyektipasko thay vi ayekha hijeyenake elementya kola na siton ani dispoziciya ano spitalya. Uqo kosto vash sastipasko garavipe aqhavla akcesi vash o telaripaske grupe ano sastipasko manglarno traytipe. Yekhuno qhigode sito phiravno ini vash o dizune kola therna mangipe vash mentaluno sastipe. Akava paluno aqhla ini yekh na eksplorimi tema vash publikuno sastipe.

144. Ano oktobro 2022, Sastipasko ministro Rifat Latifi dengya vastcdipe rezultinindoy ano bayripe o kritike vash sastipasko sektori thay presie adresime vash o problemi e ulavdipasko o butikerutne e sastipasko kotar e Kosova. Decizipe alo vi ayekha palo so Sherunoministri themelingya Komisiya vash Sastipe ano septembro ano bersh 2022. Godornipya e Komisiako kotorleina implementipe vash o “urgentune mase kola sigurna funksionipe o sastipasko sistemi”.¹⁵³ MSH funksioningya bizo minstro vasy yekh periodi panj masekuno ji kay o Arben Vitia rialosardilo sar ministro ano decembro e bersheshko 2022.¹⁵⁴

145. Nivelu e meripasko o qhavore ani Kosova sito alarmantuni leindoy pe dikhipe e EU ini o rayoni; sito trin ver mashkarutniyyea o meripe e qhavoreno ani EU thay may uqo ano rayoni thay ratoriguno Balkani.¹⁵⁵ Specialune ano grupe na-buderune e komunitetyengo Roma, Ashkaliye thay Egipqanya e Kosovako, nivelu e meripasko e qhavorengo sito may uqho, mothavipeya sar ayekha o mangipya themelune sastipasko na pherdile. Yekh kotor e

¹⁵¹Tromali Evropa (12 septembro 2022), [Ji pe trin bersh ajukeripya ano servisipe ano QKUK](https://www.evropaelire.org/a/listat-e-prijtes-se-pacienteve-sherbime-qkuk/32029666.html). Lemo kotar <https://www.evropaelire.org/a/listat-e-prijtes-se-pacienteve-sherbime-qkuk/32029666.html>

¹⁵²Ibid.

¹⁵³Kult Plus (6 tetor 2022), [Kosovako Sastipasko Ministro dela vastcidipe palo buderi kritike](https://www.kultplus.com/lajme/jep-doreheqje-ministri-i-shendetesise/). Lemo kotar <https://www.kultplus.com/lajme/jep-doreheqje-ministri-i-shendetesise/>

¹⁵⁴Tromali Evropa (12 septembro 2022), [Ji pe trin bersh servisipe ano QKUK](https://www.evropaelire.org/a/listat-e-prijtes-se-pacienteve-sherbime-qkuk/32029666.html). Lemo kotar <https://www.evropaelire.org/a/listat-e-prijtes-se-pacienteve-sherbime-qkuk/32029666.html>

¹⁵⁵Lumiakio Banka (2022), [niveli e meripasko o qhvore ani Kosova](https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.IMRT.IN?locations=XK). Lemo kotar <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.IMRT.IN?locations=XK>

problemiesko musay te rodingyol ini ano umal e sastipasko thay natheripe o specializime doktyra. Vash ilustripe, Kosova therla gendo may tikno e anesteziolengo ani Evropa.¹⁵⁶

146. Kosova lungayrela te arakhol e sfidyencar ano rutinako imunizipe. UNICEF ani Kosova raportinla kay yekh niveli e vaksinipasko kotar 73 pe shel, qhavore ani Kosova na siton imunizipe ano sasavipe. Yekh boshlkuko etnikuno ekzisitnla vi ayekha ano lungyaripe mashkar o komunitetya. Yekh etnikuno boshluko vi ayekha ano lungyaripe mashkar komunitetya. Buderi desir khvash o qhvaore kotar o komunitetya Roma, Ashkaliye thay Egipqana na lena vaksine; numay 38 pe shel e qhavorengo kotar akala komunitetya siton ano sasavipe vaksinime.¹⁵⁷

147. Gndipasko sastipe ani Kosova mothavla yekh darakeripe kova rezultinla kotar o palomaripasko ambienti, qorolipe, socialuno duryaripe thay aksesie samatraduno ano servisipe e sastipaske gndipasko. Yekh kotor konsiderimo e populaciako sito nasvalo kotar depresiya, nervoza, qregulipya thay o post-traumatikuno stres (PTSD).¹⁵⁸ Bibahtake, mentaluno sastipe na sito pherdo integripe ano sistemi e sastipaska garavipasko thay isi nanipe fondya vash servisipya o mentaluno sastipe. Vash may buder, stigma e mentaluna sastipaski thay diskriminipe siton ulavde, rezultinindyo yekh sektorialuno aksesie, leindoy raibe, organizacie naraipne thay buderi profesionistya e mentaluna sastipasko. Initiative tentinena laqharipe e situacia vash mentaluno sastipe ani Kosova prioritizisalo ano promovipe o godornipe e edukipasko, thay te potencinel vasnipe o bayaripe o aksesie ano mentalune sastipaske servisipya, thay redukipe e stigma thay diskriminipe.¹⁵⁹

148. Rekomandipya

- QK musay te shrdel impelmentipe o siguripasko halovipe sastipasko ano yekhippe e Kriseya Gn. 04/L-249 vash Sastipasko Siguripe averimo;
- MSH musay te lel urgentune mase vash te cidel ajukeripya luge vash intervenipe vay ekzaminipe vash te garantinel traytipe magnlarno sastipasko;
- QK thay MSH musay te implementinel yekh strategiya vash adikeripe sastipaske butikerutnen thay doktorya ani Kosova;
- MSH musay te intensifikinel tentipya vash te bayarel niveli e imunizipasko e sah qhavorengo ani Kosova e dikhipeya specialune vash o qhavore e komunitetyengo Roma, Ashkaliye thay Egipqanya;
- QK musay te bayarel o bujeti vash o sastipasko sistemi ani Kosova kotorleipeya bayaripe o bujeti vash o mentalune sastipaske servisipya.

¹⁵⁶Koha (10 septembro 2022), Kosova mashkar kampionya evropa vash nanipe o anesteziologya. Lemo kotar <https://www.koha.net/arberi/343091/kosova-nder-kampionet-evropiane-per-mungese-te-anesteziologeve/>

¹⁵⁷UNICEF (2022), [UNICEF thay OBSH kerla kharipe vash intensifikipe vash tentipya vash te sigurinen sakova kosovari kay te vaksiningyol e olenge kritikune vaksinyencar](#)

¹⁵⁸KTV (2022), [Arat e Rronea: Mentaluno sastipe ani Kosova Kosovë](#). Lemo kotar <https://www.youtube.com/watch?v=O2235Lj1bv8>

¹⁵⁹Ibid.

6.4 O ilahkake hakaya

149. Mashkarnacionalune standaryda pedral kolende musay te la kan may shukar e situaciya vash manushikane hakaya thay ilahka ani Kosova musay te oven o thavdya 17 thay 1 respektivipeya o DUDNj thay KEDNj-esko. DUDNj sitoy klari kana vakerla kay “sako siole hako te therel ilahka” thay kay “niyekh na musay te privingyol arbitrarune kotar oleski ilahka”.¹⁶⁰Kotar aver rig, GJEDNj mothavla ano detalya o themelune tromalipya e ilahkako, anavipeya ola e barvalipaske “termyencar”. Akate decizingyona ini o hakaya phiravutnengo vash te roden regulatorune mekanizmya vash kontrolipe e barvalipaski ilahka.

150. Miratisale buderi krisya thay regulore vash te decizinen ini o regule vash o ilahkake hakaya ani Kosova. Ani Konstitucionaluni sfera, garavipe vash e ilahka garantinyola prekal o thavd 46, vi ayekha ini o thavd 156. Ano generali, ano thavd 46, garavgyola o hako vash te therel ilahka. Arbitraruno privipe o krisuno hako pedrall e ilahka daykaski perla ani diskrepanca e Konstitucia. Konkretune referipyeya vash o persone kola transformisale andre thaneske (PZHBV) thay iratnunenge, shrdipeya palo maripe ani Kosova thay may buhle, Konsituciya obliginla QK kay te pashel azhutope vash rikuperipe krisuno e ilahkako. Krisya thay regulore kola mothavna dikhipe lejislativune vash ilahkake hakaya ani Kosova araklona sar pe avipe; Krisi Gn. 03/L-154 vash ilahka thay hako aver qhigodyenge, Krisi Gn.08/L-052 vash averipe thay pherupe o Krisi Gn. 05/L-10 vash Kosovaki Agencia vash Komperipe thay Verifikipe e ilahka, Krisi Gn. /5 vash Themelipe o Registripe vash o Hakaya e Nakhelutna ilahkako, Krisi Gn.03/L-007 vash e Procedura Na-Kontestipaski, Krisi Gn.2004/26 vah Barvalipe, Krisi Gn/05 L-20 vash Polyengo Yekhipe, Krisi Gn. 2004/32 vash Familiya thay Regulore Gn.01/2018 vash iranipe ridecizime persone thay alosaripe pratcavno pherna o lejislativuno rami.

151. Nevo Krisi vash Tregoske Marketya ani Kosova khuvga pe zoralipe e 28 yulea 2022, e harmonizipasko obyektivitetya vash thaneski lejislatiya e Direktiva kotar e EU 2015/2436, koya therla tentipe kay te standardizinile krisya kola phangyona e tregoske marketyencar ano thema kotorletune ani Evropaki Uiya. Krisi vi ayekha servisnla vi ayekha sar baza vash implementipe Direktiva 2004/48/KE e Evropake Parlamnteski thay Koncili e 29 prilesko 2004 pedral o implementipe o hakaya vash intelektualuno thaniipe, koya traytinla vi ayekha implementipe o hakaya vash intelektualune thanipya. Sito klaro kay o nevo krisi kotorleinla nesave averipyencar.¹⁶¹

152. Mekanizmya dikhipasko phanglo e implementipyeya o hako e thanipasko, krisya thay regulore sitoy Agenicya e Kosovaki vash Verifikipe o Thanipya (AKVP). Akaya agencia therla vash obligipe alosaripe vash padiake mangipya o thanipye vash o hako e vastipasko

¹⁶⁰DUDNj, [THAVD 17](#).

¹⁶¹SPD (2022), [Khuvla pe zoralipe nevo krisi vash tregoske marke ani Kosova](#).

o thanipe e na khelipasko vash rezidencialuni natura thay komercialuni. Akate kotorleingyona thanipyta thay na halovipyta kola phangyona e Kosovake maripeyta pe agor bershengo '90, thay e iranutnencar thay e ridecizipasko jenenencar.¹⁶²

153. Yekh kotar o sherune sfide phanglo e ilahkake thanipyencar ani Kosova lungyarena te oven puqipyta e kontstyengo phanglo vash ilahkake hakaya thay odola kola siton phande e uzurpeyta o ilahke. Kompetentya vash alosaripe thay decizipe olengo siton kriselina kola vash o pedralpharipe o subyektya nashti te garantinen yekh efektivuno alosaripe adnre afati yustifikimo. Bizo laqharipe efektivuno o sistemi kriselinako, nashti te ajukergyon evolviripyta pozitivune e ilahkake hako, feri so akava hako lelola pe dikhipe kotar o kualiteti kriselinako sistemi vash te funksionalizinel ayekha sar manglape ano efektivuno drom.

154. Vash o sebepi e strukturaluna polyenga na yekhipasko ani Kosova, akcesi e juvlengo ani ilahka (hise – than) thay o hakaya generalune e barvalipasko mekhipasko aqhavygona, inisoske konstitucialuno rami, krisuni thay e politikyengo promovina thay garantina akcesi e juvlengo olende. May buhle, nakreativiteti e publikune autoritetyengo vash te verifikinen o notadeipe vash kadastralune detalya, sar vi ayekha anglokrisipyta perosnalune baziripeyta ano norme thay patriarkalune molipyta kola numay o roma therna vash lena thanipyta, therla impaktki ano praktikaluno akcesi e juvlengo ani ilahka. Vash may buderi, rodlaripyta thay buderi argumentyta mothavna kay o mursha siton odola vash na registrine ketani ilahka e romnencar, thay o romna na pretendinena ano barvalipasko leipe vash o tikne penjaripyta olenge hakaya thay presia kerdi kotar pashutne familiake jene.¹⁶³

155. Pozitivune evolviripyta pali buti e AKVP-eski shay te diklon phanglo vash i ilahake hakaya e PZHBV-esko, juvla thay aver inividyya ano telune situaciye. Prekal o bersha 2022 siton kerde 29 padipyta thay ilahke registrime kotar o juvla bayrile sakova bersh. Akava trendi bayrilo lugipeyta kotar o decizipe o pozitivune mase vash promovipe o hakaya vash juvlenge ilahke. Kobar vash ilustripe, ano bersh 2016 numay 104 juvla sine registrime sar phiravutne vash olenge thanipyta leindoy pe dikhipe ano bersh 2011 kana 8, 922 ilahke sine ano krisuno leipe kotar juvla. Ano bersh 2022, gendo e ilahkyenge registrime pe anav e juvlengo bayrilo e 4741 ilahke.¹⁶⁴ Ano sah than, ano sasavipe 12258 kadastralune yekhipyta siton registrime ano ketano ilahkipe, konkretipeyta ano kuadre e prandipyengo.¹⁶⁵

156. Kondiciye e thanipasko vash o persone ano telune situaciye na siton ano yekhipe e minimalune mangipyencar e siguripasko. Naisi mangipe thay dedikipe kotar ofisialune godorne vash te laqharen situaciya vash olenge kondiciye e jividipasko. ¹⁶⁶Laqharipe kondiciya e jividipasko vash o telune grupe aqhola may teluni desar institucialuno thay pe sherunipe lelola ano dikhipe kotar o laqipe kerutne thay donatorya.

¹⁶²[Kosovaki Agenciya vash Verifikipe Ilahka \(2022\)](http://www.kpcva.org/Default.aspx). Akcesuni ano <http://www.kpcva.org/Default.aspx>

¹⁶³KGSC (2022), inputya vash o raporti ketano e OShC-yengo vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

¹⁶⁴Kallxo (12 februari 2022), [Polyengo yekhipe: pashe 126 mile ilahke ano anav e juvlengi ani Kosova](https://kallxo.com/lajm/barazia-gjinore-rreth-126-mije-prona-ne-emer-te-grave-ne-kosove/). Lemo kotar nga <https://kallxo.com/lajm/barazia-gjinore-rreth-126-mije-prona-ne-emer-te-grave-ne-kosove/>

¹⁶⁵Ibid.

¹⁶⁶Ibid.

157. Pandar phiravgyona problemya phanglo e nakrisune halovipyencar vash o thanipe thay transferipya krisune e thanipaska ilahkako, specialune odola kola siton kotor vash ridecizutne individya. Puqipe vash 350.052 vazdime obyektya bizo autorizipe manglarno sine hari progresa, e numay 925 aplipyencar vash legalizipe kay akceptisale. Autoritetya e lejitipasko vash komunitetya buhle informalune, dizune kolendar sheruniemya ovna kotar e marginalizimi populaciya thay telutno, pandar aqhavgyola kotar o nanipe decizipe politikuno vash te traytinel problemi.¹⁶⁷

158. OShC mothavgya darakeripya olenge vash decizipya e QK-esko phanglo e ilahkake telaripeya ano komune e Zubin Potokeske thay Leposavic thay ano Kosovako vrldorig.¹⁶⁸ Ano Kosovako vrldorig, konfiskipe e privat ilahka bizo mekhipe e ilahkanutnen thay kotorleipe olengo ano procesi e ilahka elipasko sito ano mamuyipe Kosovake krisyencar. OShC potencinde kay o Krisi Gn/03 L-139 vash Ilakako Telaripe Nakhelutna anglodiklara yekh parcela e telaripasko ilahka, publikune konsultipya thay hakyuno kompensipe vash o phiravutnen, niyekh olendar kola na agorisale ¹⁶⁹ Decizipya e QK-esko vash telaripe e ilahka vash o sebepi interesi publikuno specialuno na therla referencia ani baza krisuna thanipasko thay na specifikla te sine kay sito urgentuno puqipe vay na mothavla soske na diklardilo o procesi rregularuno.¹⁷⁰ OShC potencinde kay o QK therla konstitucionaluno obligipe thay krisune vash te balancen publikuno interesi vash o hakaya individualune ilahkake garantime Konstituciya.

159. Rekomandipya

- Kriselinako sistemi musay te vazdel kapaciteyta thay te del avancipe vash o ilahake kontestyay thay uzurpipaske vash te harmonizinel reagipya vash mangipyencar mashkarnacionalune standardyencar vash o hakyuo kriselinako procesi andre yekh yustifikimo afati;
- QK musay te organizinel senzibilizipaske umala thay afimartivune mase vash registrime o na khelutnen ilahke;
- QK musay te miratinel afirmativune mase vash te del shaibe may lohko vash intervisitpya vash o juvla kola therna resipe te kinel, evolvirinde vay investina ani ilahka;
- Agenciya vash implementipe o krisi musay te monitirinel thay garaven o ilahkake phiravutne thay PZHBV kotar sekuistripe, rumipe vay uzurpipe na krisuno vash olenge phiravutnen;
- QK musay te angazhingyol e lokalune komunitetyencar vash te len kan olenge ilahkake mangipya vash te keren buti ano identifikipe thay implementipe reagipya vash o puqipya phande e ilahka;

¹⁶⁷ Komisioni i EU-ski (2022), [Kosovako Raporti 2022](#).

¹⁶⁸ Aktiv (2022), [Darakeripe phanglo e decizipeya vash telaripe ilahka ano Kosovako vrldorig](#).

¹⁶⁹ Aktiv (2022), [Darakeripe phanglo e decizipeya vash telaripe e ilahka ano Kosovo vrldorig](#).

¹⁷⁰ Aktiv (2022), [Darakeripe phanglo e decizipeya vash telaripe e ilahka ano Kosovo vrldorig](#).

- QK musay te organizinel godornipaske kampanye vash te edukinen dizune vash o hakaya olenge ilahkake, thay krisune triumfipya thay ekonomikune ani formaluni ilahka o barvalipya na khelutnne, vash te inkurayinen kotorleipe may baro ano tregya vash o ilahke thay vash vazdipe o ekonomikuno bayripe

6.5 Kulturalune hakaya

160. Standardya mashkarnacionalune kola penjarna kulturalune hakaya sar kiritikune vash dinyiteti thay korkoropheripe e individyengo siton o thavda 22 thay 27 ano DUNj. Ani lejislativuni forma e Kosovaki, Konstituciya sitoy may klari ano garavipe kulturalune hakaya sar; "mothavipe, garavipe thay evolviripe e kulutra thay te garaven elementya themelune vash olengo identiteti, religiya, qhib, tradiciye thay olengi kultura".¹⁷¹ Vash may buderi, komuitetya therna hako kay; " te themelinen amalipya vash kultura, arti, skenca thay akademikune amalipya vash mothavipe, inkurayipe thay evolviripe olengo identiteti".¹⁷² Ushkavipe o kulturalune hakaya lelola pe kan e Rezuluciya 30/20 kotar o Koncili vash Manushikane Hakay sar yekh darakeripe vash; "stabiliteti, socialuni koheziya thay kulturaluno identiteti"¹⁷³ Ano olako programi raipasko, QK angazhingyola vash laqharipe krisuni situaciya vash promovipe o kulturakuno barvalipe e Kosovako.¹⁷⁴ Janindoy akava, sito vasno te potencingyol kay e Kosova na integringya Mashkarnacionaluni Konventya vash Ekonomikune Hakaya, Socialune thay Kultualune sar themeluno instrumenti vash olako konstitucionaluno rami.

161. Infrastruktura vash garavipe kulturaluno barvalipe thay religiako ani Kosova hramingyola ano thavd 9 e Kosovaka Konstituciako. Ano thavd 9, kulturako barvalipe e komunitetyengo hramingyola sar "integralune kotor e Kosovaka barvalipasko", thay ano yekhipe e ovipyencar, vakergyola kay "[...] Kosova therla yekh obligipe specialuno vash te sigurinel yekh efektivuno garavipe ano sasavipe obyektivuno thay monumentyengo e kulturalune vasnipeya thay religiake vash komunitetya."¹⁷⁵ Ano Krisi Gn.02/L-88 vash Kulturaluno Barvalipe, umalreagipasko e kulturaluna barvalipaski decizisalo sar "arkitekturaluno barvalipe, arkeolojikuno, phiravdo thay vilosko, na leindoy pe dikhipe vahti e kreiripasko thay vazdipasko, tipi e vazdipasko, triumfutno, kreatori vay implementori e yekha akciako"¹⁷⁶

162. Nasuksesi e QK-esko vash te amandaminel Krisi Gn. 02/L-88 vash Kulturaluno Barvalipe, sar dengya lafi raibe, thay te decizinel sar anglokondiciya vash politikuno transformipe e Kosovako ano Aneksi V vash Ahtisaresko Plani (2007) aghola sar yekh dikhipasko darakeripasko puqipe. Sar potencisalo ano duy may angle raportya e OShC-

¹⁷¹ Kosovaki Konstituciya (2008).

¹⁷² Kosovaki Konstituciya (2008).

¹⁷³ Kosovaki Konstituciya (2008).

¹⁷⁴ GoK (2021), [Raipasko Programi 2021-2025](#).

¹⁷⁵ Kosovaki Konstituciya (2008).

¹⁷⁶ Oficialuni Qham (2008). Krisi gn. 022/L-88 vash Kulturaluno Barvalipe. Lemo kotar <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2533>

engo thay ano aktualuno Raporti e Evropaka Komisiako vash o bersh 2022, Implementipe e Koncilesko thay Monitoripe KZM lungyarla te aqhola numay yekhuno formaluno mekanizmo vash o dialogi mashkar o QK thay KOS.¹⁷⁷

163. Nahalovipe mashkargrupe mashkar o albanya thay serbya vash etnikuno karakteri e Kosovako lungyaryola te therel impakti ano kulturaluno barvalipasko politizipe vash yekhe-avere ano than. Nasuksesi e QK-esko vash te implementinel o Decizipe e Konstitucialuna Krisipasko ano bersh 2016 vash o ilahkake hakaya ano Serbyengi Ortodoksyengi Khangerin pedral manastiri Visoki Deqani thay vash komshialune thana, mininla tromalune etno – pakyavipaske vash serbyuno komuniteti. Sar respodipe mamu akaleske, reprezentya ortodoksya serbya dende yekh parlamentaruno puqipe ano Evropako Parlamenti puqinindoy vash o religiake pakyavipya ani Kosova. Ano parlamentaruno respodipe ande ani dispoziciya prekal e interneteski qham ano yuli. Parlamenti e EU potencingya presiye kerde karshi QK-eski vash implementipe decizipe.¹⁷⁸ Ano mayi 2022, QK ripotencingya olako lafideipe vash te garavel kulturaluno barvalipe e Kosovako thay rodingya kay o manastiri Visoki Deqani, Patriarkana Peyaki, Graqanicako Manastiri thay Khangerin “Virjeresha e Shenjtë” e Levishesko / Khangerin Shen Premteski kotar Lista vash Lumiako Barvalipe ano Reziko.¹⁷⁹

164. Kosova aktualipeya na sitoy kotorleutno ani Yekhuni Organizaciya vash Edukipe, Skenca thay Kultura (UNESCO) feri so na sitoy penjardi sar biumlavdo them ano sah thema kotorleutne ano OYN. Vash te oven kotor ano UNESCO, yekh them musay yekh ver te ovel kotor ano Yekhune Naciye. Sahakaleya, akava na telargya Kosovako mangipe vash kotorleiupe ano UNESCO, e sah olake aplikipeya blokirisalo lungyaripeya kotar e Serbia thay olake aleatya, kola dikhna e Kosova sar Serbiaki krahina.

165. Vandalizimi o ortodoksyengo khangerina serbiako thay limoryengo rumipe e grafiyencar anti-serbya lungyarela te ovel yekh darakerdo puqipe ani Kosova mashkar kotorleutne komunitetya serbyune. OJQ Aktiv referingyona 24 incidentyenge lungyaripea vash serbyenge ortodoksyengi khangerin thay olake pakyavipaske obyektya.¹⁸⁰ Vandalizmi kishte të bënte me përdhosjen e varrezave ortodokse në komunat e Prizrenit, Fushë Kosovës, Graçanicës dhe Istogut. Po ashtu, janë raportuar vjedhje të parave nga xhamitë dhe dëmtime të një kisha katolike në Pejë.¹⁸¹

¹⁷⁷ Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

¹⁷⁸ Evropako Parlamenti (3 avgusti, 2022) Lemo kotar https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2022-002172-ASW_EN.html

¹⁷⁹ Siguripasko Koncili e OKB-esko(2021), Raporti e Generalune Sekretaresko vash e Kosova 2021. Lemo kotar [nga https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/211008_sg_report_on_unmik_s-2021-861.pdf](https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/211008_sg_report_on_unmik_s-2021-861.pdf)

¹⁸⁰ NRO Aktiv (2022), inputya vash ketano raporti e OShC-yengo vash Manushiakne Hakaya ani Kosova 2022

¹⁸¹ Evropaki Komisia (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

166. Rekomandipya

- QK musay te laqharel o krisuno rami vash promovipoe o kulturaluno barvalipe Kosovako;
- KK musay te kotorleinen o Mashkarnacionaluno Pakti vash EKonomikune Hakay, Socialune thay Kulturalune kola kotorleina sar themeluno insturmenti vash manushikane hakaya ani olaki Konstituciya;
- MKRS musay te garavel o obyektya ano sasavipe thay monumentya e kulturaluna vasnipasko thay religiako vash komunitetya;
- QK musay te averinel o Krisi vash Kulturaluno Barvalipe ano yekhipe e anglokondiciencar ano Ahtisaresko Plani (2007);
- QK musay te implementinel decizipe e Kriselinako vash o bersh 2016 vash i ilahkake hakaya ano KOS pedral manastiri Visoki Deqani vash te cidinyol kotar o tromalipya – etno-religiako e serbyune komunitetesko;
- QK musay te lenle o manglarne mase vash te garantinel siguripe vash obyektivune pakyavipasko KOS thay aver religiiake;
- QK musay te ulavel fondya vash kultura ani Kosova thay promovipe o dizunen vash te len kotor ano kulturaluno jividpe.

7. KOTOR C: O HAKAYA VASH O PERSONE THAY ULAVDE GRUPE

7.1. Të drejttat e grave dhe barazia gjinore

167. O hakaya vash o juvla garavygona e krisyencar thay ververutne reguloryencar. Ano konstitucionalune umala, polyengo yekhipe penjargyola sar; “sar barvalipe themeluno vash demokratikuno evolviripe e amalipasko, kay pashavla shaipe yekhuno vash kotorleipe o juvla thay mursha ani politikuni umal, socialuni, kulturaluni thay ano aver umala e amalipasko.¹⁸²Avri akaya dispoziciya, Konstituciya araklola ano harmonipe ini buderi halovipaske thavdyencar, thay mashkarnaiconalune konvente vash garavipe kotar o diskriminipe e polyenga baza. Specialune, thavd 22 vakerla kay avancipe karsh krisya thay thaneske dispoziciye dengyola vash o implementipaske konvente direktune.¹⁸³ Konventa vash Eliminipe o sah Forme Diskriminipasko Mamuy Juvla thay Konventa e Stamboleski

¹⁸²Kosovaki Konstitucia (2008).

¹⁸³Specialune, numay ano konflikteske ovipya vay qhelalo kanleipe, mashkarnacionalne haovipya therna avancipe karshi dispoziciye krisune thay akya aver publikune instituciengo.

siton direk instrumentya implementipaske vash manushikane hakaya vash o juvlenge hakya.¹⁸⁴

Inisoske na leparyona ano eksplicituno drom ani Konstituciya, Kosovaki lejislatiya penjarla Rezoluciya 1325 ano Siguripasko Koncili e Yekhune Naciengo vash Juvla, Shndipe thay Siguripe (Rezoluciya 1325 e OYN-eski).¹⁸⁵

168. Krisya thay thaneske reguloire vash polyenge yekhipya mothavna resorsya thay lejislatiya mashkarnacionaluni vash polyengo yekhipye thay promovipe o hakaya e juvlengo. Akava diklarla o Krisi Gn. 05/L-020 vash Polyengo Yekhipye, Krisi Gn.05/L-021 Vash Garavipe kotar o Diskriminipe thay Krisi Gn. 03/L-182 Vash Garavipe kotar e Violenca ano Familiye. Seksualuno qalavipe thay violenca ano familiye siton kotorleime ano Penaluno Kodi ridiklaro, kova diklara yekh specialuno penaluno keripe thay penjarla ververutne forme violencako ano familiye. Akava kotorleinla psikolojikuni violenca, ekonomikuni violenca, seksualuni violenca thay aver tipya e violencako andre familiarune halovipya.¹⁸⁶

169. Institucionaluno mekanizmya kola garavna polyengo yekhipye sar konstitucionaluno hako ano publikune instituciye thay kay garavna politike kola sigurina akcesi yekhune e juvlengo ano amalipe thay servisipya, regulingyona kriseya. Agencia vash Polyengo Yekhipye (ABGj) thay organi raipasko uqhardo e imlementipaska lokaluna monitiripeya vash publikune mashkarnacionalune politike thay sistemi vash polyengo integripe ano politike e QK-esko. Sar si pe raporti ani Komisia e EU vash o bersh 2022, ABGj therla yekh proaktivuni rola ano avancipe polyengo yekhipye ayekha (a) promovipyea polyengo yekhipye ano instituciye thay (b) pashavipeya traynipya vash o butideutne civilune.¹⁸⁷ Instituciye thay aver mekanizmya sar IAP, ZQM thay Komisia e Kosovaka Sombeshipaski vash o Manushikane Hakaya, Polyengo Yekhipye, Nashavde Persone, Seksualune Violencake Viktime prekal o Maripe thay Peticiye khelde yekh rola ano promovipe o resorsi e polyenga yekhipasko thay garavipe o juvlane hakaya ani Kosova.

170. Yekh avancipe vasno direkt polyengo integripe ano lokaluna politikaka keripasko e Kosovako thay krisuno implementipe sito o Kosovako Programi vash Polyengo Yekhipye 2020-2024 (PKBGj).¹⁸⁸ Obligipe vash evolviripe PKBGJ sar referipaski platforma vash evolviripe o aktivitetiya thay institucionalune strategiye direkt implementipe krisuno rami specififikisalo ano thav 11 Krisi Nr.05/L-20 vash Polyengo Yekhipye. Sheruno obyektivi e PKBGJ-esko sito; "te avancinel resorsya e polyenga yekhipasko thay te kreirine yekh

¹⁸⁴ Stambleski Konventya penjaryola sar Konventya e Evropake Koncileski vash angloaqahavipe thay maripe e violenca karshi juvlenge thay violenca ano familiye.

¹⁸⁵ [Rezoluta 1325](#) mothavla impakti e maripasko ko juvla thay romnya thay vasnipe e kotorleipasko pherdo e juvlengo ano konflikteske alosaripya.

¹⁸⁶ MD (2021), [Strategia nacioanaluni vash garavipe kotar e violenca ano familiye thay juvla 2022-2026](#)

¹⁸⁷ Evrpaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

¹⁸⁸ Integripasko termi polyengo decizisalo e kriseya 05/L-020 vash Polyengo Yekhipye ano thavd 1.116 sar; "[...] kotorleipe polyengi perspektia ano sasavi faza e proceseski, planifikipe, miratipe e implementipasko, monitoripoe thay promovipe avancipye o shaiyya yekhune mashkar o mursha thay juvla." (f. 3).

shndipasko amalipe, prosperitaruno thay ano harmoniya vash juvla thay mursha ani Kosova.”¹⁸⁹

Vash te ovel akava, PKBGJ klasifikinla olake reagipya stratejikune ano trin thavdya; (1) zoralipe ekonomikuno thay socialuno shukaripe e juvlengo, (2) rolya e manushikana evolviripasko thay ledeipya polyenge, thay (3) o manushenge hakaya thay aksesio ano hakaibe thay siguripe. Stratejikuno plani e elementyencar thay mothavutne e PKBGJ-esko sito aksesuno ano Akciako Plani vash o vahti 2020-2022.

171. Polyengo yekhipe thay olake prioritetya ano integripaske procesya e Kosovako ani EU, thay vash akava sebepi sitoy yekh centraluni nociya ani lungyardi tranziciya e Kosovaki direkt yekh demokratikuno amalipe. Sahakaleya, ani pkratika, RrGK potencingya kay o avutne reforme stratejikune ani umal e publikuna administraciako na kotorleina o polyengo integripe ano yekhipe e rameske lejislativaya.¹⁹⁰ Vash may buderi, ini soske bujetipe godorno polyengo na decizisalo e kriseya, akava aqhola vash te institucionalizingyol. Darakerdo sito formulipe narealuno sar yekh koncepti pedral dokumenti e Generaluna Bujetipasko miratimo kotar o QK, kova pandar na kerdilo publikuno.¹⁹¹

172. Sar vakerdilo may angleder, naleindoy pe dikhipe o zorale lejislativune force pedral koleske vazisalo polyengo yekhipe ano konteksti vash universalune manushikane hakaya, nayekhipas mashkar o politike thay praktike lungyarena ano yekh drom kova sito darakerdko vash evolviripe yekh cacutno amalipe yekhuno kote o juvla thay mursha therna yekhune shaipya naleindoy dikhipe poli. Sar si pe raporti ani Komisia e EU vash o bersh 2022, shay te dikhol ji kote shay progresi reslilo ani umal e publikune administratako ano rekrutipe o stafi.¹⁹² Sahakaleya, lungyaripe o putarde forme thay garavde e diskriminipasko lungyarela te tiknyarel demokratikuno evolviirpe e amalipasko, e lungyarde ulavipyeya amalipaske thay hieararkiya raipaski orientimi kotar mursha.

173. Harne sar rezultati e nayekhipyengo anavde may uqhe; reprezentipe ano narealuno drom e juvlengo ano decizipaske poziciye sito vakerutno ano lejislativesko domeni, ekzekutivno thay kriselinako aqhola sfida. Sar si pe bershesko raporti 2021, krisuno rami e Kosovako pandar na yaveridlo ani kuota e polyenga yekhipasko kotar 50 pe shel e reprezentipasko o juvla. Laqharipe ano respodipe karshi Kriseseske vash Polyengo Yekhipe sito phande e gendoa vash beishipa ano komunalune sombeshipya, kova korespodinla e 1,937 juvlencar vay 37 pe shel juvla.¹⁹³ Yekhuno qhigode na sito phiravdo vash o politikune partiye kote o politkuno diferencipe sar si pe poli ekzistinla pandar, prezantipeya o partriarkalune ajukeripya ano strukture kay na regulinla kotar o regulipaske mekanimzya telal-upre. Situaciya na sitoy ni abokar shukarno ano hakaibe. Raporti e Komisiako e EU-

¹⁸⁹ [Kosovako Programi vash Polyengo Yekhipe](#) (2020).

¹⁹⁰ RrGK (2022), inputi vash raporti ketano e OShC-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova.

¹⁹¹ RrGK(2022), inputi vash raporti ketano e OShC-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova

¹⁹² Evropaki Komisia (2022. Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

¹⁹³ Ibid.

esko vash o bersh 2022, Kosova therla 432 krisatorya (148 juvla thay 248 mursha), thay 183 provokatorya (78 juvla thay 105 mursha), so sito yekh peshelipe tikno e krisatoryengo thay prokuroryengo juvla leindoy pe dikhipe buderi thana aver evropake.¹⁹⁴

174. Hendesko mashkar o politike thay praktike mothavgyola vi ano taloprezantipe e jvuelngo ano shndipaske agende thay siguripaske. Sar si pe rezuluciya 1325, procesya e siguripasko thay vazdipe o shndipe ani Kosova rodela kotorleipe o juvla ano negicipaske ekipa prekal o dialogi mashkar Prishtina thay Beogradi. Sahakaleya, sar si pe RrGK, juvla aqhona taloprezantime ano uqhe politikake poziciye, ayekkha na resipeya kotorleipe o juvla ano negociapske mesalina.¹⁹⁵ Implementipe o Krisi Gn. 05/L-20 vash Polyengo Yekhipe sitoy anglokondiciya vash korijipe disbalanca. Ayekha kay, nasuksesi ano implementipe o afirmativune mase e krisesko vash vakerde but fer garavlape palo koncepti e meritokraciako.¹⁹⁶

175. Juvla ani politika thay publikune poziciye telarla diskursi seksitikuno prekal o medie socialune. Seksitikune komentya, telaripaske, verbalune atakya thay reagipya kola phangyona e kompetenca e politikyengo olenge poleyea lungyarena bizolaj thay vi ayekha ini ulavgyona ano carhya politikune ververutne.¹⁹⁷

176.Avri samatradipya decizipe karshi juvlenge strukturalune raipaske kotar tele-upre, diskriminipe ano polyenge baze lungyarela ini ani sfera socio-ekonomikuno e amalipaski. Sahakaleya, ano genipasko aspekti, Tabela 1 mothavla rikonfiguripe o norme e bibutikeripasko vash polyengo yekhipe. Ini soske o ASK pandar na agoringya anketa e butyaka zoralipasko vash o bersh 2022, sar si pe detalya agorutne ani dispoziciya kotar o ASK.¹⁹⁸ Taloprezantipe e juvlengo ano butyako trego aqhola numay 16.5 pe shel ano aktiv tregya e butyako leindoy pe dikhipe 45.9 pe shel mashkar o mursha ano bersh 2021. Leindoy pe dikhipe niveli generaluno e kotorleipasko ani buti ano Ratoriguno Balkani, Kosova therla may teluno niveli e kotorleipasko ano rayoni.¹⁹⁹

Tabela 2 Analiza e trendit të shkallës së papunësisë në Kosovë sipas gjinisë ndërmjet viteve 2020-2021 (mosha 15 deri në 65 vjeç)

Tabela 2 Analiza e trendesko vash o niveli e nabutikeripasko ani Kosova sar si pe polyengo yekhipe mashkar o bersha 2020-2021 (bersha 15 ji pe 65 bersha)

2020	Mursha	Juvla	Total
------	--------	-------	-------

¹⁹⁴Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

¹⁹⁵RrGK (2022), inputya vash raporti ketano e OShC-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova.

¹⁹⁶RrGK(2022), inputya vash raporti ketano e OShC-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova.

¹⁹⁷Sar ekzemplo, dikheni retorika phiravdi direkt thanutnengi ani Kosova :[Ganimete Musliu lelape presidentake kilgyencar: Vjosa si te adikaratu ma godyate kay khuvgyan ani Presedenca e 100kg thay si te iklove 50kg](#)

¹⁹⁸Kosovaki Statistiyengi Agenciya (2022).[Anketa e Butikerutnenga Zoralipasko 2021.Lemo kotar https://ask.rks-gov.net/media/7218/tregu-i-punes-2021.pdf](#)

¹⁹⁹RrGK (2022), inputi vash raporti ketano e OShC-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova.

gendo	80.173	42.206	121.379
%	23.5	32.3	25.9
2021	Mursha	Juvla	Total
gendo	66.154	34.007	100.161
%	19.0	25.0	20.7
2022²⁰⁰	Mursha	Juvla	Total

177. QK dosna aqhavgya averipe thay miratipe o Butyako Kresi kay harmonizinla sine e Direktiva e EU vash Balancipe e Buti thay Jivdipe. Dosnaaqipe lungyardo e miratipeya akava kresi kontribuinla ano lungyaripe o diskriminipe ani polyengi baza ani buti. Numay nesave ovipya raportisale vash o penjaripya nabuderune o mekanizmya e institucionaluna referipasko, thay inspektipya vash akava puqipe (e odole harne ovipyencar ekzistipaske phikodeime kotar kotar e Evropaki Unia prekal o kontakti e OShC-yengo juvla ano azhutipe yuridikuno gratis). Kresi na therla suksezi ano garavipe o juvla ano ashlipe lahusako kotar o nakhipe afati e tikne vahtune kontraktyengo. Sar yekh kotor sar rezultati e nabuderune manushikane resorsyengo, Butyako Inspektorati traytinela ano samatraduno drom polyengo diskriminipe.²⁰¹

178. Plani vash Themesko Implementipe e EU vash o Reagipasko Plani e Polyengo III vash e Kosova pashavla klare instrukciye vash o sah lokalune reagipya e EU vash polyengo yekhipe thay zoralipe e juvla thay pashavla yekh sahleutno mothavipe e resipyengo thay ambiciye sar tromale o sah forma butyako ani polyengi bazam promovipe seksualuno sastipe thay riprodunktipasko, promovipe zoralipe socio-ekonomikuno e juvlengo thay romnengo thay kotorleipe olengo ano politikako yekhuno keripe thay phiravipe, pe agor, vi bayaripe kotorleipe e juvlengo thay romnengo ani tranziciya yeshel thay dijitalizipe.²⁰²

179. Vilenca pedral polyenge baze thay violenca ano familie aqhona pandar phirave ano bersh 2022. MD publikinga Strategiya vash Garavipe kotar Violenca ano Familiye thay Violenca karshi Juvlengo 2022-2026. Ano februari 2022, Strategiya thay amalipasko plani e reagipasko miratisalo kotar o QK.²⁰³ Akaya strategiya potencinla urgenca e traytipaski violenca e familiako pedral polyenge baza. Strategiya anglomothavla shtar prioritetya, kola siton identifipe thay aqhavipe violenca, avancipe publikune politike thay olako harmoniizipe e mashkarnacionalune standardyencar vash manushikane hakaya, zoralipe institucionaluno vash garavipe thay traytipe o viktime e violencako ano familiye thay rehabilitipe thay pratcavno riintegripe o viktime.²⁰⁴ Ji kay angluno bersh uqhardo kotar

²⁰⁰ Kosovaki Statistikiyengi Agencia pandar na agoringya anketa vash butikerutnengo zoralipe vash o bersh 2022.

²⁰¹ RrGGK (2022), inputya vash raporti ketano e OShC-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova.

²⁰² Speciluno Repezenti e EU-(2022), [Konteksti vash reagipe e EU vash polyengo yekhipe thay zoralipe o juvla. Lmo kotar https://www.eas.europa.eu/sites/default/files/country_level_implementation_plan_gap_iii_kosovo_eng.pdf](https://www.eas.europa.eu/sites/default/files/country_level_implementation_plan_gap_iii_kosovo_eng.pdf)

²⁰³ Evropaki Komisiya. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

²⁰⁴ MD (2021), [Nacionaluni strategiya vash garavipe kotar e violenca ano familiye thay juvle 2022-2026](https://konsultimet.rks-gov.net/viewConsult.php?ConsultationID=41237). lemo kotar <https://konsultimet.rks-gov.net/viewConsult.php?ConsultationID=41237>

strategiya agoringya, yekh raporti e progresko e rezultatyencar qalavde pandar na publikisalo.

180. Tentipyta thay umala klare institucionalune organizime kotar o OShC dedikime ano garavipe o juvla mamuy o sah forme diskriminipasko siton fokusirime ano puqipe thay rodlaripe o amalipasko themeli e problemesko. Ano vahti 22-23 oktobro 202, e iniciatiav kotar e Kosovaki Presidenca organizisalo Forumi *Juvla, Shndipe thay Siguripe*. Forumi terga sheruno tentipe yekhipe o sherune penjaripe vash shdnipe thay siguripe amalipaske phiravdile e ovipyencar buderune violence ano familie thay femicidya (dikh may tele). Ano bersh 2022, QK kordiningya umal 16 dive e aktivizmesko mamuy violence ani polyengi baza kotar o 25 novembro ji pe 10 decembro. Akaya umal lela ano sasavipe 132 ovipyta ano Kosovake komune.²⁰⁵

181. Prekal o bersh 2022, parlametnaruni komisia vash manushikane hakaya lela iniciativa vash hartipe o krisi vash garavipe kotar e violence ano familiye, violence pedra polyengo yekhipe thay violence karshi juvlenge, thay drafti konsultisalo e mashkarnaciinalune organizacyencar thay thaneske kola dende kontributi vasno ano avancipe o projektkrisi kolva phiravdilo ano Sombeshipe vash miratipe. Akava projektkrisi aqholo te miratingyon ano bersh 2023.²⁰⁶

182. Sar yekh respodipe karshi gendo alarmantuno e seksualune ovipyengo, QK propozingya yekh nevo krisi vash averipe thay pheripe KPK. Akava kotorleinla nesave vasne averipyta kotorleipeya yekh vahtesko afati vash traytipe ovipyta violencako pedral baza polyengi andre yekh bersh, naimplementipe o loklaripaske mase vash krimya thay violence, seksualuno abuzipe thay violence ano familiye; thay telaripe o hako vash te kandidinel vash publikune postya vash yekh vahti kotar 3 ji pe 10 bersha vash o individya kola kerde dayk krimi upreleparde.²⁰⁷ Projektkrisi vash averipe thay pheripe KPK phiravdilo ano angluno drabaripe ano KK thay decembro e bershesko 2022.

183. Violence karshi juvlenge ani polyengi baza aqholo formati may ulavdo e abuzipasko ano familiye ani Kosova. Studiripyta mothavla kay oy traytingyola ano yekh naefektikuno drom ini kotar o organya e kriseska implementipasko, prokurorya thay krisatorya.²⁰⁸ Sar si pe RrGK, pedral 90 pe shel ovipyta e raportipasko e violence ani familia respodinde violence kerdi kotar o mursha (roma, dadalarya, phrala, thay sastrya) karshi juvlenge. Yekh puqipe talo-raportimo vi ayekha sito psikolojikuno abuzipe thay violence emocialuni kerdi kotar o sastrya ano tradicionalune familiye ketane ani Kosova.²⁰⁹ Ano bersh 2022, 258 juvla

²⁰⁵ Siguripasko Koncili i OKB-sko (2022), [Raporti e Generalune Sekretaresko vash Kosova 2022](https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/s_2022_313-en.pdf). Lemo kotar https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/s_2022_313-en.pdf

²⁰⁶ QKSGJ (2022), inputi vash raporti ketano e OShC-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova.

²⁰⁷ RrGK (2022), inputi vash raporti ketano e OShC-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova.

²⁰⁸ RrGK (25 gusht 2022), [Lungyaripe ovipyta e violencako pedral polyengi baza kotar kriselinako sistemi](https://womensnetwork.org/deferment-of-gender-based-violence-cases-by-the-judicial-system/#:~:text=25.08%2Cmore%20than%2095%25%20of%20cases). Lemo kotar <https://womensnetwork.org/deferment-of-gender-based-violence-cases-by-the-judicial-system/#:~:text=25.08%2Cmore%20than%2095%25%20of%20cases>.

²⁰⁹ Balkan Insight (8 qershor 2022), [Vash Kosovake juvla, ini o sastrya siton but ver violonterya](https://balkaninsight.com/sq/2022/06/08/per-grate-kosovare-edhe-vjehrrit-jane-shpesh-dhunues/). <https://balkaninsight.com/sq/2022/06/08/per-grate-kosovare-edhe-vjehrrit-jane-shpesh-dhunues/>

thay 340 familie garavdile ano garavipaske thana vash kerutne e violenca ano familiye. Sahakaleya, yekh lungyardo puqipe sito nanipe o resorsya sahvahteske kola shay te tiknyaren ano efektikuno drom reziko vash iranipe o juvla thay olenge partnerya abuzipaske vash o sebepi e nanipasko alternativune opsiye.²¹⁰ Ano bersh 2022, Kosovaki Juvlengi Rafin (RrGK) ulavgya 276,548 EURYA vash garavipaske thana thay OShC e resipeya phikodeipe, garavipe thay promovipe o hakaya thay interesya e juvlengo thay romnengo.²¹¹

184.0 problemya kriselinake vash o autorya but ver araklona ano konflikti e kerde krimyencar; yekh studiripe empirikuno kerdo kotar o RrGK ikala pe dikhipe nayekhipe. Ano bersh 2022, shtar krisipya vash violenca (seksualuni) karshi juvlenge dendilo kotar Themeluni Prishtinaki Krislin ano vahti yanar-avgusti sar forma cidipaski o krisipya, krisioya loveya thay krisipya kondiciya. Ani niyekh kotar o penalune keripya, ushkavipya mursha na siton anglophande. Yekh ekzemplo kova musay te ilustringyon ano akava direktipe sito ovipe e Medina Dautako, aktivistya vash manushikane hakaya, koya therga seksualune qalavipya kotar olako sikavno ani mashkarutni shkola. Ano ovipasko lafi, kriselin krisingya e skolake sikavne vash qalavipe e loveske krisipeya kotar 1200 eurya, mekhinindoy avri aktkrisipe e seksualuna dimensiako.²¹² Ano bersh 2022, YIHR KR riirangya dikhipe pedral o tikne krisipya vash violenca ano familiye feri so e Themeluni Kriselin ani Gilana krisingya yekh violencake jene murshe e numay 300 euryencar vash anipe trupesko khuvipe karshi oleska romnake.²¹³ Vi ayekha, 11 ovipya e seksualuna violencako araklona talo rodlaripe.²¹⁴ Ano yekh raporti aver monitoripasko kerdo kotar o QKSGJ thay IKD diklardile 50 aktkrisipya e themelutne krisatoryengo alosardo ano yekh ovipasko drom. Raporti konstatingya kay ano 74 pe shel o ovipya kerdile krisipya phandipeya kondiciya, ji kay numay 10 pe shel o krisipya kerde sineton efektivune phandipeya vash o autorya e penalune keripeya violenca ano familiye. Vash sebepi, krisipya kondiciya nashti te gengyon sar efikasune thay proporcialune ano angloaqhavipe thay maripe violenca ano familiye. ²¹⁵Dosna aqhipya ano kriselinako sistemi vash te pashavel garavipe adekuatuno vash viktime e abuzipasko ano familiye siton but ver sar rezultati e naprezantipasko o autorya ano kriselina, anindoy ayekha trumipe thay nashipe kotar krisipe. Yekh specialuno ekzemplo ilustripasko sar sebepi e lungyaripaski seanca sine ovipe vash seksualuno abuzipe e personyengno talo bersha 16 ani Themelui Kriselin e Prishtinaki, ovipe akava kova vazdisalo ano bersh 2014. Palo so garavdilo kotar o hakaip

²¹⁰Radio Tromali Evropa (2 septembro 2022), [viktime violencako bizo pakyavutno thanipe. Lemo kotar https://www.evropaelire.org/a/viktimat-e-dhunes-pa-strehe-te-sigurt-/32015442.html](https://www.evropaelire.org/a/viktimat-e-dhunes-pa-strehe-te-sigurt-/32015442.html)

²¹¹RrGGK (24 marti 2022), Kosovaki Juvlengi Rafin ulavla 276,000 € vash 28 organizaciye thay garavipaske khera ani Kosova. Lemo kotar <https://womensnetwork.org/sq/fondi-i-grave-te-kosoves-ndan-mbi-276000e-per-28-organizata-dhe-strehimore-ne-kosove/>

²¹²Kallxo (12 septembro 2022), [Mothavipe e Medina Dautako kotar Gilani – viktime e seksualuna qalavipaski. Lemo kotar https://kallxo.com/lajm/rrefimi-i-medina-dautit-nga-gilani-viktime-e-ngacmimit-seksual-live/](https://kallxo.com/lajm/rrefimi-i-medina-dautit-nga-gilani-viktime-e-ngacmimit-seksual-live/)

²¹³YIHR KS(2022), [reagipe. Lemo kotar https://yihr-ks.org/en/reaction/](https://yihr-ks.org/en/reaction/)

²¹⁴RrGGK (25 avgusti 2022), [Lungyaripe o ovipya pedral violencaki abza e polyengi kotar kriselinako sistemi . lemo kotar https://womensnetwork.org/deferment-of-gender-based-violence-cases-by-the-judicial-system/#:~:text=25.08.,more%20than%2095%25%20of%20cases.](https://womensnetwork.org/deferment-of-gender-based-violence-cases-by-the-judicial-system/#:~:text=25.08.,more%20than%2095%25%20of%20cases.)

²¹⁵QKSGJ (2022), inputi vash raporti ketano e OShC-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova.

nashavipeya pere seance yekhperiodi ohto bershutno, ano bersh 2022 Themeluni kriselin agoripeya mekla tromale e akuzime.²¹⁶Sar si pe RrGK, dosna aqhipya ano hakaipasko sitemi aqhona darakerde kana kergyola lafi vash e violenca pedral polyengo yekhipe. ²¹⁷Yekh ekzaminipe ano sasavipe 134 seance kriselianake monitoripe kotar RrGK konstatingya dosna aqhona ano 35 ovipya.

185. Yekhune konstatipya raportisale ini ano yekh publikumo raporti pe agor kotar GLPS koya ekzaminigya ovipya e violencako ano familiye ano bersh 2022. Ano yekh raporti dengyona detalya saharutne vash institucionalune traytipya ano ovipya e violencako ano familiye vash o vahti yanari-avgusti 2022. Raporti vash kotorleipe o gendo raportimo ano PK thay traytipe akala ovipya kotar e Prokuroria kotar e Themeluni Prishtinaki Kriselin, phanglo regulyencar thay proceduryencar. Analiza mothavla kay 1,852 ovipya e violencako ano familiye raportisale ano PK ano thanesko niveli, e 581 oviyencar kote yekh e trinendar generalune raportisale ano rayoni e Prishtinako. Buderu undrime thay arestime undringyona kay kerde violenca ano familiye kola siton mursha thay bayrime manusha, ji kay buderu ovipya e viktimyengo e violencako ano familiye siton juvla. Phanglo traytipeya o ovipya e familiaruna violencako kotar Themeluni Prishtinaki Prokuroria, raporti konstatinla kay akaya instituciya mothavgya efikasiteti ano traytipe ovipya e autoryencar tikne. Sahakaleya, ekzistinla mangipe vash te bayargyol efikasiteti vash traytipe ovipya kana o autorya bayrile. Raporti vi ayekha analizigya 43 aktkrisipya publikime kotar e Themeluni Prishtinaki Kriselin (ketane olake departmentyencar) vash yekhuno vahti. Sito konstatimo kay numay ano 5 ovipya kriselin denga krisipe efektivuno phandipyea, ji kay may baro kotor e decizipyengo kergyola kotar o krisipya kondiciya. Vash maybuderu, araklilo kay ano 70 pe shel ovipya na respektisalo afati krisesko vash decizipe thay adikeripe shrdipasko kotar o momenit e aktakuzaka vazdipasko.²¹⁸

186. E kriselinake aktkrisipyencar phanglo e agorutne ovipyencar lungyaryona te mothavgyon krisipya talo krisesko minimumi. Ano akava direktipe, krisatorya lungyarena te vastinen ovipya avirendune lohke vash te konfirminen yustifikipe e telune krisipuyengo, sar si pe monitori RrGK.

187. Ano decembro e bersheshko 2022, lansirisalo Themesko Protokoli vash Traytipe Ovipya e Seksuluna Violencako ani Kosova. Akaya iniciativa e MD-eski thay Krisesko Sastipasko Instituti ano ledeipe e RrGK-yea, EU thay UN Women Kosova, kola pashanva phikodeipe ano hartipe o dokumenti. Protokoli respodingya e lafideipyengo e Kosovako karshi Stamboleskei Konventa thay “[...] potencinla mangipe vash te theren standardizipe, lungyardo, saharardo thay godorno vash identifikipem garavipe, traytipe thay zoralipe

²¹⁶RrGK (25 avgusti 2022), [Trumipe o ovipya e violencako pedral polyengi baza kotar o kriselinako sistemi](https://womensnetwork.org/deferment-of-gender-based-violence-cases-by-the-judicial-system/#:~:text=25.08.,more%20than%2095%25%20of%20cases). Lemo kotar <https://womensnetwork.org/deferment-of-gender-based-violence-cases-by-the-judicial-system/#:~:text=25.08.,more%20than%2095%25%20of%20cases>.

²¹⁷RrGK (2021), [Kotar krisiya ko reagutne](https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2021/05/KWN-GBV-Report-ENG-Final-2.pdf). Lemo kotar <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2021/05/KWN-GBV-Report-ENG-Final-2.pdf>

²¹⁸GLPS (2022), [GLPS publikigya yekh raporti vash traytipe ovipya e violencako vash familiarune violence ano Familiye ani Kosova vash o periodi yanar-avguti 2022](#).

thay riintegripe o viktime/garavde e seksualuna violencako thay violenca prekal khuvipye yekhaverutno kotar o godorne instituciye.”²¹⁹

188. Yekh vasno darakeripe institucionaluno sito stigmatizipe lungyardo thay doshalipe keripe o viktime. Khuviye maynashukarno kotar o krisatorya thay prokurorya konsistinla ani presia kay kergyola viktimyenge vash te dakordingyon e autoryencar e violencako ano familiye. Akava mothavla mangipe vash traytipe o krisatorya ano implementipe e aktualuni lejislatiya.²²⁰

189. Kosovaki Polciia raportingya ano sasvipe 2 273 ovipya neve violencako ano familiye ani Kosova ano bersh 2022.²²¹ Sar mothavgyola ani tabela 2, o detalya hramina yekh bayripe o ovipya raportime leindoy pe dikhipe ano trin may angle bersh. Aqholo pandar vash te notadeingyol te sine kay bayaripe sito faktikuno rezultati vay te sine kay reflektinla ano bayaripe o raportipe vash violenca ani familiya. Sahakaleya, sar si pe Raporti ani Komisia e EU vash o bersh 2022, inisoske yekh abza e detalyengo finansiali kotar o QK vash te registrinel ovipya e violencako ano familiye thay polyenge baze, isi progresya samatradime ano angloaqhavipe thay maripe e violencako ano familiye thay rrintegripe e viktimyengo.

Tabela 2. Ovipya e violencako ano familiye mashkar o bersh 2019 thay 2022

Bersh	2019	2020	2021	2022
Ovipya e violencako ano familiye ano shifre	1915	2069	2200	2273

190. Sipas GLPS në periudhën janar-gusht 2022, nga 1752 të dyshuar për dhunë në familje janë arrestuar efektivisht vetëm 682 persona. Si e tillë, ekziston një mospërputhje mes numrit të personave të dyshuar dhe të arrestuarve. Kjo mund të tregojë mungesë të efikasitetit të PK-së për të arrestuar personat e dyshuar për kryerjen e dhunës në familje.²²²

191. Palo raportipya e ovipyengo femicidya intymune ano bersh 2011, ini o bersh 2022 agoringya e duy incidentyencar aver femicidyengo. Ano duy ovipya, autoritetya sine phande e nakle partneryencar juvla. Vahti thay o than e duy meripyengo kontribuinde ano ovipya kola sineton ini may senzativune. Ano anglune ovipya, autori mursh mudardgya toverea e romna ji oy sovla sine. Ano duyto ovipe, autori sine ani masa e aqhavipaski karshi nakli-romni, koya ano momenti e mudardipasko sine khamni thay ano prago e

²¹⁹ UN Women (2022), [Nevo protokolli vash reagipe karshi seksualui violenca ani Kosova](#)

²²⁰ Komisia e EU (2022), [Kosovako Raporti 2022](#).

²²¹ Koha Ditore (2022), [Pedral 2.200 ovipya e violencako ano familiye ji ano oktobro](#).

²²² GLPS (17 novembro 2022), [raportipe thay traytipe o ovipya violencako ano familiye vash o periodi yanar-avgusti 2022. Lemo kotar <http://www.legalpoliticalstudies.org/glps-published-a-report-on-the-handling-of-domestic-violence-cases-in-kosovo-for-the-period-of-january-to-august-2022/>](#)

biyandipasko. Oy khuvdili trin ver ano parko e QKUK-esko ani Prishtina; ano momenti e olaka mudardipasko oy sine talo garavipe e policiako.²²³Palo korkoro mudardipe e autoresko mursh, sasoy thay sastro mothavde ano socialune rafina historipe vash o problemya mashkar o qifti, diskreditindoy juvla mekhinindoy olahke doshalipe thay olake pheynenge.²²⁴Ani kultura dominipasko murshengi, mothavipe e nakle sastresko kotar e viktima miusay te lelpe sar yekh tentipe vash te ciden bangipe kotar o autori thay vash te anel bangipe juvlenge kotorleime ano ledeipya e qiftesko. Fakti kay kreirisali yekh platforma vash rideriktipe o faktikune oivpya kola biqhalde ano mudardipe siton darakerutne thay arakla lungyaripe e retorika fokusirimi ano doshalipe o viktimen juvla thay yustifikipe o murshen.

192. Ano prili e bershesko 2022, Floriye Zatriqi, krisatori, degradisali palo buderi artikla ani platforma Kallxo. Akala raportya ekspozinde krisipe kovlo kotar ohto qhona kay Zatriqi dengya vash yekh violenceri kay lela yekha tikna qhaya vash yekh lugi rat, kergya violenca olake e trin malencar thay akceptingya akava.²²⁵ Ji kay BIRN Kosova kergya kharipe vash pezulipe e krisatorya, KGJK arakla te degradinel ridecizipeya Zatriqake yekh kriselin may teluni.²²⁶

193. Protesta vash violenca karshi juvlenge thay familie lungyardile ini vash nesave bersha, numay lele yekh specialuno dikhipe ano bersh 2021 thay 2022. Proteste vazdisale ini vash nesave ovipya e violencako karshi juvlenge thay sar sebepi trafikipe o qhavoren e seksualune abuzipyencar. Ovipya alarminde opiniononi specialune palo mudardipe 18 bershutna Marigona Osmani ano bersh 2021, koya torturisali thay mudardili kotar o naklo olako partneri, sine krisipe karshi yekha 11 bershutna qhake ano bersh 2022, thay mudardipe e paluno e khamna juvlako Hamide Magashi ano decembro e bershesko 2022. Akala ovipya specialune telarde dudyaripe pedral policiako na sukcesi thay godorne institucieng vash te garaven o viktime. Proteste phiravdile kotar o organizaciye vash manushikane hakaya, aktivistya garavutne e violencako kola rosinde kotar o raipe kay te len mase vash te traytinen puqipe e violencako pedral polyenge baze. On rosinde may buderi resorsya vash pashavipe thay phikodeipe o viktime, krisya may zorale vash te garaven juvlen kotar e violenca thay implementipe may shukar vash ekzistirime krisya.

194. Proteste lungyarde ini prekal o bersh 2022, e aktivistyencar kay organizinde marshipa, kedipya thay diskutipya vash te bayaren godornipe vash puqipe thay rola e violencako karshi juvlenge. On vi ayekha rosinde yekh may baro godornipe vash autorya e

²²³ Kallxo (30 novembro 2022), [mudardipe e juvli khamni ano oboro e QKUK-esko, prokurori: Ano ovipasko than araklile trin gloncy. Lemo kotar nga https://kallxo.com/lajm/vrasja-e-gruas-shtatzene-ne-oborin-e-qkuk-prokurori-ne-vendin-e-ngjarjes-jane-gjetur-tri-gezhoja-plumbash/](https://kallxo.com/lajm/vrasja-e-gruas-shtatzene-ne-oborin-e-qkuk-prokurori-ne-vendin-e-ngjarjes-jane-gjetur-tri-gezhoja-plumbash/)

²²⁴ Dosja (13 decembro 2022), [Mudardipe e juvli khamni kotar o rom, vakerla o dat e Sokol Halitesko; doshalipe therna o pheyna e Hamidako, on siton godorne. Lemo kotar https://dosja.al/bota/vrasja-e-gruas-shtatzene-nga-burri-ne-kosove-flet-babai-i-sokol-halilit-faj-i264749](https://dosja.al/bota/vrasja-e-gruas-shtatzene-nga-burri-ne-kosove-flet-babai-i-sokol-halilit-faj-i264749)

²²⁵ Kallxo (20 aprili 2022), [Refuzingyola halovipe e rodlaripaske panelesko vash iranipe pe buti e krisatorya Floriye Zatriqi. Lemo kotar https://kallxo.com/ligji/refuzohet-marrevshja-e-panelit-hetimor-per-kthimin-ne-pune-te-gjyqtares-florije-zatriqi/](https://kallxo.com/ligji/refuzohet-marrevshja-e-panelit-hetimor-per-kthimin-ne-pune-te-gjyqtares-florije-zatriqi/)

²²⁶ BIRN Kosova(2022), inputi vash raporti ketano e OShC-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova..

violencako thay vash te den agor kulturake vash na krisipe kay but ver ovela ano ovipya karshi juvlenge. Ano generalipe proteste vash e violenca karshi juvlenge thay ano familiye ani Kosova ano bersh 2021 thay 2022 potencinde mangipe urgentuno vash reagipya vash te adresinen akala puqpya.²²⁷

195. Rekomandipya

- Kriselina thay krisatorya Kosovako musay te implementinen krisya mamuy violenca ani polyengi baza; Kosova akana thera krisya kola penalizina violenca karshi juvlenge, numay musay te implementingyon efektivuno droma;
- QK musay te regulinen disbalanca polyengi ano uqe politikune poziciye keriba tentipe may baro e juvlengo ano procesya vasne vash vazdipe o shdnipe;
- KGJK, KPK thay Akademiya e Hakaipaski musay te pashavel treningya vash krisatore thay prokurorya, konkretipeya ano phanipe e dispoziciyencar KPK-esko ridiklaro e seksualune qalavipea, violenca ano failiye thay neve obligipya e publikune instituciengo sar si pe implementipe Stamboleski Konventa;
- QK musay te finalizinel Projektkrisi vash Garavipe kotar e Violenca ano Familiye thay Violenca karshi Juvleng, thay te harmonizinel odoya e Stamboleska Konventa, rianavinindoy ulavipeya godornipe vash o sah akterya, leindoy ini mekanizmya kordinipasko; thay kotorleinla godornipe vash o Centrya e Referipasko vash Ovipya e Seksualuna Violencako;
- QK musay te ulaven fondya vash implementipe Protokoli Themesko vash Traynipe Ovipya e Seksualuna Violencako;
- QK musay te kerel buti e OShC-yencar e juvlengo laqharipyea krisuno rami vash violenca pedral polyengi baza, ano yekhipe mangipyencar kotar e Stamboleski Konventa;
- QK musay te bayarel gendo e garavutnengo, centryego vash violencake ovipya thay rigya mashkar o adekuatuno financipe kotar o aplikipasko bujeti sar si pe Konventa Stamboleski;
- QK musay te inicinel averipe Krisi Gn.003/L-073 vash Generalune Alosaripya vash te dikhen o Krisi Gn. 05/L-20 vash Polyengo Yekhipe phanglo e yekhune reprezentipeya o juvla thay mursha;
- PK musay te traytinel ofisialune vash implementipe o krisi vash te identifikinel, rodlarel thay phiravel penalipeya ovipya vash violenca pedral polyengi baza;
- QK musay te lel konkretune akciye vash te bayarel kotorleipe o juvla ani politika, leindoy implementipe vash polyenge kuote;
- QK musay te bayarel ekonomikuno shaibe vash juvla ani Kosova e politikyencar thay programyencar kola promovina ekonomikuno kotorleipe e juvlengo, sar pashavipe kreditya thay traynipe vash juvla bizneskerutne, thay inkurayipe butidueutnen kola pashavna halovipe butyako may fleksibiluno kay dela shaibe juvleng kay te balancirine godornipe butyako thay familiako;
- QK musay te adresinel diskriminipe karshi grupyenge marjinalizime leiipeya juvla roma, ashkaliye thay ejipyanya e samatradune shaipyencar;

²²⁷ Balkan Insight (12 oktobro 2022), [Kosova zorakerla krisiya mamuy violenca ano familiye](https://balkaninsight.com/2022/10/12/kosovo-moves-to-toughen-penalties-for-rape-domestic-violence/). Lemo kotar <https://balkaninsight.com/2022/10/12/kosovo-moves-to-toughen-penalties-for-rape-domestic-violence/>

- QK musay te edukinel publika vash polyengo yekhipe; Raipe musay te promovinel kampanye godornipasko vash publika ano polyengo yekhipe thay negativune efektya e violencako ano polyengo aspekti. Oy musay te kerel buti vi ayekha e mediencar vash te promovinel portretizipe pozitivuno e juvlengo ano medie

7.2. Qhavoreng e Hakaya

196. Konventa e OKB-eski vash Qhavorikane Hakay (KDF) koya decizinla qhavoren sar persone talo 18 bersha, sitoy direkt implementipe ani Kosova sar si pe thavd 22 e Konstituciako thay averinla krisya thay thaneske raipaske aktya. Sahakaleya, akaya Konventya koya na implementingyola buderipea kotar o krisatorya thay prokurorya, sar anglodiklara o thavd 22 e Kosovaka Konstituciako decizinla hakaya e qhavorengo ano shov themelune traktatarya e manushikane hakayengo.²²⁸

Garavipe vash qhavoreng e hakaya sar themeli vasho e demokratikuna evolviripasko ani Kosova decizisalo e Konstituciako ano thavd 50 (kotar o paragrya 50.1-50.5). Konstitucia anla pe dikhipe shukaripe, yekhipe thay garavipe o qhavoren kotar qhelalovastipe, violenca thay sasai froma e vastipaski. Ano yekhipe e mashkarnacionalune standardyencar, primaruni lejislatiya sitoy pherdi pe agor kotar o Krisi Gn.06/L-084 vash Garavipe o Qhavore. Phanglo yekhe agorutne raporte kotar o UNICEFI ani Kosova e bershesko 2021, Krisi kova khuvga ano zoralipe e bershesk 2020 hramingya yekh "historikuno resipe" ano krisesko rami e garavipasko qhavorikane hakaya.²²⁹ Akava krisi garavla qhavoren kotar e sasavi forma e fizikuna abuzipaski, mentaluni thay emocionaluni; kotar neglizhenca; kotar o vastipe o sah amalipaske sfere shrdipeya kotar o instituciye vash garavipe o publikune obeyktya ji ko khera. Numay, vash o sebepi kay na miratisale Administrativune Phiravipya, krisi na implementingyola. Vash may buderi, ano thavd 42.2 (Sastipe), vizite regularune ano khera vash o juvla khamne thay familiye ji ano trin bersha siton obligativune sar kotor vash bazikune servisipya vash sastipasko garavipe.

197. KOMF raportinla kay mamuy fakti e Krisesko vash Garavipe Qhavore khuvga ano zoralipe e 19 yulea 2020, akava krisi na implementingyola. Buderu profesionistya e garavipasko qhavore na therde penjaripe vash godornipe kova avla kotar o Krisi vash Garavipe o Qhavore thay ni nevipyta kotar akava krisi. Kotar ano sasavipe 17 Administrativune Phiravipya anglodiklarde sherune Krisieya vash Garavipe Qhavore, numay 6 olendar miratisale ano komunaluno niveli, kova penjargyola sar Ekipa vash Manushikane Hakaya ano komunaluno niveli, kova penjargyola sar Ekipa vash Qhavorikane Hakaya pandar na themelisali kotar o sah komune, konkretipeya akaya ekipa themelisali numay ano 11 Kosovake komune ji akana. Vash may buderi, KOMF raportinla servisipya vay neve programya anglodiklarde krisieya vash Garavipe o Qhavore pandar na kreirisale. Akate kotorleingyona o servisipya thay programya vash traytipe o qhavore viktime vash abuzipe e droga, garavipe qhavoren ano konflikti e krisieya bizogodornipe penaluno, garavipe e qhavore kotorleime ano rezikipaske butya, qhavore ano dromeske situaciye,

²²⁸ UNHCR (1989), [Konventa vash Qhavorikane Hakaya](#)

²²⁹ UNICEF (2021), [Situaciya e qhavorikane hakayengo ani Kosova](#).

programya vash zoralipe dadalaryen vash qhavoreno shukaripe, vazdipe o nacionaluni telefoneski rig gratis vash o qhavore thay garavipya vash o qhavoren.²³⁰

198. Institucionalune mekanizmya kola garantina implementipe lejislativi decizisale e Kriseya Gn. 06/L-084 vash Garavipe Qhavoren. On kotorleina Komiteti Mashkarministrengo vash Qhavorikane Hakay, kova funksioninla ano kuadro e QK-esko thay ZKM-esko prekal o Ofisi vash Shukarno Raipe. But vasno vash siguripe thay implementipe efektivune mekanizmuya vash garavipe qhavoren ani Kosova sito strategiya vash Qhavorikane Hakaya (2019-2023).²³¹ Ofisi vash Shukarno Raipe khela rola phiravipasko ano procesya kola phangyona ano hartipe thay implementipe e Strategia Ano ledeipe e UNICEFE-a, dokumenti anglodiklarla shtar obyektive stratejikune kola therna sheruno resipe “[...] leipe o initiative kola laqharna situaciya e qhavorengi ano ekonomikune kontekstya, socialune thay politikune ani Kosova.²³² Fokusi sheruno sito instrumentalizipe o krisuno rami. Ayekha kay, strategija shtarbershutni therla ano centro laqharipe o kriselinake strukture vash shukaripe o qhavoren. Vi ayekha fokusyola ano zoralipe qhavoren ano procesya e decizipaska leipasko ini kotorleipe o qhavore ano evolviripasko angle programya. Vi ayekha, pashavipe o servisipya kola kontribuina ano sastipe thay shukaripe generaluno e qhavorengo sito detayizime ani akaya Strategiya.

199. Uqo notadeipe e institucionalune mekanizmyengo ano garavipe o qhavorikane hakaya ani Kosova sito na aqhavutno ano kanleipe e faktikuni situacia ano tereni. Teorikipeya, numay lejislatiya pashavla yekh zoralo rami. Ani praktika, realitetya ano tereni ikala ano dikhipya nazoralipya institucionalune ano qhelalo menajnipe thay nasuskesi vash te garaven eqhavoren kotar o sah socio-ekonomikune telune situacie.²³³ Vi ayekha, Krisi averimo vash o Financie ano Lokaluno Nivelu Gn.03/L-049 aqhola vash te mirainen vash yekh implementipe may shukar o krisi vash Garavipe o Qhavoren, feri so pashavla grantya specifikune vash socialune servisipya, ano shukaripe o qhavoren ano telune situaciye thay na dadalaryengo garavipe.²³⁴

200. Kosova therla yekh krisuno rami vash te adresinen delikuenca e tiknorengi, koya sigurinla garavipe vash qhavorikane hakaya ano konflikti e kriseya vash promovipe thay rehabilitipe thay riintegripe olengo ano amalipe. Sar si pe Kodi vash Hakaibe vash o Tikne, qhavore kola kerna penalune ovipya siton kotor e proceduryengo thay sanksionipyengo kola sito ulavde kotar odola kola implementingyona vash o bare. Krisi kova therl agaravipe vash o manushikane hakaya ano konflikti e kriseya, promovipe thay rehabilitipe thay olengo riintegripe ano amalipe thay angloaqhavipe e recidivizipasko.

²³⁰ KOMF (2022), inputi vash raporti ketano e OShC-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova..

²³¹ QK (2020) [Nacionaluni Strategiya vash Qhavorengo Hakaya 2019-2023](https://kryeministri.rks-gov.net/blog/strategija-per-te-drejtat-e-femijeve-2019-2023-09-08-2019/). Lemo kotar <https://kryeministri.rks-gov.net/blog/strategija-per-te-drejtat-e-femijeve-2019-2023-09-08-2019/>

²³² Ibid.

²³³ Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

²³⁴ Ibid.

201. Save the Children Kosova raportinla kay kerdilo progresi harno ano adreispe o amngipya e qhavorengo prekal o holistikuno akcesi thay yekh kordinipe may teluno e mekanizmyengo ano lokaluno niveli thay centraluno vash te pashavel servisipya integripe thay vash te del shaibe ano aksesip e edukipasko sahleutno. Investipya ano garavipe o qhavoripe may angle thay praktike raipaske may shukar, leiondpuy bujetipe mayshukarno e qhavengo ango publikune investiya ano themelune servisipya aqhola tikno, ji kay kotorleipee qhavorengo ano publikuoe thay monitoripe o raipaske agende thay komunalune vash qhavorikane hakaya ano angazhipe o terne thay socialune biznesya bayrola vash o phikodeipe e civiluna amalipasko.²³⁵

202. Identifikipe thay kedipe o detalya vash publikune investipya vash decizime servisipya vash o qhavore thay olengo akcesi ano servisipya lungyarela te ovel yekh sfida vash o nanipe tentipya thay platforme kordinime generalune buderi-sektorialune, nanipe o mothavutne klare vash notadeipe e qhavore e samatradune shaipyencar, identifikipe e qhavoren ano situaciye dromenge thay qhavoren ano migripe.

203. Save the Children Kosova raportinla nivelya generalune telune vash registripe o qhavoren ano edukipe angloskolupasko feri so numay 6.2 pe she e qhavorengo e bershengo 0-5 bersha dikhna o Garavipe vash Evolviripe may Anglo. Akava sito may teluno desar kvashipe e OECD-esko (pedral 87 pe shel vay obyektive e Edukipasko thay Traynipasko 2020 (90 pe shel). Buderu e qhavorengo phiravna obligativuno skolupe; 96 pe shel e qhavorengo e bershesko e elementarune skolyengo phiravna elementaruno skolupe thay 94 pe shel e qhavorengo e mashkarutna shkolo phiravna mashkarutno skolupe may teluno. Phiravipe neto perla ano 84 pe shel ani mashkarutni shkola uqi.²³⁶

204. Trafikipe e qhavorengo sar yekh darakerdo puqipe trinfingya yekh dikhipe buhlo mashkar e populaciya generaluni. Sar si pe raporti kotar o Themesko Departamenti e Themesko (DASH), ano bersh 2022 identifikisale buderi viktime desar ano may angle bersha sar rezultati e tetnitpyengo vasne vash eliminipe trafikipe. Ano bersh 2022, Terres des Hommes Kosova raportina ano sasavipe 15 viktime, 11 kolendar sine civiuna thay sine viktime seksualuune trafikipasko, 3 vash vastipe e butyako thay 1 loverodutno obligimo.²³⁷

205. Phanglo e trafikipaske alarmoa vash o qhavore, identifikipe o ovipya e vastipasko thay seksualuni violenca karshi qhavorengo ano bersh 2022 vazdingya kolektivuni akciya mashkar e generaluni populaciya ano protestyengi forma. Palo seksualuno vastipe thay vioelna karshi yekha 11 bershutna qhave kotar nesave persone ano nesave ovipya thay yekh periodi nesave masekyengo, OShC thay individya aver ikliste pe drom vash te protestinen amuy na suskesi e kompetentune instituciengo vash te reagenen ano sigyaripe ano akava ovipe thay ano aver ovipya. Sar sebepi e akale incidentesko, generaluno direktori

²³⁵Save the Children(2022), inputi vash raporti ketano e OShC-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova.

²³⁶Save the Children(2022), inputi vash raporti ketano e OShC-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova.

²³⁷Terres des Hommes (2022), inputi vash raporti ketano e OShC-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova

e PK-esko dengya vast cidipe.²³⁸Ano bersh 2022, yekh deshupanj bershutni aqhili khamni sar sebepi e seksualuna violencako.²³⁹

206. Centro vash Socialuni Buti (QPS) ani e Sah Kosova araklola buderi pharipyencar. Akava sito specialune phanglo e manglarne resorsyencar manushikane thay financierune kola shay te adresinen socialune mangipyta thay qhavorengo ano telarutne situaciye. Akava vash o sebepi kay e Kosova lungyarela te therel yekh decantralizimo sistemi vash socialune servisipyta. Ano akava direktipe, sito magnarno kay te lenpe pe konsideripe centralizime vash pashavipe o socialune servisipyta feri so mothavdilo kay ulo yekh suksesuno modeli vash implementipe thay pashavipe socialune servisipyta feri so mothavdile te oven yekh modeli suksesuno vash implementipe thay financipe adukuatuno ano thana evropake. Ano akava direktipe, socialune servisipyta na sine prioriteti vash thanesko raibe.²⁴⁰Avri akalestar, QPS nanola yekh profesionaluno personeli thay specializimo ani umal vash garavipe o qhavore. Krisi vash Garavipe Qhavore (thavd 15) vakerla kay sasavo QPS si te decizinel may hari yekh ofisialuno godorno kompetentuno thay specializimo vash te kordininel o mase thay khuvipyta vash garavipe o qhavoren, ini soske ani praktika numay shtar QPS anavde yekh butikerutne specializime vash garavipe o qhavoren ano garavipe OShC. Servisipyta buderi pashavgyona ano sektori natrinfutno; pashe 20 OShC licencirime pashavna servisipyta ncirime maybuderu kotar o privatune donatorya. ²⁴¹Shrdipeya kotar akala pharipyta, QK decizingya kay ano bersh 2023 QPS – te oven tali yuridikciya e MP-eski.

207. Gendo e qhavorengo kola jivdina ano qorolipe ani Kosova ahqola alarmantuno ani skema vash socialuni asistenca nakreativune vash te aqhaven mangipe buderuno ano pashavipe akcesi ano themelune dispoziciye.²⁴²Numay ano bersh 2022 kotar o asistencialune programya socialune e Kosovake trinfinde 26 mile familye.²⁴³ Sar raportinla KOMF, 22.8 pe shel e qhavorengo ani Kosova jivdinena ano qorolipe, 7.2 olendar ani qorolipaski kondiciye ekstremyune. ²⁴⁴Krisi Gn. 2003/15 vash Socialune Azhutipyta therla yekh kotor e kritiyengo diskriminipaske kay telarla yekh konsiderimo gendo e qhavorengo thay familyengo kotar e skema e socailuna azhutipaski. Ano yekh pozitivuno evovliripe sine miratipe o pokipyta vash qhavore sar yekh efektivuno instrumenti ano kovlipe qorolipe thay nayekhipe mashkar o qhavore. Sahakaleya, teluno niveli samatradimo vash o qhavore ji ano 16 bersh, telarinindoy ayekha e qhavoren kotar o bersha 16 ji ano 18 bersha.

²³⁸ Kallxo (30 avgusti 2022), [Dela vastcidipe o direktori Policiako Samedin Mehmeti](https://kallxo.com/lajm/jep-doreheqje-drejtori-i-policise-samedin-mehmeti/). Lemo kotar <https://kallxo.com/lajm/jep-doreheqje-drejtori-i-policise-samedin-mehmeti/>

²³⁹ YIHR KS(2022), inputi vash raporti ketano e OShC-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova..

²⁴⁰ Save the Children(2022), inputi vash raporti ketano e OShC-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova.

²⁴¹ Save the Children (2019), [Monitoripe thay notadeipe socialune servisipyta ani Kosova](https://kosovo.savethechildren.net/sites/kosovo.savethechildren.net/files/library/edited_PolicyBrief-ENG_0.pdf). Lemo kotar https://kosovo.savethechildren.net/sites/kosovo.savethechildren.net/files/library/edited_PolicyBrief-ENG_0.pdf

²⁴² Kosova 2.0, [Harno azhutipe vash qorole](https://kosovotwopointzero.com/en/poor-help-to-the-poor/). Lemo kotar <https://kosovotwopointzero.com/en/poor-help-to-the-poor/>

²⁴³ Ibid.

²⁴⁴ Definipe o qorolipe ekstremyuno ano akava raporti korespodinla e definipeya Yekhune Naciye, sar “yekh situaciaya karakterizimi kotar o pharo privipe vash themlune manushikane mangipyta, leindoy habe, pani, obyektya sanitarune, sastipe, garavipe thay informipe. Akava lelola pe dikhipa na numay kotar o avipyta, numay ini kotar o akcesi ano servisipyta.” (OKB 1995, Raporti lumiake samitesko vash socailuno evolviripe).

208.Avri akalestar, vastipe o qhavore prekal buti e qhavorengi thay mangipe o love ulo bizo aqhavipe ano bersh 2022. Save the Children Kososova raportinla kay 7 pe shel e qhavorengo ani Kosova siton angahime ani buti kvash olenda vash o sebepi o nashukarne ekonomikune kondiciye thay socialune ano segmentya e populuciako, kote 6.5 pe shel kola kerna buti ano rezikune kondicuye.²⁴⁵Leindoy pe dijhipe o bersh 2021, isi yekh peripe lohko vash o gendo e qhavorengo kola rodona lovo, e 175 qhavorencar vash te idenfitikinen mamuy 191 e nakle bershestar (2021). Situaciya e qhavorengi kola rodona lovo sito alarmantuni thay siton mangalrni kay o raibe te lel mase vash olengo traytipe. Ano yekh drom efektivuno vash te kerel akava ovla sine shukar adnre struktyra e familiaki thay aqhavipe o qhavore, specialuno kotar o jene e nabuderune komuntiyetya, kay te iklon vash te roden love. Specialune, manglape seriozune tentipya e raipasko vash te marel vastipe o qhavoren ani sasavi forma e rodipasko. Ji akana, institucialune tentipya fokusisale ano alosaribe ad-hoc bizo konkretne planya luge afateske sar te traytingyol problemi kotar yekh perspektiva buhli amalipaski. Ano than akalesko, tentipya tikne vash te alosaren problmei lena forma e autoritetyengo kola kerhna kharipe dizunenge "kay tana den love qhavorenge".²⁴⁶

209. Qhavore e nabuderune komunitetyengo siton qhavore ano poziciya may teluni ano aspekti socialuno, ekonomikuno thay kulturaluno. Lovorodipe e qhavorengo aqhola yekh problemi vasno ano kosovako amalipe, specialuno ano mashkar e komunitetyengo roma, ashkaliye thay egipqanya. Pubikune instituciye na kerdi progresi buderi ano decizipe o lejislativi direkt aktiviteyta e socialune programyengo.²⁴⁷

210.Diskriminipe karshi qhavorenge roma sito ulavdo ani publikuni sfera e 26.53 pe shel raportimo kote araklola ano ververutne forme e ulavdipasko kana therna kerna publikuno akcesi, sar si pe raporti agorutno sar si pe Rafin e Romane Bershengi.²⁴⁸Kotorlepeya sar rezultati e diskriminipasko, buderi desar kvash e qhavorenda romane privisale kotar o akcesi e socailune kualitativune servisipyengo.²⁴⁹ Kombinipe e privipaska ekonomikuna situaciya (57 pe shel manusha roma siton bizo buti) thay ano nivelya telune edukipaske (38.7 pe shel manusha roma na therna shkolupe), qhavore roma therna disavantazhi rano ano shrdipe olengo ani jivdipe leindoy pe dikhipe qhavore e aver etnikune avipeya.²⁵⁰Akava sito specialuno klaro kana diklaryola familiaruno ambienti, sar raportingyola kotar o Save the Childre. Sar si pe detalya kola dena, 72 pe shel e qhavorengo ji pe 14 bersha therde psikolojikuni violeca thay fizikuni andre familiake. Ano specialunipe, qhavore e samatradime shaupyencar araklola e uqhe rezikoa vash fizikuno abuzipe thay

²⁴⁵Save the Children (2022), inputi vash raporti ketano e OShC-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova.

²⁴⁶Kosova Press (2022), [Ani Kosova siton identifikime 175 qhavore rodlarne](https://kosovapress.com/en/175-child-beggars-have-been-identified-this-year-in-kosovo/) . lemo kotar <https://kosovapress.com/en/175-child-beggars-have-been-identified-this-year-in-kosovo/>

²⁴⁷Kosova 2.0, [Harno azhutipe vash qorole](https://kosovotwopointzero.com/en/poor-help-to-the-poor/). Lemo kotar <https://kosovotwopointzero.com/en/poor-help-to-the-poor/>

²⁴⁸REYN (2022), [Phaga traynipe. Qhavorenge hakaya roma ani Evrpa vash te evolvirinyon](https://www.reyn.eu/wp-content/uploads/2022/10/Infographic-Kosovo.pdf) . Leme kotar <https://www.reyn.eu/wp-content/uploads/2022/10/Infographic-Kosovo.pdf>

²⁴⁹Ibid.

²⁵⁰Ibid.

emocialuno ano aver forme neghlizhipasko, violenca tha vastipe vash o sebepi diskriminipe thay ulavdipe.²⁵¹

211. Apeleski Krislein dengya aktkrisipe ano mayi e bershesko 2022 vash naulavipe e kaslyengo e buderi qhavorenca roma, ashkaliye thay egipqnaya e Kosovako, qhigode akva kay kreiringya yekh vasno precedenti. E harni lafyencar, Apeleski Kriselin adikergya decizipe e kriselinako may teluno desar konsideringya diskriminipe ekzistencialune "ulavde klase", anavinindoy akaya sar praktika vash ushkavipe o hako vash yekhuno edukipe. Kriselin dengya masa a zararyuna leipasko namaterialuno vash phagipe thay cidipe, ulavipe specialune klaslyengo thay yekhipe e siklovnengo qalavde ano multietnikune klase vash te "den shaibe [...] edukipe kualitativuno thay sahleutno".²⁵²

212. Mamuy angloaqhavisaske mase thay kampanye vash vadipe o godinipe mamuy rane prandipya, prandipya e qhavorengo thay rane prandipya obligime vi ayekha aqhona problemi e komunitetyengo Roma thay Ashkaliye. Sar si pe Balkan Sunflower Kosova, yekh kotar o faktorya kay bayarna gendo e rane prandipyengo siton na shukarne ekonomikune kondiciye. Vash o sebepi kay akala prandipya aqhona bizo raportipe ano QPS, praktike akalaverutne lungyaryona. Vash may buderi mekanizmya e garaivpasko e qhavorengo na funksioninla efektivipeya ano aqhavipe fenomeni. Kotar yekh rig, hezitipe e PK-esko thay Kosovake prokuroyengo vash te implementinen o krisi atribuingyola tradicionalune normeynge kulturalune e akale komunitetyengo. Kotar aver rig, dadalarya, shkole thay QPS na therna kordinipe vash aqhavipe akava fenomeni. Mashkar o 2019 thay 2021,²⁵³ ini mamuy akcie leime vash kotorleipe o qhavore ano edukipe, 1 ano 4 qhaya kotar komunitetya Roma, Ashkaliye thay Egipqnaya ani Kosova siton analfabetya. Akaya situaciya bayakerla rreziko e qorolipasko e qhavorengo thay vash akava sebepi obliginla angazhipe pe buti.

213. Sar si pe detalya agorutne ani dispoziciya kotar o ASK,²⁵⁴ ano sasavipe 8 pe shel e qhavorengo kotar o bersha 5 thay 11 kotar o komunitetya Roma, Ashkaliye thay Egipqanya siton angazhime ani buti e qhavorengi. Pashe 12 pe shel qhaja prandingyona anglo bersah 15 thay 43 pe shel anglo bersha 18. Shrdinindoy kotar akala detalya sar vi kotar o sfile kolencar araklola o qhavore e leparne komunitetesko, specialuno dikhipe musay te dedikingoy laqharipe vash situaciya e akale qhavorengi thay bayaripe o shaipya vash olengo kotorleipe. Situaciya kolencar araklona qhavore kotar komunitetya roma, ashaklie thay egipqanya siton phande qorolipeya vash akala komunitetya.²⁵⁵

214. Kosova na garavla qhavoren ano bare rezidencionalune instituciye. Ano akalako than, evolvirisale alternativune alosaripya vash garavipe e qhavoren kola lelele kotar o

²⁵¹ Save the Children (2022), inputi vash raporti ketano e OShC-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova..

²⁵² Kosovaki Apeleski Kriselin (2022), [rasti nr. 2019:089725](#)

²⁵³ RROGRAEK (2022), inputi vash raporti ketano e OShC-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova.

²⁵⁴ ASK (2020), [Qhavorengi Buti](#). Lemo kotar <https://ask.rks-gov.net/media/5737/kosovo-2019-2020-mics-snapshot-child-labour.pdf>

²⁵⁵ Balkan Sunflowers (2022), inputi vash raporti ketano e OShC-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova. 2021.

dadalaryengo garavipe. Sahakaleya, garavipe vash o qhavore vash dadalaryengo garavipe na pashavgyola ano sah Kosovake komune feri so na pherna o mangipya. Sar si pe UNICEF, ano yuni e bersheshko 2022, 52 qhavore romane jivdina e 27 famiyencar garavutne ani Kosova thay 75 familiye bizo dadalaryengo dikhipa sine decizime ano rezidencialune servisipya.²⁵⁶

215. Qhavorenge e samatradime shaipyencar thay kola therna mangipe vash specialuno garavipe but ver privingyola akcesi manglarno ano sastipaske obyektia thay edukipaske, sar vi azhutipe manglarno vash te phiraven edukipe sahleutno.²⁵⁷ Strategiya vash o Persone e Samatradime Shaipyencar thay Akciako Plani 2020-2023 mothavla yekh pozitivuno evolviripe direkt yekh ambientti kova dela vasnipe samatradime shaipenge, numay ani praktika o qhavore e samatradime shaipyencar pandar manglape phikodeipe manglarno institucialuno. Raibe butyarga 100 asistentya vash o qhavore e ulavde mangipyencar ano publikune skola thay ulavga financipe vash 300 aver ano bersh 2023.²⁵⁸

Aqhola vash te notadeingyol te sine kay akava gendo si te ovel abokar shayutno vay na vash te kreringyol yekh ambienti kualitativuno vash o qhavore e samatradime shaipyencar.²⁵⁹

216. Rekomandipya

- QK musay te miratinel Proyektokrasi vash Financie e Lokaluna Raipasko vash te pashavel grantya specifikune vash socialune servisipya kolendar trinfina qhavore ano telune situaciye thay bizo dadalaryengo dikhipa;
- QK musay te miratinel instrukciye administrativune aqhime specifime e Kriseya vash Garavipe o Qhavore;
- QK thay komune musay te shrden e themelipeya o neve servisipya, sar anglodiklarla ano Krisi vash Garavipe o Qhavore;
- Mekanizmya e kordinipasko ano lokaluno niveli thay centraluno musay te zorakerygon vash te pashaven servisipya integrime vash te den shaibe akcesi ano sahasardo edukipe;
- QK musay te bayarel investipya ano godornipe thay garavipaske praktike ano qhavoripe rano prekal o bujetipe manglarno karshi qhavorenge thay publikune investipya ano themelune servisipya;

²⁵⁶UNICEF (2022), [Yekh baro ilo thay 16 qhavore](https://www.unicef.org/kosovoprogramme/stories/one-big-heart-and-16-children#:~:text=Individualized%20care%20and%20affection%20help,placed%20in%20residential%20care%20services). Lemo kotar <https://www.unicef.org/kosovoprogramme/stories/one-big-heart-and-16-children#:~:text=Individualized%20care%20and%20affection%20help,placed%20in%20residential%20care%20services>.

²⁵⁷Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

²⁵⁸MASHTI (2022), respodipe e emailiya vash RRDNY phanglo raporteske rekomandipeya ketano e OSHC-yyengo vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2021. .

²⁵⁹Kosova Press (2022), [Butyaripe asistenya manglarno vash qhavore e samatradime shaipyencar, dengyola lafi vash butyaripe 500 olenda](https://kosovapress.com/en/the-employment-of-assistants-is-necessary-for-children-with-disabilities-the-employment-of-500-of-them-is-promised/). Lemo kotar <https://kosovapress.com/en/the-employment-of-assistants-is-necessary-for-children-with-disabilities-the-employment-of-500-of-them-is-promised/>

- QK ano ledeipe e ASK-eya thay aver platformencar ano kedipe thay detalya musay te laqharen identifikipe o servisipya vash qhavore thay akcesi olengo ano servisipya;
- QK musay te miratinel mothavutne klare vash notadeipe o qhavore e samatradime shaipyencar, identifikipe o qhavore ano dromeske situaciye thay qhavorengo ano migripe;
- QK musay te pashavel programya thay traynipya vash o dadalarya vash te bayaren registripe angloskolake edukipeya thay vash te sigurinel o sah qhavore vash te theren akcesi ano kaulitativuno edukipe;
- QK musay te adresinel prandipya e qhavorengo, rane thay obligativune, specialune ano mashkar o komunitetya roma, ashkaliye thay egipqanya prekal o programya thay aktivitetiya vash godipasko bayripe;
- Kosovake krisatorya thay prokurorya musay te intensifikinen tentipya olenge vash te sigurinen implementipe direkt e KDF0esko ano alosaripe ovipya.

7.3. Hakaya e ternengo

217. Kosovaki Konstituciya na leparla e ternen thay o hakaya e ternengo ano akava teksti. Oy numay decizinla o hako vash te votinen ano lokalune alosaripya ayekha sar vi ano odola generalune talo bersha 18. Lejislativuno rami e Kosovako decizinla “ternen” ano Krisi Gn.03/L-145 vash Zoralipe thay Kotorleipe o Ternen (Thavd 3 1.1) sar; “grupbersha e ternengo mashkar o deshupanj (15) thay bishu shtar (24) bersha”.²⁶⁰ Specialune, akaya kategoria e bershengi reprezentinla yekh baro segmenti e demografikuna keripasko feri so 35 pe shel e generaluna populacikao sitoy mashkar 15 thay 24 bersha.²⁶¹ Theribeya pe dikhipa akava, Krisi Gn. 03/L-145 vash Zoralipe thay Kotorleipe e Ternen khela rola vasni ano siguripe e “[...] kotleutnen lungyarde e ternengo [...] ano evolviripe yekh demokratikuno amalipe”.²⁶²

218. Ekzistipaski strategiya vash o terne 2019-2023 ano yekhipa e Kriseya Gn. 03/L-145 vash Zoralipe thay Kotorleipe o Ternen decizinla themeluni baza vash bayripe e kotleipasko o ternen ano procesya e decizipaska leipasko, publikuno jvidipe, kotleipe ano naformaluno edukipe, butyaripe, edukipe promovipe sastipe, kultura, sporti thay rekreaciya.²⁶³ Ayekha kay, strategiya therla vi ayekha tentipe kay te promovinel ledeipe mashkar o ternenge organizaciye, aktiviteya kolenge siton phande ternencar, sar vi mashkar o centralune organya thay komunalune vash zorakeren o plitike thay ternenge programya.²⁶⁴

²⁶⁰Ofisialuni Gazeta (2009). Krisi gn. 03/L-145 vash Zoralipe thay Kotorleipe e Ternengo lemo kotar <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2654>

²⁶¹YIHR KS (2022), inputi vash raporti ketano e OSHc-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova. 2022

²⁶²YIHR KS (2022), inputi vash raporti ketano e OSHc-yengo vash o Manushikane Hakaya ani Kosova.2022

²⁶³MKRS, 'Strategia vash o terne 2019 – 2023' (maj 2019), f. 10.

²⁶⁴[Departamenti e Ternengo, Kulturako thay Sporteskot](https://www.mkrs-ks.org/?page=1,44) (2022). Lemo kotar <https://www.mkrs-ks.org/?page=1,44>

Naleindoy dikhipe akaya strategiya, kotorleipe e ternengo ano decizipaska leipaske procesya e raipasko aqhola samatradipe ano shaipe vash te votinen ano paluno alosaripya generalune thay thaneske ano bersh 2021.

219. Institucionalune mekanizmya phiravde e politikake evolviripyencar thay ternenge programyencar siton ano quadro o Ternenego Departamenti e MKRS-esko. Ji kay krisi diklarla ini organizipe o vulnetarya ano Centrlauno Koncili e Ternenga Reagipasko (KQVR), niyekh Koncili ayekhaverutno na funksioninga sar kotar o bersh 2018. Godornipya themelune decizipase ini ano centralune instituciye thay komunaune vash te zorakeren o sektori e ternengo ani Kosova dikhipeya o Ternenge Programya thay Ternenge Centrya. Kosovako Portali raportinla ano sasavipe 150 organizaciye ternenge ulavde ano 100 rafinya thay 50 centyra. Sahakaleya, NDI Kosova potencinla kay isi nanipe konsiderimo e Lokalune Planyengo vash Reagipe thay strategiye vash zoralipe thay pozicionipe o Lokalune Koncilya vash Ternengo Reagipe. (KLVR).²⁶⁵

220. Themeski Komisia vash o Terne (KSHR) anavdili ano avgusti 2021 kerdo kotar 8 ministriye, resipe olesko sito sheruno vazdipe ledeipe mashkarinstitucionaluno, vash te evolviripe horizontalune politike vash zoralipe o terne thay te ridiklarel aktualuni lejislaciya. KSHR vi ayekha sito godorno vash hartipe e Strategia nevi vash Terne.

221. Naleindoy strategiye e raipasko, bibutikeripe ko terne aqhola yekh problemi e konsiderime zararyencar ano buhlo niveli vash evolviripe social-ekonomikuno e rayonesko feri so vazdla emigraciya e akala bersheska kategoriako. ASK raportingya yekh niveli e bibutikeripasko ko terne kotar 38 pe shel e bershesko 2021. Vi ayekha, Raporti e Evropaka Komisiako vash o bersh 2022 arakla yekh niveli e pasivitetsko ko terne kotar 62 pe shel.²⁶⁶

Naleindoy dikhipe yekh diakronikuno telaripe kotar o bersh 2018 (dikh e tabela 4), kondiciye socio-ekonomikune privina e ternen kosovarya te jivdinen yekh emociya shukarni mashkar phanipe e Kosovako thay evropake standardya ratorigune e prosperitetesko thay ekonomikuno evolviripe. Sar si pe Anketa vash Butikerutnengo Zoralipe e bershesko 2021, niveli e nabutikeripasko ko terne sito may uqo juvla (46.5 pe shel) desar ko terne mursha (37.7 pe shel).²⁶⁷ ASK pandar na evolvirinya yekh anketa e butikerutnenga zoralipasko vash o bersh 2022.

Tabela 4 Niveli e bibutikeripasko ani Kosova ani kategoria ano bersha 15 ji 24 bersha

BERSH	2018	2019	2020	2021	2022 268
--------------	-------------	-------------	-------------	-------------	--------------------

²⁶⁵ NDI Kosova (2021), [Konferenca e Ternengi: Speak Youth to Power](https://www.facebook.com/NDIKosovo/videos/286325780118842/). Lemo kotar <https://www.facebook.com/NDIKosovo/videos/286325780118842/>

²⁶⁶ Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

²⁶⁷ Kosovaki Statistikiyengi Agencia (2022), [Anketa vash butikerutnengo zoralipe 2021](https://ask.rks-gov.net/media/7218/tregu-i-punes-2021.pdf). Lemo kotar <https://ask.rks-gov.net/media/7218/tregu-i-punes-2021.pdf>

²⁶⁸ Kosovaki Statistikiyengi Agencia padarn na agoringya anketa e butikerutnenga zoralipasko vash o bersh 2022.

Niveli e bibutikeripasko ko terne (SHPPR) ano sheli	55,41	49,76	49,66	38,0	-
---	-------	-------	-------	------	---

222. Vash te telaren o niveli uqo e bibutikeripasko, rodingyola ridiklaripe o Akciako Plani vash Butyaripe o Terne 2018-2022 thay Sektorialuni Strategiya e Butyaka Ministriako vash Socialuno Shukaripe (MPMS).²⁶⁹Raibe dengya lafi vash te implementinel Skema e Garanciaki vash o Terne ano yuli 2021. Resipe akala skemako sito te phikodeinel persone bizobuti talo bersha 30 prekal o traynipaske programya thay edukipe andre yekh periodi decizimo e bibutikeripasko palo agoripe e skola vay keripe buti. Raibe pandar na shrdingya gatisaripya qalavde sar decizipe yekh kordinatori, trupa kordinipaski thay evolviripe yekh implementipasko plani e Ternenga Garanciako.²⁷⁰Ano marti 2022, Ministrengi Komisia vash Skema Garantimi vash o Terne godorne vash dikhipe ini monitoripe o implementipe e Skemako ano yekhipe o direktipe e EU kay kedisali vash angluni ver vash te diskutinel thay gatisarel elementya vash bayaripe o butikeripe ko terne ani Kosova.²⁷¹Konkretune mase e qalavde rezultatyencar pandar na ikliste ano akala tentipya. Ji akana, MF prezantingya numay o koncepti Skema e Ternenga Garantipasko thay olako Implementipasko Plani ko donatorya thay organizaciye partnerya, deipeya e kotorleutnenge shaibe te sikloven may buderi phanglo e Skemake implementipeya vash te phikodeinel olako implementipe.

223. Paketa vash Ekonomikuno Rivazdipe publikisali vash miratipe ano yuni 2021, e resipeya kay te samatradingyon ekonomikune zararya e pandemiako ko terne. Masa 1.4 vash garantimi skema e butyaripasko vash o terne kotorleinla bujeti kotar 10 milionya eruya vash te traytinel o problemi e bibutikeripasko vash o terne e bershengo 18 ji ko 24 bersha. Ani anglodiklardi strategiya, raibe garantinla ternenge "anglubi buti, subvencionipe kotar o them ano niveli e minimaluna pokipasko".²⁷² Implementipe akala masako shrdinga ano novembro 2022 e duy praktikalune programyencar kotar shov qhona.²⁷³Angluo programi pashavla praktikka kotar 100 studentya ano Kosovake instituciye leipeya ministriye. Programi duyto pashavla praktie shov masekune socialune leindoy QPS, garavipaske khera diuve vash o phure thay o persone specialune mangipyencar thay OShC registrime. E akale praktikalune shaipyencar, QK pashavla yekh kompensipe kotar 170 eurya vash e praktika. Aver mase anglodiklarde ani Paketa e Ekonomikuna Rivazdipasko pandar na implementisale.

224.Yekh kanleipe e situaciako vash mentaluno sastipe ko terne pashavla yekh rihramipe e shukaripasko ko terne ani Kosova ano bersh 2022. Prekal o bersh 2022, MSH publinga raporti "Manuali vash promovipasko khuvipe thay angloaqhavipasko ani umal e mentaluna sastipasko ko adoleshentya", kote korkoro mudardipe tretiringyola sar shtarto faktori e

²⁶⁹MPMS (2021), [Bershesko Raporti e Monitoripasko 2020, Akciako Plani vasb Butyaripe o Terne 2018](#)

²⁷⁰Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

²⁷¹MF (2022), [Shrdla buti Komisia Ministrengi vash Garantimi Skena e Ternengi](#).

²⁷²MF (2021), [Paketa e Ekonimukuna Rivazdipasko](#).

²⁷³Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

meripasko ko adoleshentya kotar 15 ji 19 bersha.²⁷⁴ Mashkar o aver faktorya, raporti hraminla o sherune rezikya vash korkormudardile ko adoleshentya leipeya abuzipe e alkooleya, traume thay abuzipya ano qhavoripe, e samatradime akcesyencar vash te lenkan fenomeneni andre familiarune strukture. Digitalune medie thay edukipe potencinla sar sherune kanalya prekal kolende shay te siguringyol aqhavipe thay bayaripe o godornipe. Ano faktikune shifre, bersh 2022 bizo yekh bayaripe o ovipya e korkoramudardipasko e trin tentativake ovipyencar vash korkoramudardipe thay duy ovipya fataliteteteya. Duy olendar sine viktime e bershengo 19.²⁷⁵

225. Yekh polyengi perspektiva vash o ternenge hakaya ani Kosova mothavla kay stereotipikune dinamike patriarkalune ahqona ulavde ano Kosovako amalipe. Sar si pe yekh raporti paluno e UNICEF-esko vash o terne, ajukeripya tradicionalune polyenge phiravgyola te oven akceptime ano edukipe thay ano yekh ambienti e butyake thanesko.²⁷⁶ Naleindoy dikhipa kay yekh kotar o asetya may vasne e Kosovako, ternengo potenciali ahqola navastimo, numay 13 pe shel e ternengo butyarne ano bersh 2019. Sar rezultati, terne alosarena te ulavgyon thay isi yekh mangipe vash qhibyake kursya, specialune vash germaniaki qhib.²⁷⁷

226. Rekomandipya

- MASHTI musay te investinel ano edukipe thay financiaruno traytipe vash o terne vash te sigurinel kay therna kreativiteti thay penjaripya kola manglape vash te theren suksezi ano butikerutnengo zoralipe thay vash te kontribuinen ano amalipe;
- QK musay te inkurayinel kitorleipe e ternengo ano decizipaskoleipe thay te rodel ano aktivuno drom sar te kitorleinen e ternen ano decizipaske procesya e QK-esko;
- QK musay te vazdel biznesyengo ekripe e ternengo e financipeya, traynipe thay programya e mentoripasko vash te azhutinel olen te theren suksezi ano kosovako amalipe;
- QK musay te laqharel strategia olaki vash te vazdel e ternen te beshen ani Kosova thay vash te aqhavel migripe;
- Manglape te angyol ani dispoziciya akcesi ano garavipaske sastipaske mentalune obyektya thay phikodeipe e ternenge kola arakhona e mentalune sfidyencar;
- MF musay te sigyarel procesi e implementipasko e Skema vash Ternengo Garantipe ovipeya kay akava Programi sito ano investipe vasno vash avutnipe e ternengo ani Kosova thay vash evolviripe generaluno ekonomikuno e Kosovako;
- Vash funksionipe manglarno e mekanizmya e KQVR-esko thya KVRL-esko manglape buderi institucionaluno phikodeipe thay financiaruno Vash akava resipe, averipe o Krisi

²⁷⁴MSH (2022), [Manuali vash khuvipya promovipaske thay angloqahavipaskoe ani sastipaski mentaluni umal ko adoleshentya.](#)

²⁷⁵MSH (2022), [Manuali vash promovipaske khuvipya thay angloqahavipaske ko adoloshenta ano sastipas mentaluni umal.](#)

²⁷⁶UNICEF (2021), [Avazya e Ternengo ani Kosova.](#) Lemo kotar

<https://www.unicef.org/kosovoprogramme/media/2846/file/Youth%20voices%20from%20Kosovo.pdf>

²⁷⁷ETF (2021), [Sar te reagina migripe, manushikano kapitali thay butyako trego ani Kosova.](#)

vash Zoralipe thay Kotorleipe e Ternen shay te azhutinel ano klaripe o statusi e KQVR-esko thay KVRL-yengo;

- Thaneske raipya musay te hartinen Lokaluune Akciake Plnaya vash o Terne thay te miratinel bujeti vash implementipe akala planya;

7.4. O hakaya e personyengo e samatradime shaipyencar

228.Lejislativuno Rami pedral kote baziringyola o situaciako notadeipe vash implementipe o hakaya vash o manusha e samatradime shaipyencar ani ksovoa kergyola kotar e Konsituciya ketaren e krisyencar thay regulora e buderii kote specifikune reference e akale segmentesko kergyola populacikae. Kotor e lejislativune ramesko prekal kote garavgyola o hakaya vash o persone e samatradime shaipyencar sito o Krisi Gn. 2003/23 vash o Persone e Samatradime Shaipyencar vash Sarvaht. Duy krisya aver aqhona specialune persone samatradime shaipyencar siton Krisi Gn.05/L-067 vash o Statusi thay Hakaya vash o Parapljikune Persone thay Tetraplejikune thay o Krisi Gn. 04/L-092 vash o Nadikhutne. Yekh kotor e krisune ramesko ani Kosova mothavla Konventa vash Nacionaluno Yekhipa vash o Persone e Samatradime Shaipyencar (KDKPAK), numay oy aqhola na ikorporimi ani Konstituciya sar mashkarnacionaluno instrumenti vash o hakaya manushikane direkt e implemntipasko sar si pe thavd 22. Kosova vi ayekha miratingya yekh viziya sahasardi decizimo ano promovipe o hakaya thay kondiciye e akale komunittesko thay oleske obyektia ani Strategiya olaki vash o Hakaya e Personyengi e Samatradime Shaipyencar (2013-2023).

229.Kosovaki Lejislaciya baziringyola ano drom vash te lelkan evropako instrumenti e manushikane hakayengo, numay na therla formulimo harmonizipe sar manglape thay klaro. Ano thavd 22 e Konstituciako, yekh kotor e instrumentyengo vasne vash manushikane hakaya servisnla sar baza vash o krisya thay regule thaneske, numay KDKPAK na kotorleingyola. KDKPAK garavla thay sigurinla pherdi baht thay yekhipa ano sah hakaya thay tromalune halovipya manushikane kotar o sah persone e samatradime shaipyencar thay promovinla respekta thay olengo dinyiteti.²⁷⁸ Konventake resorsya kotorleinla autonomia individualuni, nadiskriminipe, kotorleipe thay astaripe, respekta o diferencipya thay akceptipe o diversiteti; akcesi, yekhipa e shaipyengo thay respekta vash kapaciteti ano evolviripe o qhavore e samatradime shaipyencar vash te leporen numay nesave olendar.²⁷⁹ Sar si pe HANDIKOS (2023), kotorleipe e KDKPAK-esko sito themelutno te sine kay tentigyola resipe o angkokondiciye themelune vash o persone e samatradime shaipyencar kay te keren normaluno jivdipe thay dinitozuno. Palo tentipya thay lungyarde mangipya e HANDIKOS-esko vash inkorporipe e KDKPAK-esko, QK adikergya yekh kedipe e 13 decembroa 2022 thay palo odova ikalgya yekh decizipe gn.02/112 e propozipeya vash averipe e Konstituciya direktimi KK-eske.²⁸⁰ Akale mangipeya, KK biqhalgya KDKPAK-eske ani Konstitucialuni Kriselin vash te lel yekh gndipe sar konventa ano yekhipa e Kosovaka

²⁷⁸HANDIKOS (2022), inputya vash raporti ketane e OSHC-yengo vash manushikane hakaya ani Kosova 2022

²⁷⁹Kombet e Bashkuara (2023), [CRPD 2006](https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-crpd). Lemo kotar

<https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-crpd>

²⁸⁰HANDIKOS (2022), inputya vash raporti ketane e OSHC-yengo vash manushikane hakaya ani Kosova 2022.

Konstituciya. Ji akana, Konstitucionaluni Kriselin pandar na respodingya e mangipaske. Kotar aver rig, proyektkrisi vash traytipe thay kategorizipe persone e samatradime shaipyencar na geli thay na sine kotor ani daykh lejislativuni agenda e bersheski 2022.²⁸¹

230. Institucionlune mekanizmya decizime vash te garaven koheziya mashkar politika thay praktika siton ano quadro e godornipyengo e Nacionalune Koncilesko vash o Persone e Samatradime Shaipyencar (KKPAK). Inisoske themelisali vash te funksioninel ketane e OShC-encar kompetentune, KKPAK na funksioninga mashkar o 2018 thay 2022. Ovipeya kay e rola sheruno e KKPAK-eski sitoy decizipe tipya e institucionalune politikyenge kola vazdna socio-ekonomikune ovipya e akale komunitetesko, statusi olesko alosardilo pandar yekh ver ano bersh 2021. Sar kotar o rithemelipe olesko ano bersh 2021, thay naleindoy pe dikhipe o Bersh vash o Samatradime Persone (dikh may tele), KKPAK ji akana adikergya duy kedipya.²⁸²

231. Teluno phanipe mashkar politika thay praktika irangyola sar yekh kotor ano realiteti e diskriminipasko lungyardo thay nanipe o institucionaluno garavipe thay godornipe amalipasko ani generaluni populaciya.²⁸³ HANDIKOS (2023) specifikinla may hari trin dimensiye sherune e diskriminipasko ano organizipe amalipasko ani Kosova. Anglokrisipya kotar e generaluni populaciya sitoy biundripe yekh vasno faktori vasno kova rezultinla ano ulavipe amalipasko e komunitetesko kotar e publikuni sfera. Sfide lungyarde infrastrukuralune kola aqhavna akcesi vash o persone e samatradime shaipyencar ano publikune obeytkya, shkole, sastipaske obyektya thay transporti qhelalna ovipya akana phare vash o persone e samatradime shaipyencar ani Kosova. Ano qaqipe, ano mamuyipe e administrativune instrukciencar kola garantina akcesi ano publikune thanipya, ambienti vadimo na sito abokar akomodimo vash o persone e samatradime shaipyencar, privipeya olen kotar o yekhuno kotorleipe ano amalipe.²⁸⁴

232. Akcesi sito yekh kerdo komponeti e sasave ambientesko sahleutno kola lelape pe dikhipe kotorleipe e personyengo e samatradime shaipyencar. Ano notadeipe e sitaciya e infrastrukturaki e Kosovaki mothavla kay materialuno ambienti na siton numay therdo e yekhe naadekuatune dromeya vash persone e samatradime shaipyencar, numay ini yekh rezikipasko fakti. Administrativuno Phiravipe vash o Tehnikune Kondiciye e Obyektyengo vash akcesi e personyengo e samatradime shaipyencar Gn.33/2007 na respektingyola lungyaripeya thay putardo, anipeya yekh emociya e diskriminipaski ano komuniteti.²⁸⁵Vash may buhle, ano bersh 2022, Minsitria e Ambienteski, Thanesko Planifikipe thay Infrastruktura biqhalgya ofisialuno nevipe gn.4159/22 vash o sah komune kola avancina o implementipe bizo interesi.

233. Vash akaleske ano quadro e infrastrukturako sar kotar o bersh 2018 vazdisale panj padiye karshi institucienge ververutne e shtar subyektyencar ano ajukeripe vash

²⁸¹ Ibid.

²⁸² Ibid.

²⁸³ Ibid.

²⁸⁴ Ibid.

²⁸⁵ Ibid.

diklaripe.²⁸⁶ Ovipe vash vastipe e kolica e Faruk Kukayeski specialune spikatirimo feri so resle te bayarel dikhipe vash vastutne e koliciako ani Prishtina. R.Kukay vazdinga padiya mamuy Prishtinaki Komuna vash o sebepi e diskriminipasko, deklaripeya kay e komuna pashavela yekh naadekuatuni forma e infrastrukturaki baza e mangipaski vash vastushnen e kolicyengo ano bersh 2022, ov triumfingya numay yekh kotor o ovipe ani Prishtinaki Themeluni Kriselin obliginindoy komuna te pokinel oleske 5,500 eurya zarari namaterialuno pokipe.²⁸⁷Oleske publikune iklovipya na numay kay sine avazo vash vastutne e kolicyengo thay persone e samatradime shaipyencar, numay inkurayinde ini e manushen aver kay te roden implementipe vash olenge themelune hakaya.

234. Hakaupe sar instrumenti vash decizipe o polyengo yekhipe aqhola narustuno vash o persone e samatraime shaipyencar. Kotorharno, akava si phando e korkorore institucionalune vazdipyencar kola ni hari na siton akomodime vash o persone e samatradime shaipyencar. Yekhuno qhigode si phiravdo e noteryenge ambientyencar. Pradoksalipeya, Administrativuno Phiravipe Gn. 05/2022 vash Noteriya mekla tromale persone e samatradime shaipyencar kotar o pokipe neseva noterialune servisipya. Sahakalaeya, ovinindoy kay buderi e ofisy e noteryengo nashti te theren aksesio kotar o vasushne e kolicyengo,²⁸⁸ ambientaluno materiali telarla shaipe olenge vastinen pe fakti akava hako.

235. QK decizingya ano bersh 2022 sar bersh e Samatradime Shaipyencar. Reagipeya ayekha, QK delargya dudi pedral o amalipaske pharipya kolencar araklola jene e samatradime shaipyencar thay vazdinde korkorojanglaripe e populaciako generaluna vash o pharipya kolencar on araklola. Ano akava direktipe, instituciye ketane e organizaciencar vash o persone e samatradime shaipyencar hartinde yekh "kalendari e aktivitetiyengo" institucionalune e planifikime reagipyencar vash te realizinen ano amalipaske umala e sastipasko, butikeripasko, socialuna shukaripasko, aksesio, kulturako, sporiteske, hakaiapsko thay siguripaske. Kalendari e aktivitetesko miratisalo kotar o QK thay si te agorinel ano periodya ververutne vahteske ano bersh 2022. Sahakaleya, sar si pe detalya pashavde kotar o HANDIKOS, numay 30 pe shel e planifikime aktivitetiyengo realizisale.

236.Inisoske siton yetikune kotar o vasnipe, sistemi vash garavipasko sistemi thay socialune servisipya ani institucionaluni umal na respodinla vash bazikane mangipya vash o persone e samatradime shaipyencar. Paradoksi na sito numay pe fakti kay on traytingyona ano yekhuno drom thay diskriminipasko kotar o sastipasko personeli. Vi ayekha na ekzistina mekanizmya kola pashavne personyenge e samatradime shapyencar yekhaverutne servisipya talo siguripasko garavipe. Sar sebepi akalesko HANDIKOS dikla kay o persone e samatradime shaipyencar obligingyona te direktingyon ano sastipaske privat centrya vay avri thaneske e bare financierune zararyencar.

²⁸⁶Ibid.

²⁸⁷Prishtina Insight (2022), [Person of the year for Prishtina Insight, Faruk Kukaj](https://prishtinainsight.com/person-of-the-year-for-prishtina-insight-faruk-kukaj/). Lemo kotar <https://prishtinainsight.com/person-of-the-year-for-prishtina-insight-faruk-kukaj/>

²⁸⁸HANDIKOS (2022), inputya vash raporti ketane e OSHC-yengo vash manushikane hakaya ani Kosova 2022.

237. Nanipe yekh yeklin phiravipaski ano themesko spitali themesko shay te therek zararya buderune ko persone kola khuvgyona thay agorina ano kolice. Inisoske QK planifikingya themelipe yekh yeklin sar kotor e aktivitetiyengo vash o Bersh e Personyengo e Samatradime Shaipyencar, akava pandar na konkretizisalo.

238. Yekh pozitivuno evolviirpe phanglo vash sastipaske mangipya vash o persone e samatradime shaipyencar sito kay ano bersh 2022, QK ikalgya yekh Administrativuno Phiravipe vash Elementya Azhutipaske anglodiklarde ano Krisi Gn. 05/L-067 vash o Statusi thay Hakaya vash o Persone Paraplejikune thay Tetraplajikune. Administrativuno Phiravipe ajukergyola te implementingyol ano bersh 2024.²⁸⁹

239. Socialune nanipya vash o persone e samatardime shaipyencar ani edukipaski umal mothavla kay anoa akava drom kay manifestina nayekhipya mashkar politika thay praktika. Inisoske sar si pe nocioa Kosova promovinla yekh edukipasko sistemi sahaleutno, pe realuteti, numay 12 pe shel e studentyengo e samatradime shaipyencar siton pe fakti kotorleime. Sektori e edukipasko mothavla yekh alarmantuni situaciya ani buderi ovipya vash o qhvaore e samatradime shaipyencar, ayekha 88 pe shel e qhavorengo siton ulavde kotar o sistemi. Leindoy pe dikhipo o raporti may angle, shifre notadeime ahqona yekhune. Ano edukipasko uqo sistemi numay 7 studentya phiravyna studiripya ano publikune universitetiya.²⁹⁰

Privatune institucue pandar na kerde diso publikuno vash populaciya e studentyengo e samatradime shaipyencar.

240. Yekh puqipe aver darakeripya ulavde ano edukipasko sistemi sahleutno sito phando e gendoa na buderi vash o asistentya ani dispoziciya vash o qhavore e samatradime shaipyencar. Ano akava direktipe, shay te dikha duy pozitivune evolviripya. Angluno sito kay o MASHTI ulavgya yekh bujeti vash 100 asistentya buderi ano bersh 2022 edno shrdipasko edukipe.²⁹¹ Akava anla rekrutipe e 100 asistentyengo ano bersh 2021 thay irangyola ano buderi phukodeipe vash edukipasko sahasardo edukipe. Sar si pe MASHTi, ano bersh 2023 QK ulavgya financipe vash 300 studentya buderi.²⁹² Yekh duyto evolviripe pozitivno sito yekh edukipasko sistemi sahasardo vash o qhavore e samatradime shaipyencar sito phande ano organizimo traynipe kotar MASHTI vash kotorleipe thay traytipe o qhavre e samatradime shaipyencar.²⁹³

241. Persone e samatradime shaipyencar aqhona mashkar o komunitetya may qorole socio0-ekonomikune ani Kosova.²⁹⁴ Puqipya kola iklona siton butverutne thay

²⁸⁹ Ibid.

²⁹⁰ Ibid.

²⁹¹ Ibid.

²⁹² MASHTI (2022), respodipe e emaileya vash RRDnj phanglo e rekomandipyencar e palune raportyengo ketane e OSHC-yengo vash Manushikane Hakaya ani Kosova.

²⁹³ Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

²⁹⁴ Ibid.

manifestingyona ano ververutne sfere socio-politikune thay ekonomikune e kosovaka amalipasko. May angle, isi na lungyaripe klaro mashkar lejislatiya vash shaibe butyarpasko thay realiteti e implementipasko. Krisi Gn. 03/L-19 vash Profesionaluno Kreativipe, Rehabilitipe thay Butyaripe, kova garantinla hako vash butyaripe vash o persone e samatradime shaibeypencar na sito irando buderi ani praktika.²⁹⁵ Akava krisi kotorleinla kuota e butyaripaski yekh personi e samatradime shaipyencar butyarde vash paresh persone butyarde. Ano avgusti e bersheshko 2022, Kosovako Sherunoministri denga pe janipe implementipe o Rivazdipasko Pako Ekonomikune, Masa 1.6 kova therla resipe promovipe o butyaripe vash o persone e samatradime shaipyencar. Mamuy akaleske, na isi ni yekh informaciya konkretuni ano disponipe kotar o QK vash o gendo e personyengo e samatradime shaipyencar butyarde sar rezultati e akala masako.²⁹⁶

242. Ano quadro e Kosovaka lejislatiako, Administrativuno Phiravipe vash Akcesi o Personengo na imlementingyola faktipeya, rezultinindoy ano realiteti cidipe kotar o lungyardo diskriminipe.²⁹⁷ Vash may buderi, QK pandar na aprovingya Projektkrisi vash Notadeipe, Statusi, Triunfipyay thay Servisipyay vash o Persone e Samatradime Shaipyencar. Vi ayekha, ano februari e bersheshko 2022, QK ikalgya yekh Decizipe olako gn.221/2022, kova obliginla themese instituciye themeske kay te resen kuota ofisilauni vash butyaripe o persone e samatradime shaipyencar. Ani praktika, HANDIKOS dikhola kay yekh gendo tikno e butyake tromale thanengo direktisale vash akaya kategoria vash te aplikinen. Ano realiteti, idividipyay e samatradime shaipyencar arakna peste ano disavantazhi kana lelola pe dikhipi e pere bershutne amalyencar, feri so samatradimo shaibe olengo tentinla te therel impakti negativipyeya ano shaipyay olengo e butyaripasko.

243. Ano bersh 2022, Komisia Sastipasko ridecizingya gendo e trinfutnenge kola trinfina kompenesipe financiaruno thay sociauno servisiye ano quadro e Kriseshko Gn. 05/L-067 Vash o statusi thay hakaya vash o persone paraplejikune thay tetraplajikune, cidindoy ayekha yekh konsiderimo gendo penjarde may angleder ano akava hako. Ano totali, ano bersh 2022, 30,000 individiya ulo kotor olenga situaciaka decizipasko. Procedure vash rinotadiepe bazirisale ano rovlaripe kotar o persone e samatradime shaipyencar e pretendipyencar kay olengo hako ushakvdilo kotar e Sastipaski Komisia. Kondiciye vash o persone e samatradime shaipencar na musay te oven kotor e rinotadeipasko feri so na laqhargyona, Palo olengo konstatipe akala ushkavipyay, HANDIKOS biqhalgya yekh gendo e subyektyengo ano Administrativuno Departamenti e Themeluna Prishtinaka Kriselinako, kote aktualipeya araklona ano notadeipe. Na musay te phiravgyol bizo anipe pe dikhipi o fakti kay prekal akaya faza individiya qalavde privingyona kotar o financiaruno kompenesipe kova perla olenge. Reziko sito vi marjinilizipaso bayaripe socio-ekonomikuno feri so akana on aqhile bizo elementyay vash harjipyay olenge bazikune e jivdipasko vash ilaqja.

²⁹⁵ HANDIKOS (2022), inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

²⁹⁶ Albanian Daily News (11 gusht 2022), [Kosovako raibe promovinla butyaripe vash o persone e samatradime shaipyencar](https://albaniandailynews.com/news/kosovo-govt-promotes-employment-of-people-with-disabilities). Lemo kotar <https://albaniandailynews.com/news/kosovo-govt-promotes-employment-of-people-with-disabilities>

²⁹⁷ Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

244. Sociaune servisipya vash indiviya e samatradime shaipyencar kotar OShC e Personengo e Samatradime Shaipyencar e resorsyencar bazirime ano projektya. Autoritetya musay pandar te bayaren socialune servisipya baziripeya ano komuniteti vash o persone e samatradime shaipeyncar thay te bayaren financiarune phikodeipe. Specialune privime kotra o shaibe yekhuno siton qhavore e samatradime shaipyencar kotar o komunitetya na buderune thay e avipeya kotar o komunitetya roma, ashkaliye thay egipqany. Avri diskriminipe ani abaza e samatradima shaipasko, on siton vi ulavde kotar o kotorleipe yekhuno ano amalipe sar rezultati e etnikuna diskriminipasko.

245. Rekomandipya

- KK musay te inkorporinel Konventya Yekhuni Naciengo vash o Hakaya e Personyengo e Samatradime Shaipyencar (KDPAK) ani Konstituciya e resipeya vash te promovinel, garavle thay sigurinel pherdo theripe thay yekhuno o sah hakaya thay themelune tromalipya manushikane kotar o sah persone e samatradime shaipyencar thay promovinel o aspekti vash olengo dinyiteti e manushipasko;
- QK musay te del prioriteti konkretipeya kotorleipeya o persone e samatradime shaipyencar thay te kerel pe dispozipe vash e generaluni populaciya o statistikune detalya vash o gendo e personyengo butyarde sar rezultati vash Ekonomikuno Rivdipasko Pako;
- Kosovake Komune musay te implementine o Administrativuno Phiravipe 33/2007 vash o Tehnikune Kondiciye e Obyektyengo vash akcesi o personen e samatradune shaipyencar ano ovipe vash mekhipe o tromalipya vash vazdipe;
- MSH musay te themelinel yekh Spinaluni Yeklin ano quadro o Spitallesko Centro thay Universitaruno Klinikako e Kosovako;
- MFPT musay te averinel Regulora vash Theripe, Funkcioniye thay Godornipe e Komisiako vash Notadeipe thay Decizipe o Procedure vash Notadeipe thay Penjarupe o Statusi vash o Hakaya e Personyengo Paraplejikune thay Tetraplajikune;
- Situacia vash o persone e samatradime shaipyencar na musay te ovel teluni ano ridecizipe kotar e Sastipaski Komisiya, numay ano ovipya kana agenda olengi telargyola thay shay te aplikingyol vash o skeme kola pherna o kriterya sar si pe aktualuni lejislaciya vash financiaruno phikodeipe;
- MASHTI musay te sigurinel buderi mase kay sigurina astaripe pherdo e qhavoren e samatradime shaipuyencar ani Kosova ano edukipasko sistemi ano drom kay te kreringyol yekh sistemi e faktikuna yekhipasko;
- MD musay te ulavel buderi bujeteske resorsya vash PAK vash financipe o servisipya socialune prekal o lugevahtune projektya thay na afatharne;
- ZQM musay te janglarel aktivitetetya e KMD-esko feri oy na sito yekh thavd vasno e mashkarpandipasko mashkar QK, OShC phande e samatradime shaipeyncar thay qalavdi populaciya;
- ZQM musay te inicirinel strategiya 5 bershutni vash o hakaya o persone e samatradime shaipyencar sar vi o amalipasko plani vash reagipe.

7.5. Hakaya e komunitetyengo na buderune

246. Kosova therla themelime institucije ano centraluno niveli thay komunaluno, thay yekh adekuatuno lejislativuno rami, vash te garantinel o hakaya e komunitetyengo na buderune. Rami lejislativuno anglodiklara resorsya demokratikune thay multietniciteti, diversiteti thay yekhipe vash o sah etnikune grupe, pakyavipasko thay qhibyenge ani Kosova.²⁹⁸Kosovaki Konstituciya deklarinya o thavd 3.1 (Yekhipe anglo krisi) kay e Kosova "sito yekh multietnikuno amalipe kerdo kotar o albanya thay aver komunitetya",²⁹⁹ Komunitetya na buderune ani Kosova kotorleina komunitetya serbya, turkya, roma, ashkhalie, egipqnaya, boshnyakya thay goranya³⁰⁰thay aver komunitetya. Ani tabela 5 may tele, proporcija demografikuni e komunitetyengi kotorleutne sitoy ilustrimi sar si pe registripe agorutno e populaciako.³⁰¹Avri Konstituciake, o komunitetyenge hakaya siton garantime e Kriseya Gn. 03/L-047 vash Garavipe thay Promovipe o Hakaya e Komunitetyengo thay kotorleutnen olenge ani Kosova. Akale kriseya, "nacionaluno diversitei, etnikuno thay pakayvipasko" ani Kosova decizingyola sar "resorsi e zoralipasko thay barvalipasko vash evolviirpe yekh demokratikuno amalipe".³⁰²Ano simboli e akale kanleipasko, krisi anglodiklara specialune mase kola shay te sigurinen implementipe o statusi yekhuno thay integripasko e komunitetyengo olengo ano amalipe kosovaryengo. Vash may buderi o Krisi Gn. 02/L-37 vash Vastipe o Qhibya (Krisi e Qhibyengo) albanikai qhib thay serbikani therna o statusi vash ofisialune qhibya. Ano niveli e komunengo, qhib e sakole na buderune komuniteteski si te therel o statusi e yekha qhibyako ano ofisialuno vastipe te sine kay ani yekh komuna jivdinla yekh komuniteti, dayaki qhib koya na sitoy ofisialuni thay kerla may hari 3 pe shel e totaluna populaciako e kompetentuna komunako.³⁰³ Ofisialuno vastipe e turkyuni qhib thay romani ani Prizrenoski Komuna sito yekh ilustripasko ovipe vash mothavipe akava krisi ani praktika. Yekhuno sito vi e romana qhibya ani Graqanica.

*Tabela 5 Populaciya sar si pe etnikuno avipe ulavinindoy "averne" thay "preferinava tana respodinav"*³⁰⁴

	Kosovake Albanya	Koso vake Serb ya	Kosov ake Turky a	Kosov ake Boshn yakya	Koso vake Rom a	Kosov ake Ashka liye	Kosova ke Egipqa nya	Koso vake Gora nya	Gjithsej

²⁹⁸ Demaj, U. & M. Vandenbroucke (2016), [Post-war Kosovo landscapes in Pristina: Mospërputhjet midis politikës dhe realitetit urban.](#)

²⁹⁹ Kosovaki Konstituciya (2008).

³⁰⁰ Kosovaki Konstituciya (2008), Kapitullo III.

³⁰¹ [kosovaki Statistkyengi Agencia](#) (2021).

³⁰² Ofisialuni gazeta (2008). Krisi Nr. 03/L-047 vash Garavipe thay Promovipe o Manushikane Hakaya e komunitetyengo thay olenge kotorleutne ani Kosova. Lemo kotar <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2531>.

³⁰³ Ofisialuni gazeta (2007). [Krisi gn. 02/L-037 vash Vastipe Qhibya. Lemo kotar https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2440.](#)

³⁰⁴ Buderer serbya boykotinde registripe e Kosovaka populaciako ano bersh 2011. Sar rezultati, pandar na isi ofisialune detaltya kobar serbya jividna ani Kosova.

Gjit hsej	1.616.869	25.53 2	18.738	27.533	8.82 4	15.436	11.524	10.26 5	1.739.8 25
------------------	-----------	------------	--------	--------	-----------	--------	--------	------------	---------------

247. Mekanizmya institucionalune kola garavne yekh kotor hakaya thay godornipya e komunitetyengo na buderune ani Kosova andre Koncili Konsultativuno vash Komunitetya (KKK) thay Ofisi e Kosovaka Presidentako numay ini e IAP-eya thay Ministriya vash Komunitetya thay Iraniep (MKK). KKK pherla o hendeko mashkar publikune instituciye e Kosovako thay komunitetya. Rola oleski centraluni sito te artikuinel thavddikhipya e komunitetyengo pedral lejislatiya, politike thay relevantune programya e komunitetyengo nabuderune, te garantinel funksionipe efikasuno thay reprezentipaske organizacyenge e komunitetyenge shaibe vash te lel yekh krisuni iniciativa thay politikuni. Avri Koncilestarm QK miratingya ini Strategiya vash Kotorleipe Komunitetya Roma thay Ashkaliye ano Kosovako Amalipe 2022-2026. Raibe miratingya ini e Strategiya thay Akciako Plani vash o bersh 2022-2024.³⁰⁵ Dosna aqhipe ano miratipe e strategiya therla negativuno impakti ano jivdipe e komunitetyengo roma thay ashkaliye ano edukipe, sastipe, thanipe, socialune puqipya thay anti-diskriminipe. Strategiya thay Akciako Plani agorutno e QK-esko (2022-2024) supozinla buderi reagipya phanglo e kotorleipeya amalipe e komunitetyengo Roma thay Ashkaliye.³⁰⁶

Palo Deklaraciya e Parnteryengi e Ratorigune Balkaneski vash integripe o roma ano quadro o procesi vash buharipe e EU (Pozneski Deklaraciya), QK kreiringya yekh Tehnikuni Grupa vash Garavipe karshi Diskriminipe o komunitetya Roma, Ashkaliye thay Egipqanya.³⁰⁷

Tehnikuni Grupa sito godorni vash adresipe puqipya kola siton phande e diskriminipeya karshi akala shtar komunitetya ani Kosova. Grupa therla vash obligipe te identifikinel ovipya e diskriminipasko thay te kerel buti e kompetentune autoritetyencar vash te adresinen akala puqipya. Avri akalestar, grupa sito godorni vash bayaripe godornipe vash diskriminipe karshi komunitetyengo thay promovipe o hakaya thay yekhune shaipya. Ano bersh 2021 lansirasali yekh platforma elektronikuni kote o persone kola jivdinde diskriminipe inkuraingyona te raportinen ovipya olenge, kola palo odova rodlargyya kotar e Grupa thay instituciye godorne. Ano bersh 2022, platforma akcesisale kotar 6 000 vizitorya thay raportisale 8 ovipya e diskriminipasko.³⁰⁸IAP, MKK thay Ofisi ano quadro e ZKMesko vi ayekha kotor e mekanizmyengo institucionalune godorne vash garavipe o hakaya e komunitetyengo ani Kosova.

³⁰⁵Childhub (2022), [Miratisali strategiya vash avancipe o hakaya e komunitetyengo roma thay ashkaliye ani Kosovaki Republika \(2022-2026\) thay akciako plani vash o bersha 2022-2024. Lemo kotar https://childhub.org/en/child-protection-news/strategy-advancing-rights-roma-and-ashkali-communities-republic-kosovo-years-2022-2026-and-its-action-plan-years-2022-2024-have-been-approved](https://childhub.org/en/child-protection-news/strategy-advancing-rights-roma-and-ashkali-communities-republic-kosovo-years-2022-2026-and-its-action-plan-years-2022-2024-have-been-approved)

³⁰⁶ZKM. [Raipasko Programi e Kosovaka Republikako \(2021\). Lemo kotar https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2021/05/Programi-i-Qeverise-se-Kosoves-2021-2025.pdf](https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2021/05/Programi-i-Qeverise-se-Kosoves-2021-2025.pdf)

³⁰⁷Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

³⁰⁸ZKM. [Nacionaluni platforma vash garavipe kotar diskriminipe o komunitetya Roma, Ashkaliye thay Egipqanya \(2022\). Lemo kotar https://raportodiskriminimin.org/news/135](https://raportodiskriminimin.org/news/135)

248. Multietnikuno konteksti e Kosovako karakterizingyola e nanipeya o yekhipa mashkar o ofisialuno ambienti multietnikuno ano lil thay realiteteya e segregaciako etno-ambientalune.³⁰⁹Kosova prezantignyola sar yekh etnikuno amalipe sahleutno ano krisya thay regulore olake ververutne, numay nociya e “multi-etniciteteski” na yekhingyola e realiteteya vash ulavie etno-ambienti kova krisalizipasko palo armatimo konfilikti 1998-1999.

249. Avri konfiguripastar multietnikuni e Kosovaki, ekzistirina nayekhipya mashkar politike sahleutno thay o praktike vash ulavipe entikuno thay qhibyako. Krisi vash vastipe o qhibya sito reprezentipe e konsolidipasko o yekhipa ani Kosovaki lejislatiya. E miratipeya o Krisi vash Vastipe o Qhibya, Kosovako Sombeshipe publikingya vastipe yekhuno e ofisialune hqibyengo, albaniaki thay serbikani, thay alfabeti olengo, latin thay cirilik. Palo so korkoro krisi na identifikinla elementya vash te phikodeinel evolviripe thay komunalune kapacitetya vash te sigurinen olesko implementiep QK miratingya administrativune phiravipya ano bersh 2008 thay themelingya Komisioneri vash o Qhibya vash te diklarel olesko implementipe. Sar potencisalo ano Raporti e Evropaka Komisiako vash o bersh 2022, kotar o bersh 2019 QK lela nesave buderi akciye vash te kreirinel yeklin e iranipaski ano laqharipe programya mashkar kurikule thay avriskolake ofisialune qhibya thay o qhibya aver.³¹⁰Sahakaleya, rodlape pandar yekh angazhipa may baro e raipasko vash te konsolidinel politike qhibyak.³¹¹

Pashe kualiteti nashukarno ano iranibe pe serbikani qhib, studiripya raportinena vash ulavipe thay sistematikuno yaveripe e serbikani e anglikana qhibya ani sinyalistika e ofisialune autoritetyengi ani sherunidiz.³¹²

250.Yekh decizipasko dimensiya e sasava situaciaka notadeipasko phanglo e situacia vash o manushikane hakaya ani Kosova sito siguripe feri oy formirinila perceptipya amare vash tensionipya mashkar komunitetya. Drom kote o albanuya thay serba perceptina yekhe-avere vay may baro realiteti may buhlo politikuno e rayonesko. Tensionipya ano vrldorig e Kosovako rimothavdipe pe agor e yulesko 2022 palo decizipe kotar o QK vash mekhipe o vrdyenge tabele. Specialuni, autoriteya e Kosovake refuzinena o mekle tabele kotar e Serbia anglo maripe e bershesko 1999 e aktualune deputeteya deklaripyea kay o “tabele kola siton kotar e maripaska teritoriako e bershesko 1999 vash biumlavdipe kotar e Serbia nashti ovna may notadeutne thay 50 000 serbya ano Kosovako vrldorig, kola akceptina numay serbyune instituciye, akana musay te vastinen tabele Kosovako”.³¹³Sar simboli e protestako, serbyune policiya e Kosovako dende vastcidipe masivuno ano novembro 2022. Agoripeya, reslilo yekh halovipe phanglo e nahaloviepya tabelyengo mashkar o rigya e

³⁰⁹Demaj, U. & M. Vandenbroucke (2016), [Post-war Kosovo landscapes in Pristina: Nayekhipa mashkar politia thay realiteti urban.](#)

³¹⁰Evropaki Komisia. (2022). Kosovaki Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

³¹¹Ibid.

³¹²Demaj, U. & M. Vandenbroucke (2016), [Post-war Kosovo landscapes in Pristina: Nayekhipya mashkar politika thay realiteti urban.](#)

³¹³Deputeti Kurti citirimo ano BBC (22 novembro 2022), [Eksplozia e daraki Kosova-Serbi vash vrdyenge tabele.](#) LEMO kotar nga <https://www.bbc.com/news/world-europe-63711841>

Serbiake Presidentesko kova dakordisalo kay te aqhavel mekhipe o targe e anavnencar e dizyengo e Kosovako pedral lene thay Kosovako Sherunomnistri te aqhavel reagipya lungyarde phanglo e na-registripeya o tabele e verdnyengo.³¹⁴

251.Phanglo vastipe o dokumentnya khuvipe-iklovipe, e 27 avgusteya 2022 reslilo yekh loklardo halovipe kotar mashkarnacionaluno yekhipe, kote Serbia dakordisale kay te telarel decizipe vash dokumentya kola siton identifikipaske dokumentya e Kosovako thay e Kosova tana implementinel olen vash adikerutnen e serbyune identifikipaske dokumentya.³¹⁵Ano akava aspekti, Koncili e Siguripasko e OYN-esko ano raporti e bershesko vash e Kosova potencingya kay loklarpe o registripe vash o vrde e Kosovake tabelyencar vash phiravutnen e vrdyengo e tabelyencar nakle yugoslavenyenge vay yekhune sito vasno vash siguripe thay realuno tromalipe o phiribe, ano angluno drom, numau na ekzkluzivune, vash e serbyuni populaciya ani Kosova.³¹⁶

252. Tensionipya ano Kosovako vrdlorig rimothavdile forca palo arestipe nakle serbyune police, Deyan Pantiq, e 10 decembroa 2022. Arestipe alo palo undripya vash "organizipe yekh teroristikuno atako ano obyektya e Komunaluna Komisiako vash Alosaripeya" ano Kosovako vrdlorig, sar mothavgya aktualuno ministro androne butyengo.³¹⁷Sar yekh simboli e protestako, serbya ano vrdlorig barikadinde sherune thavdya e phiravkipasko ani samatrand e anglophandipeya kotar 30 dive kotar e Themeluni Prishtinaki Kriselin angya buderi proteste mashkar o serbya, kola rodinde tromalipe yekhaverutno olesko e pretendipyencar kay akuze siton bi bazako.³¹⁸Mashkar o decembro, Populaciako Advokati rodingya yekh informaciya phanglo e kondicieycnar kola adikergyola Pantiq.³¹⁹ Vash may buderi, ji kay OSHc mothavde yekh deklaripe ketano darakerdo vash ushkavipya olake vash themelune hakaya manushikane e Pantiqesko feri so ulavdile informaciye kay ov meklola te araklolpe oleske avokatyencar thay niyekh pashutne familiake yeneya.³²⁰

253.Nacionalistikuni retorika amalipaski vazdingya may buderi tensionipya mashkar Prishtina thay Beogradi keribeya baro diskursipe e violencako kay dominingya ano agor bersha 1990. Ano yekh respodipe e Kosovake deputetesko, kova deklarinya kay "te sine kay e NATO-ski forca ani Kosova, KFOR na cidla barikade, akava si te kerel Kosovaki

³¹⁴Politico (24 nentor 2022), [Kosova dhe Serbia arrijnë marrëveshje për mosmarrëveshjen e targave të veturave, thotë BE. Marre nga https://www.politico.eu/article/kosovo-and-serbia-reach-last-minute-deal-over-car-plates-dispute-josep-borrell-aleksandar-vucic-albin-kurti/](https://www.politico.eu/article/kosovo-and-serbia-reach-last-minute-deal-over-car-plates-dispute-josep-borrell-aleksandar-vucic-albin-kurti/)

³¹⁵Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

³¹⁶Siguripasko Koncili e OKB-sko (2022), [Raporti e Generalune Sekretaresko vash e Kosova 2022](https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/s_2022_313-en.pdf).Lemo kotar. https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/s_2022_313-en.pdf

³¹⁷Sveçla, Xh. Citimo në Balkan Insight (2022), [Avokati e arestime serbyune policesko ani ksovoa na araklola ano janipe vash olesko ovipasko than](https://balkaninsight.com/2022/12/20/arrested-kosovo-serb-police-officers-lawyer-still-unaware-of-his-location/). Lemo kotar <https://balkaninsight.com/2022/12/20/arrested-kosovo-serb-police-officers-lawyer-still-unaware-of-his-location/>

³¹⁸Balkan Insight (11 decembro 2022), [Avokati e arestime policesko pandar na therla janipe vash olesko ovipasko than](https://balkaninsight.com/2022/12/20/arrested-kosovo-serb-police-officers-lawyer-still-unaware-of-his-location/). Lemo kotar <https://balkaninsight.com/2022/12/20/arrested-kosovo-serb-police-officers-lawyer-still-unaware-of-his-location/>

³¹⁹OJQ Aktiv (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHc-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

³²⁰IRS (2022), [Deklaraciya vash o medie phanglo e anglophandipeya Deyan Pantiq](https://newsocialinitiative.org/statement/press-release-regarding-the-detention-of-dejan-pantic/).Lemo kotar <https://newsocialinitiative.org/statement/press-release-regarding-the-detention-of-dejan-pantic/>

Policiya”, serbiake autoritetya vazdinde alarmi mashkarnacionaluno decizipeya o Serbiake Askeriake trupe pashe samatradake. Sar si pe serbyuni presidenti “agorutno resipe e Prishtinako thay yekh mashkarnacionaluno zoralipe kay ov lepargya sine padipe agorutno e serbyengo kotar e Kosova.”³²¹Nacionalistikuna retorika alarmingya mashkarnacionaluno komuniteti, kova rodingya normalizipe o ledeipya thay situaciako regulipe. E 29 decembro 2022 anglophanipe naklo – serbyuno polici e Kosovako, Pantiq, reduktisalo ano themesko arestipe.

254. Patriarko e Serbyuna Ortodoksyenga Khangerinako aqhavdilo oleske khuvipe ani Kosova anglo Krequne Ortodoksyenge thay vizita ko phiravutno e Patrikanako ano Pekya. Ji kay serbyengo patriarko vakerga kay decizipe sito diskriminipasko akti karshi serbyenge,³²²

ano konteksti e tensionipyengo ano vrdlorig, QK motivingya decizipe olako e yaveripeya kay Patriarko phikodeingya ano konteksti e tensionipyengo ano vrdlorig, QK motivingya decizipe olako e yaveripeya kay Patriarko phikodenla kriminalune grupe kay barikadina phiravipe o samatradipya ano Kosovako vrdlorig.³²³

Aqhavipe angya masivuni hali ani Serbiya thay mashkar o serbyuno komuniteti ani Kosova. OJQ Aktiv thay OSHC aver na akceptinde yustifikipe e QK-esko palo decizipe Ano olako than, on dikhna odova sar yekh “drastikuno ekzemplo yekh diskriminipasko pratsav karshi Ortodoksyengi Khangerin Serbyengi thay shukarkerutne thay olako phiravutnen”.³²⁴Akava sito specialune klaro kana lelpe pe dikhipe kay vizita sine planifikimi anglodova thay phiravgya ofisaluno protokoli e ofisesko phanglo ani Prishtina.³²⁵ Vash may buderi, Konstitucialuni Kriselin anglodengya pe janipe Kosovake Sheruneprokurore ano septembro 2021 vash na suksezi ano decizipasko implementipe olako e bershesko 2016, kova phikodeingya ilahkake hakaya e Manastiresko e KOS pedral yekh kotor pashe Manastireske. Decizipe pandar na implementisalo.³²⁶

255. Darakeripya vash manushikane hakaya vazdisale kotar o Reporterya bizo Samatredya phanglo e garavipeya o jurnalistya ano aktualune kontekstya mashkar o tensionipya ano Kosovako vrdlorig. Prekal intensifikipe o nahalovipya mashkaretnikune ano novembro thay decembro 2022, registrisale may hari shtar atakya karshi jurnalistyenge.³²⁷

³²¹Balkan Insight (28 dhjetor 2022), [Kriza Kosovë-Serbi astarnape ji kay barikada nevi blokirinla samatradya](https://balkaninsight.com/2022/12/28/kosovo-serbia-crisis-simmers-as-new-barricade-blocks-border/). Lemo kotar <https://balkaninsight.com/2022/12/28/kosovo-serbia-crisis-simmers-as-new-barricade-blocks-border/>

³²²AA (2022), [Kosova aqhavla khuvipe serbyune Patriarkaske anglo Krequnengne Ortodoksyenge serbyenge feste](https://www.aa.com.tr/en/europe/kosovo-bans-entry-of-serbian-patriarch-ahead-of-orthodox-christmas/2772680#:~:text=According%20to%20a%20statement%20from,decision%20was%20received%20with%20sadness.). Lemo kotar <https://www.aa.com.tr/en/europe/kosovo-bans-entry-of-serbian-patriarch-ahead-of-orthodox-christmas/2772680#:~:text=According%20to%20a%20statement%20from,decision%20was%20received%20with%20sadness.>

³²³Lila MPB-esko (2022) citirimo ani Klan Kosova [Serbyenge Patriarko Porfirije na meklola ani Kosova](https://klankosova.tv/patriarku-serb-porfirije-nuk-lejohet-te-hyje-as-sot-ne-kosove/). Lemo kotar [//klankosova.tv/patriarku-serb-porfirije-nuk-lejohet-te-hyje-as-sot-ne-kosove/](https://klankosova.tv/patriarku-serb-porfirije-nuk-lejohet-te-hyje-as-sot-ne-kosove/)

³²⁴IRS (2022), [komunikipe vash o medie phanglo e aqhavipeya khuvipe o patriarke ani Serbyengi Ortodoksyengi Khangerin ani Kosova](https://newsocialinitiative.org/statement/press-release-regarding-the-prevention-of-the-patriarch-of-the-serbian-orthodox-church-from-entering-kosovo/). Lemo kotar <https://newsocialinitiative.org/statement/press-release-regarding-the-prevention-of-the-patriarch-of-the-serbian-orthodox-church-from-entering-kosovo/>

³²⁵Ibid.

³²⁶Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

³²⁷Balkan Insight (2022), [RSF rodela Kosovatar kay te garavel jurnalistya kotar o atakya ano vrdlorig](https://balkaninsight.com/2022/12/22/rsf-urges-kosovo-to-protect-journalists-from-attacks-in-north/). Lemo kotar <https://balkaninsight.com/2022/12/22/rsf-urges-kosovo-to-protect-journalists-from-attacks-in-north/>

Specialune, yekh ekipa kotar TV Klan Kosova e baza ani Prishtina atakisali pashe yekh barikada ano gav Qaber e Zubin Potokesko. Akava angya atako pedral jurnalistya e BIRN-esko pe shrd e decembrosk ko thay TV Dukagjineske.³²⁸ Raportya e videoncar kola evidentina atakya cirkulinde prekal socialune mediye, intensifikipeya retorika naamalipaski mashkar o etnikune komunitetya.

256. Musat te potencingyol ano Ratoriguno Balkanesko Samiti, kova adikerdili ano yuli e bersheshko 2019 ano Poznan (Poloniya), Kosova dengya lafi kay si te phikodeinel integripe e romengo parafipeya "Deklaraciya e Ratorigune Balkaneski vash integripe o roma ano quadro o procesi EU buhlaripasko. Ano akava direktipe, Strategiya vash Avancipe o Hakaya e Komunitetyengo Roma thay Ashkaliye 2022-2026 miratisalo ano bersh 2022.³²⁹ Ano yuni e bersheshko 2022, Ofisi vash Shukarno Raibe lansiringya yekh platforma nacionaluni vash garavipe kotar o diskriminipe Roma, Ashkaliye thay Egipqanya e azhutipeya kotar o OShC. Resipe e platformako sito te kontribuinel ano maripe mamuy diskriminipe karshi komunitetyenge roma, ashkaliye thay egipqanya pashavipeya akcesi may lohko vash dizune vash te raportinen ovipya e diskriminipasko karshi komunitetyenge, referinindoy kompetentune institucienge thay informipeya kompetentuni lejislaicuya kay garantinla olonge hakaya.³³⁰

Tehnikuni grupa vash garavipe kotar diskriminipe traytinga 8 ovipya e diskriminipasko karshi komunitetyenge roma, ashkaliye thay egipqanya (yuli – decembro 2022) kola raportisale ani nacionaluni platforma vash garavipe kotar o diskriminipe vash roma, ashkaliye thay egipqanya.³³¹

257. Aver kotar o nakhipe, QK aktualune na dakordisale loklaripe e votipasko kotar o OSBE vash te den shaibe e serbyenge te votinen ano konstitucionaluno referendumi thay generalune alosaripya e Serbiako ano bersh 2022.³³² Ano raporti e Komisionesko e EU vakergyola kay "yekh konstruktivuno akcesi kotar e Kosova manglape kay o serbya te phiraven olonge demokratikune hakaya".³³³

258. Nakamipaski qhib thay aktya e diskriminipasko sine ulavde ano konteksti e situaciako napratsavna ano vrdlorig e bersheshko 2022.³³⁴ Krisi Gn.05/L-021 vash Garavipe kotar Diskriminipe decizinla yekh generaluno rami vash aqhavipe kotar o diskriminipasko maribe ano drom kay te implementingyol resorsi vash traytipe yekhuo. Mamuy akaleske,

³²⁸ Ibid.

³²⁹ Koncili vash Rayonaluno Ledeipe (2020), [Strategia vash integripe roma. Lemo kotar https://www.rcc.int/pubs/42/roma-integration-2020](https://www.rcc.int/pubs/42/roma-integration-2020)

³³⁰ Childhub (2022), [Lansiringyola platforma nacionaluni vash komunitetya roma, ashkaliye thay egipqnaya .https://childhub.org/sq/lajme-mbi-mbrojtjen-e-femijeve/lansohet-platforma-kombetare-mbrojtje-nga-diskriminimi-komunitetet-rom-ashkali-dhe-egjiptian](https://childhub.org/sq/lajme-mbi-mbrojtjen-e-femijeve/lansohet-platforma-kombetare-mbrojtje-nga-diskriminimi-komunitetet-rom-ashkali-dhe-egjiptian)

³³¹ Terre des hommes (2022), inputya vash raporti ketane e OSHC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosova 2022.

³³² Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

³³³ Ibid.

³³⁴ Ibid.

publikune institucije na therena sukcesi te reaginen ano yekhipa e kriseya thay te pashaven akcesi thay kondicije yekhuna socialune kotar komunitetya na buderune.

259. Phanglo e mayangle paragrafeya, OShC phiravde kotar o Kosovake serbya mothavde darakeripe may baro ano implementipe yekhuno anglo krisi karshi jene kotorleutne e komunitetyengo ververutne ani Kosova.³³⁵ Ano decembro e bershesko 2022, studenti Nikola Nedeljkoviq kotar o Beogradi krisisalo vash "vazdipe nakamipaski qhib" palo bershesko servisipe vash pelaripe pe godi Kosovako Maribe e bershesko 1389, koya sito yekh baro historikuno nacionaluno ovipe vash serbyengi historiya.³³⁶ Sar si pe PK, Nedeljkoviq sine adikeripeya yekh serbyengo flako prekal situacija qhingarinindoy yekh nakamipasko diskursi vash mamuy albanuenge. Sar rezultati, ov akuzisalo thay krisisalo e 8 qhoneynar phandipeya vash penaluno keripe vazdipe etnikuni na kamipaski qhib. Ano totali, ov lela 6 qhona phandipe sar rezultati yekh decizipe kotar Apeleski Kriselin ano decembro 2022.³³⁷

260. Ano yekhuno drom, ano decembro e bershesko 2022, albanyenge tifozya e basketbolistikuna ekipasko "Vlaznimi" prekal khelipe e "Trepqa" tharde o serbyengo flako, kote o mediye pe serbikani qhib raportinde sar akti e etnikuna na kamipasko. Palo odova, PK putargya ovipe vash penaluno rodlaripe, deklaripeya kay ovipya vazdingya etnikuno nakamipe.³³⁸

261. Ano ververutne medie publiksali yekh kampanya inicirimi kotar e grupa "Besa Bese" koya adikerla sine na kamipaski qhib karshi serbyenge. Kampanya kergya kharipe e konsumatoryenge kay te boykotinen produktya serbyenge evokinindoy ano olako vizialuno promovipe fotografiye ververutne historikune thay mizoryenge serbyenge keripya mamuy etnikune albanya ano maripe paluno 1998-1999. Video ulavdo therla sine qhib koya shay te interpretingyol ano yustifikimo dro sar nakamipaski qhib vay qhib vash nanipe respekti vash yekh etnikuni decizimi grupa. Aktorya serbya thay OShC kola kerna buti e serbyune komunitetya, vakerde mamuy kampanyake ani yekh yekhuni deklaraciya konsideripeya video yekh tentipe e naformalune grupyengo vash te ulaven "nakamipaski qhib thay intoleranca karshi etnikune haricune komunitetyenge".³³⁹ Ano respodipe e kampanyako, on kontaktirinde yekh kotor e mekanizmyengo krisune thay ajukerna yekh institucionaluno respodipe kotar ofisiaune autoritetya. YIHR KS inciiringa krisune procedure vash yekh konteksti e civilune hakayengo mamuy KMSH. Ano aprili 2022, YIHR KS rodingya cidipe

³³⁵ Aktiv (2022), inputya vash raporti ketane e OSHC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosova 2022.

³³⁶ Balkan Insight (28 yuni 2022), [Kosovaki policia arestinla yekh serbe vash nakamipaski qhib palo Maripasko pelaripe pe godi](https://balkaninsight.com/2022/06/28/kosovo-police-arrest-serb-for-inciting-hatred-after-battle-commemoration/). Lemo kotar nga <https://balkaninsight.com/2022/06/28/kosovo-police-arrest-serb-for-inciting-hatred-after-battle-commemoration/>

³³⁷ YIHR KS (2022), inputya vash raporti ketane e OSHC-yengo vash o manushikane hakaya.

³³⁸ Koha (25 oktobro 2022), [Policia shrdila rodlaripya vash tharipe o Serbiako flago ani palestra e Jakovaki](https://www.koha.net/sport/349636/policia-nis-hetimet-per-djegien-e-flamurit-te-serbise-ne-palestren-ne-gjakove/). Lemo kotar nga <https://www.koha.net/sport/349636/policia-nis-hetimet-per-djegien-e-flamurit-te-serbise-ne-palestren-ne-gjakove/>

³³⁹ IIRS (2022) dhe Aktiv (2022), inputya vash raporti ketane e OSHC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosova 2022. Vash akcesi ano deklaripe, [faqe interneti](#) e NSI shay te konsultingyoven.

yekh video ulavdo ano mediye ani Kosova, feri so on shay te interpretingyon sar nakamipaski qhib. KKMSH refuzingya duy rovlaripeya. Palo odova, ano mayi 2022, YIHR KS anglodengya yekh padia ani Themeluni Prishtinaki Kriselin ano Departamenti vash Administrativuno Puqipe. Feri so departamenti nashti lela sine yuridikiyuva ano akava puqipe, YIHR KS ridirektisale ano Generaluno Departamenti – Diviziya vash Civilune thay araklola ano ajukeripe o shrdipaske procedure.

262. Ulavinindoy kotar politiakeribe sahasardo, komunitetya Roma, Ashkaliye thay Egipqanya ani Koosva araklola e diskriminipeya vash olengo etnikunoa avipe, mamuy Krisi Gn. 05/L-021 vash Garavipe kotar o Diskriminipe kova angloaqhavla diskriminipe ani baza e etnikuna avipasko. Stigma koya andili vash olengi kultura trumingya olen direkt marjinalizipe rezultipeya ano yekhuno akcesi talo sastipasko garavipe, butyaripe thay edukipe.³⁴⁰ Avri akalestar, montenogrorya thay kroatya araklona e yekhune pharipyencar kana vakergyola vash akcesi talo sastipasko garavipe, butyaripe vi kotorleipe ano sfere aver amalipasko thay sigurinla hakaya thay olenge shaipya yekhune ani Kosova.³⁴¹

263. Mamuy Lokaluno Plani Reagipasko vash Integripe komunitetya roma, ashkaliye thay egipqanya, godorne instituciye vash implementipe thay olengo monitoripe na therna resorsya buderi manushikane thay financiarune kapacitetya vash te realizine manglarne obyektive. Ji akana, yekh raporti e Balkan Sunflowers Kosova e bershesko 2022 arakla kay buderi aktiviteteyta vash integripe akala komunitetya ano amalipe kerdile kotar o OShC thay partnerya ano evolviripe.³⁴²

264. Sar si pe PK, komuntietya Roma, Ashkaliye thay Egipqanya Kosovake sine ano centro specialune ani yekh kampanya pe agor vahtesko vash te oven kotor e PK-esko thay yekh informipaski kampanya incirimi mothavipeya policiaki buti thay sah rekrutipe. Kampanya kotorleinla sine ini ulavipe o mothavipaske broshure vash o terne sar te aplikinen ano PK thay ano testiripasko faze. Sahakaleya, nanipe o edukipe mashkarutno identifikipasko sar yekh sheruno aqhavipe vash o ternen akale komunitetyengo Vash te bayaren kotorleipe e nabuderune komunitetyengo ano PK, organizisalo yekh treningo gatisaripasko vash 100 terne. Treingo therna resipe te pashavel yekh penjaripe vash o procedure e aplikipasko, testipe thay procedure aver magnlarne vash te aplikinen sar policya, keriba tentipe speiclaune vash o haricune komunitetya ani Kosova. Mamuy akaleske, kotar 446 persone rekrutime e generaciya 57 e PK-eski, yekh numay sito rom.³⁴³

265.Rekomandipya

³⁴⁰Seksionipya 7.1 dhe 7.2 e aktualune raportesko diskutina situacia e komunitetyengo roma, ashkaliye thay egipqanay kotar e perspektiva vash qhavorenge hakaya;

³⁴¹IIRS (2022) dhe Aktiv (2022), inputya vash raporti ketane e OSHC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosova 2022.

³⁴²Balkan Sunflowers (2022), inputya vash raporti ketane e OSHC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosova 2022.

³⁴³PK (2022), respodipe e emaileya vash RRDnj phanglo e raporteske rekomandipyencar ketane e OShC-yengo vash Manushikane Hakay 2021.

- ZQM musay te bayarel kampanye e korkorajanglaripasko ko publiko vash te promovinel respekti thay shukarledipe mashkar o yekhipya etnikune;
- ZQM musay te inkurayinel angazhipe thay kotorleipe e komunitetesko kotar o komunitetya ano procesya e decizipaska leipasko ano olengo jivdipe, leindoy akate ini prekal o thaneske raipaske strukture;
- ZQM musay te evolvirinel yekh nevi strategiya vash bayaripe o mashkaretnikuno ledeipe mashkar o ververutne etnicitetya leindoy akate ini qhibyake programya;
- Centralune Instituciye thay lokalune musay te laqharen kordinipe thay komunikipe olengo institucionaluno vash te sigurinel efektivuno garavipe e komunitetyengo na buderune thay olenge hakaya;
- Tehnikuni Grupa vash Buti ano implementipe o rekomandipya kotar e Konventa Rami ano Koncili e Evropako vash Nacionaluno Haricune musay te arakhenpe regularune vash te sigurinen yekh procesi direkt rekomandipaske implementipya;
- O sah instituciye, leindoy ini Ofisi e Komisioneresko vash Qhibya, therna godornipe vash ledeipe thay lungyardo implementipe o Krisi vash vastipe o qhibya. On musay te keren buti ketane vash te sigurinen o krisi vash implementipe thay o sah individya thay komunitetya te shay phiraven olengo qhibyako hako.

7.6. O hakaya e komunitetyengo LGBTQI+

266.O hakaya e personyengo lezbeyke, homoseksualya, biseksualya, tranploya, queer thay interseks (LGBTQI+) garavgyona internacionalune prekal o thavd 7 e DUDNj-esko thay o thavd 14 e KEDNj-esko, kova garavla kotar o diskriminipe ani sasavi baza. Kotar aver rig, klaro penjaripe e komunitetesko LGBTQI+ vay seksualuno orientipe thay polyengo kotorliep ano deklaraciye thay kompetentune konvente na sito ano disponipe. Sahakaleya, yurisprudenca e GJEDNj-eski baryardili e oviyencar kola siton phande diskriminiepya pedral baza vash seksualuno orientipe thay polyengo identiteti, pashavipeya ayekha yekh buhli umal e shukarledipepasko ano mashkarnacionaluno tereni. Ano konteskti e KEDNj-esko, o anglo mothavutne kola siton phande e manushikane hakayencar vash prandipe mamuyinde ververutne dispoziciye e KEDNj-esko anglo GJEDNj, maybuderu kharipeya o thavdya 8 (hako vash respekipe o privat jivdipe thay familiaruno), 12 (o hako vash te prandingyon thay vash te kreirinen familiye) thay 14 KEDNj (aqhavipe diskriminipe). Dispoziciya may vasni avla kotar o thavd 12, kova anglodiklarka kay; "Mursha thay juvla ano bersha e prandipasko therna hako te prandingyon thay kreirinen familiye, sar si pe krisya nacionalune kay te regulinen phiravipe e akale hakosko". Ano thavd 24 e Kosovaka Konstituciako lepargyola vi seksualuno orienti thay polyengo mothavipe.

267.Kosovaki Konstituciya na anglodiklarla polyenge samatradipya ano tromalipe e prandipasko; thavd 37 e Kosovaka Konstituciako penjarala kay sako therla hako vash prandipe thay hako vash te theren familiya diklargyola kriseya. Naleindoy dikhipe o konstitucionalune hakaya e komunitetesko LGBTQI+, lejislatiya manglarni vash penjaripe komuniteti e yekhune termyencar e sah kotorleutnencar e amalipasko na miratisali ano nevo drafti e Civilune Kodesko. Nasuksesi vash te votinen ano favori e yekhune polyengo na numay kay kreiringya yekh ideologiya pe themeli homofobikuni ano themeli e amalipaske strukturengi ani Kosova. Oy vi ayekha aqhavga tentipya e komunitetesko

LGBT+, civiluno malipe thay mashkarnacionaluno komuniteti vash te pashavel thaneske forme qaqutne e demokraciako. Ano akalesko than, diskutipya vash o yekhipya e yekhune polesko vazdinde yekh homofobikuni kampanya mamuy individya e komunitetyengo LGBTQI+ e publikune figurencar, politikune figure thay medie kay nakna putarde mamuy themelune hakaya e indiviyengo LGBTQI+. Vash maybuderi, vastimi qhib e nakamipasko adikerdi ani seanca e disktutipaski o Civiluno Kodi e Kosovaka Sombeshipasko sugeringya kobar sito buhlo diskriminipe karshi jenenge e komunitetesko LGBTQI+ ani Kosova. Vash maybuderi, diskutipe angya ani poziciya akana may teluni individualuni LGBTQI+, miniripeya tentipya aktivune vash te resen ano yekh amalipe putardo thay yekhuno ketano e sah komuniteteske kotorleutnencar.³⁴⁴ Musay te potencingyol kay publikune akterya na krisinde publikuni qhib e nakamipasko kana uli prekal e seanca e diskutipaski o drafti e Civilune Kodesko.

268.Darakeripe publikuno specialuno sito deklarape kotar Sheruni ani Komisiya vash Manushikane Hakaya e Kosovak Sombeshipasko, Duda Balje, koya publikune vakergya vota olaki mamuy prandipya e yekhune polyengo. RrDNj ketane potencingya paradoksi e akala deklaratako e olake pozicionipeya ano publiko thay amalipe thay rodingya olako vastcidipe.³⁴⁵Sar kotorleutni e hartipaska komisiako vash Kosovako Civiluno Kodi, Duda Balje kergya komentya e diskutipasko vash yekhuno poli ani publikuni seanca vash Civiluno Kodi. Oy vakergya kay prandipya e yekhune polyengo na musay te legalizingyon ani Kosova feri so na siton ano yekhipe e kultura thay thaneska tradiciya thay legalizipe o prandipya e yekhune polyegno anla sine zarari vash prandipaski instituciya.³⁴⁶Baljake komentya siton problematikune kotar dikhipe vash manushikane hakaya, feri so on mangna te phenen hakaya e komunitetesko LGBTQI+ musay te oven vash kulturalune notadeipya thay tradisionaluna buderipasko. Akava akcesi inyorinla o fakti kay manushikane hakaya siton universalune thay implementingyona kotar o sah individya, naleindoy dikhipe avipe kulturaluno vay religiako. O hako vash prandipe thay vash kreiripe familiya sanksionisalo e kriseya mashkarnacionalune vash manushikane hakaya, thay akava kotorleinla o hako vash o qiftya e yekhune polyengo vash te prandingyon thay vash te kreirinen familiye. Mamuyipeya legalizipe vash prandipya e yekhune polyengo, Balje telarla personenge LBGTQI+ ani Kosova hako olengo vash te prandingyon thay kreirinen familiye ano yekhune kondiciye e heteroseksualune qiftyencar. Vash maybuderi, vash o sebepi kay Baljake komentya kotribuina ano diskriminipe thay anglokrisipe e komunitetesko LGBTQI+ ANI Kosova, yekh gendo e OShC yengo rodela olako vastcidipe. Kotar o dikhipe e manushikane hakayengo, olake komentya vash prandipya e yekhune polyenge siton darakerde thay mothavna kay na siton decizime vash te garavel o manushikane hakaya e sah individyengom leindoy ini odolen kola identifikingyona sar LGBTQI+. Olake komentya telarna kreativiteti olako vash te pheren e rola ano yekh drom ano resipe e mashkarnacionalune standardyencar vash manushikane hakaya. Phanglo akaleya, IAP mekla yekh opiniononi kote vakergyola kay prandipe e yekhune polyengo sito

³⁴⁴CEL Kosova (2022), inputya vash raporti ketane e OShC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosova.

³⁴⁵Rafin vash Manushikane Hakay (2022), [Deklarata phanglo e kerde deklaripya kotar Duda Balje vash prandipya e yekhune polesko](#).

³⁴⁶Kosovo 2.0 (2022), [Te vakera: Buderi homofobia vash yekh yekhuno lafi. Lemo kotar https://kosovotwopointzero.com/en/lets-talk-a-lot-of-homophobia-over-a-single-sentence/](https://kosovotwopointzero.com/en/lets-talk-a-lot-of-homophobia-over-a-single-sentence/)

garantimo e Konstituciya thay privipe e personyen e yekhuna polyengo kotar o akava hako sito ushkavipe vash olengo hako vash na diskriminipe ani baza e olenga seksuauna orientipask.³⁴⁷

269.KPK lungyarela te adikerel yekh mekanizmo e dikhipasko o nakamipaske krimya, sahakaleya generaluno kedipe e detalyengo vash krimya e nakamipasko karshi individy LGBTQI+ aqholo pe dikhipe.³⁴⁸Ji kay Penaluno Kodi decizinla kay ano sasavo penaluno keripe motivimo kotar o polyengo identiteti thay seksualuno orienti, themelune motivya dikhona ano kanleipe o phare ovipya, situaciya kote homofobia sito ano themeli vash nakamipaske krimya na rodlardili abokar kobar musay. CEL Kosova konfirminla fakti kay kanleipe amara amalipasko ano kanleipe o kolektivune pratsavya e individyengo karshi komuniteteske LGBTQI+ sito naklaro ji ano bersh 2022; paluno rodlaripe pedral pratsavya datinla ano bersh 2015. Ki aver rig respodipya phiravde RrDNj-eske, PK dikla kay ano centraluno niveli decizisalo yekh kordinatori vash ovipya e nakamipaske krimyengo, kova diklarla ano centraluno niveli o sah raportipya, informaciye, akceptinla thay dikla o sah raportipya akceptime thay vi ayekha dikla o sah ovipaske statistike vash sakova qhon vay ini ano ververutne periodya sar si pe mangipe e PK menajmentesko.³⁴⁹

270.Raporti e Evropaka Komisiako vash situaciya vash manushikane hakaya e bershesko 2022 anla pe dikhipe yekh bayripe vash ovipya e vioelncako ano familiye karshi persone e komunitetesko LGBTQI+ numay na dela detalya vash o gendo e incidentyengo. Ji akana, yekh yekhuno garavipe sine evolvirimo ani Prishtinaki Komuna vash garavipe o indiviya padime kotar olenge familiye thay viktimizime kotar o aver sar rezultati vash olengo polyengo identiteti thay seksualune orientipya.³⁵⁰CEL Kosova raportingya kay na pashavla institucionalune akomodipya ano ofisialuno niveli vash o viktimizime persne e komunitetesko LGBTQI+. OShC potencinla kay ji akana, numay OShC pashavna rafinya e asistencako e CEL Kosova koya pashavla garavipe urgentuno vash te bayaren bizo siguripaski rafin.

271.Kosovake Instituciye pandar na miratinde konkretuni strategiya vash te promovinen akceptipe e Kosovaka amalipasko thay e jenenge LGBTQI+. Ji akana, ji kay Ofisi vash Shukarno Raipe sito hartipeya akciako plani thay strategiya vash te vazdel stigme phande e kotorleutnencar e komunitetesko LGBTQI+, QK pandar na konkretizingya reagipya ano promovipe o statusi e akale komunitetesko. Ji akana, QK na thergya sukcesi te inicirinel kampanye vash bayaripe o niveli e individyengo LGBTQI+ ano publikuno domenipe vay khera.

³⁴⁷ Ekonomika online, [Populaciako avokati phikodeinla prandipya e yekhune polyengo, therla yekh notadeipe vash Civiluno Kodi. Lemo kotar](https://ekonomiaonline.com/avokati-i-popullit-mbeshtet-martesat-mes-gjinise-se-njejte-ka-nje-verejtje-per-kodin-civil/) <https://ekonomiaonline.com/avokati-i-popullit-mbeshtet-martesat-mes-gjinise-se-njejte-ka-nje-verejtje-per-kodin-civil/>

³⁴⁸ Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

³⁴⁹ PK (2022), respodipe e emaileya vash RRDnj phanglo e rekomandipycar e rekomandipycar vash raporti may angle ketane e OSHCyengo vash Manushikane Hakaya ani Kosova.

³⁵⁰ Evropaki Komisia (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

272.Ani sastipaski umal, instituciye Kosovake na siton pherde vash polyenge tranziciya, traytipe hormonaluno vay sasavi aver masa ano specialuno anipe vash komunitetya LGBTQI+. Mamuy akaleske, sar si pe CEL Kosova, vulnetarune deutne e ratesko kotar o jene e komunitetesko na akceptingyona ano sastipaske instance vash e stigma phanglo e jenencar kotorleutne LGBTQI+ thay seksualune nasvalipya transmetune, leindoy HIV-i.³⁵¹

273.Phanglo odola kay vakerdilo may upre, ano nanipe konsiderimo o finaciaruno rodipe kay mothavla amalipasko kanleipe phanglo e individyenge shukaripeya kotar o komuniteti LGBTQI+. Yekh ovipasko thavd sito phanglo ini e qalavipeya kay siton individya LGBTQI+ ani baza vash orientaluno seksi faktikuno vay ulavdo, polyengo identiteti thay karakteristipe vash polyengo orienti. Ano yekhuno vahti, sah akaleya, gendo e korkoremudardipyengo, korkore khuvipyengo kova rezultinla ani holi thay depresiya mashkar o komunitetya LGBTQI+ lungyarela te bayargyol sar si pe CEL Kosova.

274.Nanipe mekanizmya empirikune klare, studiripya, kampanye thay aver iniciative financirime ofisialunipeya phanglo e socio-ekonomikune shukaripeya thay psikokojikune e akale segmentesko e populaciako sine amalimo ano nareagipe e ofisialune instituciengo vash promovipe o hakaya e komunitetyengo LGBTQI+. Akava kotar aver rig mothavla yekh generaluno pratsav naklaruno e QK-esko karshi akaya amalipaski grupa, ikalipeya ayekha themelune ulavdipya mashkar resorsya olake ofisialune demokraciako thay saharutne thay faktikune realittetya baziripeya ano seksualuno orientipe thay polyengo vakeriye.

275.Sar stigmako rezultati kova sine kotorleutno ano komuniteti LGBTQI+, dar kotar iklovipe ki akaya grupa sito baro. Ovipya e manushengo kola deklarina putardo olengo seksualuno orientipe sar polyengo identiteti na-hetero vay nabinaruno siton hari vi ano mashkar. Ano akava direktipe, angluno bari queer ani Prishtina "Bubble Pub" servisnla sar yekhuni kafiteriya ano leipe e komunitetesko LGBTQI+ ani Kosova, koya putardo profilizinla peste sar yekh queer bar.³⁵² Vash akaya inciativa, phiravdo thay aktivisti Lend Mustafa trinfingya poqin Aktivisti e Bershesko 2022, kova ulavdilo kotar o YIHR KS prekal o Kurko vash Manushikane Hakaya 2022.³⁵³

276.Barvaliapaski Parada ani Prishtina organizingyola sakova bersh vash shovti ver kotar lokaluno komuniteti LGBTQK+, e phikodeiepeya kotar o organizaciye thay aktivistyva ververutne e civiluna malipaskp. Reagipe kotorleinla yekh kotor e aktivitetiyengo, sar siton filmya, panya e diskutiapsko, ekspoziciye e artesko thay koncertya. Resipe e Prishtina Pride sito te bayarel godornipe vash o sfide kolencar araklola olengo amalipe. Organizipe Prishtina Pride ano Kosova araklilo e mamuyipyencar kotar o konservatoruno grupe thay pakyavipaske, anindoy darakeripe e siguriapsko thay mangipe vash policiake garavutne prekal o ovipya. Mamuy akala sfide, komuniteti LGBTQI+ ani Kosova lungyarela te kerel buti direkt o akceptipe o garavipe kotar diskriminipe. Promovipe hakaya e homoseksualyengo ani Kosova sito yekh procesi lungyardo thay Kurko e Barvalipasko ani

³⁵¹CEL Kosova (2022), inputya vash raporti ketane e OSHC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosova.

³⁵²Libertas (24 oktobro 2022), 'Bubble' e personyengo LGBTI+ ano ilo e Prishtinako. Lemo kotar <https://www.evropaelire.org/a/flluska-bubble-lgbti-ne-prishtine-/32074013.html>

³⁵³YIHR KS (2022), inputya vash raporti ketane e OSHC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosova 2022.

Prishtina khela yekh decizipaski rola ano kreiripe thay vazdipe o momentumu direkt yekh sahleutno amalipe thay hakyuno.

277. Kotar e sah periodi yanari-oktobro, D4D kergya yekh studiripe vash nakamipaski qhib ano interneti pedral komuniteti LGBTQI+, kote arakle bayaripe prekal o Barvalipaske Parade thay diskutipya vash draf Civiluno Kodi. Ano akava aspekti, on arakle kay vastimi mediya e provokipaske titulyencar thay inkurayinla reagipe e publikosko e titulyencar leindy; "Sar juvli shamiya direktinya Ulbere; momentya interesantuune kotar e Barvalipaski Parada". Yekh ekzemplo aver sito kay formirinla publikuno opinioni sito odova publikune debate; Puqipya e LGBTQI+ ano TV vay medie ani Kosva lena musafirya kharde kotar o zorale religiake pakyavipya, puqipe so anla ano bayaripe e nakamipaski qhib karshi komuniteteske ano socialune rafina. Vash te maren e nakamipaski qhib sito but vasno te ova godorne vash akala puqipya vash te cidinyon sensacionaluni qhib ano medie.³⁵⁴

278. Rekomandipya

- Themesko Prokurori musay te sigurinel kay krimya e nakamipasko kola therna resipe e komunitete LBTQI+ te phiravgyol thay te sanskioningyon efektivepeya sar si pe ofisialuno obligipe
- PK musay te reaginel ano efektivuno drom ano ovipya e nakamipaska qhibyake thay krimya e nakamipaske karshi persone LGBTQI+;
- MASHTI musay te kotorleinel informaciye vash o Persone LGBTQI+ ano nacionaluno sistemi e edukipasko vash te promovinel janlaripe thay akceptipe diversiteti;
- QK musay te sigurinel finacnipe thay phikodeipe vash organizaciye LGBTQI+ vash te keren olengi buti thay vash te angazhingyon ano avokipe;
- Musay te pashavgyon programya vash publikuno buhlo vash te edukinen peste vash puqipya LGBTQI+ leindy sfide kolencar araklola komuniteti thay vasnipe e yekhipasko thay kotorleipasko;
- Musay te pashavgyol buderi phikodeipe vash te phergol mangipe vash psikolojikuno phikodeipe vash o persone LGBTQI+
- Kompetentune instituciye (QK, KK) musay te sigurinen pheripe adekuatuno vash krisuno rami phanglo e polyenge penjaripeya ano drom kay te garantinen ano drom krisuno rami sahvahtesko ano realizipe akava hako;
- KK musay te korijinel dispoziciuye antikonstitucionalune phanglo e prandipyencar thay ketanejvidipeya ano quadro o draf Civiluno Kodi;
- Prishtinaki Komuna musay te lungyarel e vazdipeya garavipasko centro vash LGBTQI+
- KK musay te miratinel draft Kodi Civiluno vash te sigurinel vash o qiftya e yekhune polyengo te theren hakaya sar aver qiftya thay vash te telaren diskriminipe ani baza e seksualuna orientipasko thay polyengo identiteti krisyea vash familiya.

³⁵⁴D4D (2022), [Maripe nakamipaski qhib, seksistikuni thay racistikuni. Lemo kotar nga https://d4d-ks.org/wp-content/uploads/2022/12/D4D_Raporti-vjetor_ENG_02.pdf](https://d4d-ks.org/wp-content/uploads/2022/12/D4D_Raporti-vjetor_ENG_02.pdf)

7.7. Persone ano phiripe

279. Lejislativuno Rami e Kosovako promovinla thay loklarla iranipe pakyavutno vash “persone kola ridecizisale andre thaneske” ano thavd 156 e Konstituciako, garantipeya yekhuni rig azhutipe vash iranipe e ilahka thay theripe.³⁵⁵ Vash may buderi, ano yanari 2018, QK ikalgya Regulatora Gn.01/2018 vash iranipe o persone ridecizime thay pratsavno alosaripe. Regulatora, mashkar aver, deiciznla godornipya vash kompetentune organya, decizipaske thay implementipaske, sar vi procedure thay kriterya e azhutipasko.

280. Institucionalune mekanizmya godorne vash te azhutinen o inarde thay PZHBV siton decizime e Regulatora Gn.01/2018 vash Iranipe o Persone Ridecizipe thay Prastavno Alosaripe. Ayekha sar ano nakle bersha, Komunaluni Komisiya vash Iranipe na prioritizingya oviya baza e kriteryengo telarne ano pashavipe azhutipe, sar si pe thavd 10. Komisiya Centraluna Diklaripasko lungyarela te funksioninel ano mamuyipe o thavd 25.3 e Regulatorako feri so na mothavla keripe o etnikuno diversiteti, feri so o sah kotorleutne olenge siton kotar o serbyuno komuniteti. Pe agor e bershesko, QK themelingya Centraluni Komisiya e Rovlaripyengi, koya mandatisali te diklarel o rovlaripya mamiy Centraluni Diklaripaski Komisiya. Ministria vash Komunitetya thay Iranipe araklola pandar ano procesi e hartipasko e Strategiya vash Garavipe thay Promovipe o Hakaya vash Komunitetya 2022-2026.³⁵⁶

281. Isi nayekhipe konsiderime ano politikako implementipe kay kotorleinla irande thay PZHBV. Ani abza e krisune rameski ani Kosova, persone ridecizutnenge garantyingyola ini o hako vash te irangyol ano olengo orijinakano than. Nesave familiye irande kola jivdina ano privatune apartamentya siton subyekti e lungyarda presioako kotar olenge phiravutne vash te padingyon, vash o sebepi e nashukarne kondiciengo socio-ekonomikune, puqipe akava so vi ayekha mekla sar na kreativune ano uqharipe o kosto e kriako thay fature e servisipyengo.³⁵⁷ Vi ayekha, isi ovipya kola miratisale kotar Centraluni Diklaripaski Komisiya ano bersh 2011 thay pandar na triumfinde garavipe. Loklarde proyektya lungayrena te theren tentipe yekh grupa e komunengi alosarde, ayekha kay ahzutipe vash iranipe ano komune aver siton neglizhime.

282. Sar si pe thavd 15.2 e Regulatorako Gn. 2018/01 vash o iranipe o ridecizutne personen thay alosaripe pratsavno, o iranipe thay o ridicizutne perosne andre thaneske mshay te triumfinen ini kotar o kiraya ani agnlovahtuni garavipaski masa. Musay te potencingyol kay akava mekanizmo na sito sasavipeya funksionaluno, feri so buderi e komunengno na siton anglodiklarde e bujetune rigyencar thay na ulavde elementya vash implementipe o thavd 15.2 e Regulatorako. Vash may buderi, 37 romane familiye, ashkaliye thay egipqanya kola irandile ano bersh 2017 kotar e Vrdloriguni Makedoniya lungyarena te arakhon e sfidyencar ano realizipe o pratsavne tentipyena vash integripe thay aqhona bizo pratsavno alosaripe vash garavipe. O sah akala irande familiye jivdina ano privat apartamentya ano Ferizay, Gilana, Prishtina, Obiliqi thay Pekya. Sheruna e Obiliqeska komunako kreiringya

³⁵⁵Kosovaki Konstituciya (2008).

³⁵⁶AT (2022), inputya vash raporti ketane e OSHC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosova 2022

³⁵⁷Ibid.

yekh butyarki grupa vash te adresinel o puqipya 11 familiyengo irande kola mothavde interesipe vash te decizingyon ano komune numay bizo rezuluciye konkretune.³⁵⁸Sar si pe Advancing Together, siton ano sasavipe 89 familiye bizo than, konkretipeya kotar komunitetya Roma, Ashkaliye thay Egipqanya irande / PZHBV.³⁵⁹

283.Procesi e registripasko o hakaya ano vastipe ilahkako e trinfipasko programya e thanipasko kotar o donatorya ano ulavdo komunaluno than ano kadastralune pustikiya komunalune ani Yugoski Mitrovica lungyarela te ovel nalosardo vash o sebepi o lungyarde krisune dosna aqhipya. Ano thanipe "Fidanishte" vazdisale ano sasavipe 288 khera vash o komunitetya roma, ashkaliye thay egipqanya prekal o ververutne mashkarnacionalune donatorya. Registripe 74 subyektya, vash kolenge Komunalune Direktoriatya e Urbanizipasko kedingya dokumentaciye kompetentune, isi aqhavipy e thavdesko 13.3 e Administrativuna Phiravipasko gn.06/2022 vash o tarife e servisipasko vash registripe o hako ani ilahka anglodiklaryola kay e tarifa kotar paresh (50) euro musay te pokingyol vash sasavo kadastraluno yeklin, kana phiravno sito Raibe vay Komuna, ano vahtesko lugipe kotar 40 ji ano 99 bersha. Vi ayekha, Komuna kerla kondiciya vash registripe e porezeske pokipeya ani ilahka thay borjya vash bunishtyenge fature. Familie pe lafiye aqhola na pakyavne feri so na therna dokumentaciya e ilahkaki vash te sigurinel vastipe pakyavno thay bizo aqhavipe o ilahke.³⁶⁰

284.Yekh iranutno urban serbi ani Jakova pandar jivdinla ano yekh apartamenti bizo rinovipe, vash o sebepi ilahkako kontesti ani Jakovaki Komuna. E data 25 avgusti 2022 IAP mekla yekh raporti rekomandinindoy Sheruneske ani Jakovaki Komuna kay te mekhel rinovipe yekh apartamenti e Regulora vash Iranipe o Ridecizime Persone thay pratsavno alosaripe, sar vi te respektinel qhibyako dakordipe. Musay te potencingyol kay Themeluni Jakovaki Kriselin na khargya seanca krisleoinako vash alosairpe o ilahkako kontesti, aqhavipeya ayekha olako akcesi ano ilahkako hako thay kondiciye manglarne vash rintegripe olako.³⁶¹

285. Yekh samatradimo gendo (8) e iranutnengo lungyarela te aqhol sfida/aqhavipe prekal o procesi e leipasko dokumentya e civilune statusesko. Qhavore kola biyanena avri instituciyengo thay na therna dadalaryengi dokumentaciya, therna pharipe vash te trinfinen krisuno identiteti thay vash te theren hakaya ano akcesi ano servisipaske hakaya. Isi probleme aver kay therna impakti ano registripe o qhavoren sar nanipe dokumentnya kotar orijinako than (day) thay tehnikune doshalipy ano dokumentya leindoy pe dikhipe o detalya ano pustipya e civiluna situaciya.³⁶²

286.Yekh geno e iranutnengo ano ridecizipe siton prandipe e avrune partneryencar kola palo iranipe na phiravde o procedure vash leipe trmalipe vash anglovahtuno pratsav ani Kosova prekal o familiaruno yekhipe. Akala persone but ver na therna pasaportya validune

³⁵⁸ Ibid.

³⁵⁹ Ibid.

³⁶⁰ Ibid.

³⁶¹ Ibid.

³⁶² Ibid.

kotar o olegno orijinako than thay na therna fondya vash te drominen avri Kosovatar ano drom kay te procedinen mangipe olengo vash leipe tromalipe o pratsav anglovahtuno. Sar si pe thavd 5.5 e Regulatorako Gn. 09/2019 vash Avruno Integripya, avruno e anglovahtuno tromalipeya therna hako vash butyaripe, korkorobutieripe thay profesionaluno avancipe, numay na vash socialuno shukaripe. Ovipya socialuno procedingyona prekal kategoria e dadalaryengo korkorparavutne.³⁶³

287. Akcesi ano yuridikune azhutipya vash o irande thay ridecizime persone andre Kosovake lungyarela te aqhol sfida, vash sebepi nanipe o informaciye olenge andre Kosovaki Agenciya vash Yuridikune Azhutipya Gratis (AKNJF), na pheripe o kirterya e dakordipasko, nanipe dokumentaciya e Kosovaki, nanipe penjaripya pedral proceduralune/aplikativune puqipya, financierune pharipya thay dur thanipya. Yekh ayekhaverutno azhutipe yuridiuno dela sine shaibe vash o iranutnen thay decizime persone andre thaneske te theren akcesi ano hakaya thay servisipya, te ridecizinen o ilahkake hakaya, thay te triunfinen kotar o socialuno hakaya thay aver financiye.³⁶⁴

288. Politikuni Kosovaki Klima komplikingya kotar o dialogi Kosova-Serbia thay nashukaripe e situaciya socio-ekonomikuno kotar o sah komunitetya siton nesave kotar o faktorya kola therde rola ano bayaripe o gendo vash siguripaske incidentya. Vahti ano diklaripe karakterizisalo e yekhe gendoa may uqo darakeripya, atakya mamuy kulteske obyekte, fizikune atakya, qoripya thay zarari ani ilahka. Bazeripeya ano procesi vash monitoripe kotar Advancing Together, kotar 01 janari ji 29 decembro 2022, registrisale 72 incidentya kola kotorleina na buderune komunitetya. Komunitetya e iranutnengo qalavdile ano 28 incidentya thay ridecizime komunitetya ano 2 ovipya.³⁶⁵

289.Krisi Gn.04/L-032 vash Anglounversitaruno Edukipe sito bazikano krisi ano edukipasko sistemi anglounversitaruni ani Kosova. Krisi anglodiklara kay; "yekh personeske na musay te telargyol o hako vash edukipe "thay rodla kay MASHTI te lel pe dikhipre prekal o planifikipe, menajipe thay pashavipe o anglounversitaruno edukipe o norme akceptipe masharnacionalipeya, qhavoreng hakaya, garavioe kotar o grupe ano mangipe thay promovipe o polyengo yekhipre. Raportingyola kay ano elementarune shkole "Mustafa Bakiya" ani Jakova refuzisale shtar qhavore egipqanya te registringyon ani angluna Klasa kotar Ali, Ibra, Jakova, e yustifikipea kay pherdilo gendo e siklovnengno kola registrisale.

Krisi Gn.04/L-32 vash Anglounversitaruno Edukipe sito krizi abza kova regulinla edukipasko sistemi anglounversitaruno ani Kosova. Krisi diklarla kay; "niyekh personesne na manglape te telargyol o hako vash edukipe thay "rodla kay MASHTI te lel pe dikhipre ano planifikipasko vahti, menajipe thay pashavipe anglounversitaruno eudkipe akceptimo mashkarnacionalipeya, qhavoriake hakaya, garavipe o grupe ano mangipe thay promovipe o polyengo yekhipre. Raportingyola kay o edukipaske shkolle "Mustafa Bakiya" ani Jakova refuzingya te registrinel shtar qhavore egipqanya irande kotar Ali Ibra, Jakova refuzingya

³⁶³ibid.

³⁶⁴ibid.

³⁶⁵ibid.

te registrinel ani angluni klaasa e elemetnaruna edukipasko e yustfikipea kay pherdilo o gendo. Palo avokipe e Advancing Together, shtar qhavore registrisale may dosna, feri so rerpezentya e shkola konfirminde kay dadalarya na respektine o afatya e registripasko.³⁶⁶

290.Vash o sebepi o sfide e riintegripasko, qhavore araklola e qorolipeya thay e bibutikeripya, na therna interesi vash penjaripe o qhavorikane hakayencar. Qhavore vastingyona ano rodipe lovo po droma, kedipe e anglune subyektyengo vash te jenerinen o avipya vash famiye, ayekha kay obligingyona te aqhaven edukipe vay te na nakhen regulipeya edukipe. Siton 77 qhavore irande kotoroleipeya ani buti qhavoren ano ververutne forme; may buderi kotar o komuniteti Roma, Ashkaliye thay Egipqanya.³⁶⁷Kosova kergya progresi ano adresipe vash garavipe o qhavore thay hakaya olenge prekal miratipe o Krisi Gn. 06/L-84 vash Garavipe o Qhavoren. ³⁶⁸, numay aqhola pandar buti vash te keren ano angloqhavipe thay vash te respodinen efektiviipeya o abuzipe e violencako, vastipe thay neglizhenca karshi qhavoreng. Isi nanipe kotar ofisialune kompetentya e relavantune instituciengo vash garavipe o qhavore ano nanipe o aktya talokrisune vash mekanizmya institucionalune thay kordinipe o aqhavipaske aktivitetiya thay akava aqhavla avancipe direkt eliminipe akafa fenomeni.

291.Sar si pe detalya pashavde kotar o UNHCR ani Kosova, gendo e iranutnengo ani Kosova vash o raportimo vahti sine 118 irande vulnetarune ano mashkar o jene e komunitetyengo na buderune kola sine ridecizutne andre thay avri Kosova. Mashkar akala iranutne, registrisale 57 juvla thay 61 mursha, kerde kotar 59 serbya, 19 roma, 10 ashkaliye, 13 egipanya thay 17 albanya. Akava anla gendo kumulativuno ani Kosova ano 29.075 kotar o bersh 2000. Gendo vash o bersh 2022 sine yekh telaripe leindoy pe dikhipi o bersh 2021, kova registringya yekh total gendo kotar 473 irande.³⁶⁹

292.Isiton 24 familiye irande kotar roma, ashkaliye thay egipqanya ano Nakull, Peya kola arakola e sanitarune problemyencar thay siton ano sastipasko reziko. O sah familiye siton phande e duy spektikune gropyencar kola blokiringyona thay kerna poplava ko olenge khera. Autoritetya lokalune na arakle modaliteti vash shuzharipe regularuno o septikune grupe, naleindoy dikhipi thanutnengo kharipe.³⁷⁰

293.Kosova aqhila yekh tranzit drom vash miksune phiravipya. Gengo e regujatyengo/migratnyengo kola phiravna tranziti ani Kosova, sar kotor balkanikuno ano bersh 2022 sine telardo vash 40 pe shel leindoy pe dikhipi nako bersh. Sine 1,410 aplikipya vash statusi e garavipasko mashakrnacionaluno 2020 palo yekh peripe o gendo e

³⁶⁶ Ibid.

³⁶⁷ Ibid.

³⁶⁸ [Ofisialuni Gazeta](https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=20844) (2022). Krisi GN. 06/L-084 vash Garavipe o Qhavore. Lemo kotar <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=20844>

³⁶⁹ Siguripasko Koncili OKB-sko (2022), Raporti e Generalune Sekretaresko vash e Kosova 2022. Lemo kotar https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/s_2022_313-en.pdf

³⁷⁰ Advancing Together (12 yanari 2022), [Raport pedral pratsavipya thay sfide e riintegripasko vash o iranutnen /PZHBV – 2022 Lemo kotar https://advancing-together.org/sustainability-and-reintegration-challenges-of-returnees-idps/](https://advancing-together.org/sustainability-and-reintegration-challenges-of-returnees-idps/)

aplikantyengo ano bersh 2021 mashkar 590. Ano bersh 2022 (ji ano novembro), regjistrisale ano sasavipe 511 angomangipya vash o mashkarnacionaluno garavipasko statusi. Sar kotar o bersh 2008, 126 persone lele statusi e refujatesko ani Kosova lele o statusi e refujatesko, j kay 34 sine talo garavipasko statusi e yekhe diklaripaske yekhbershutne afateya.³⁷¹

294. Halovipe vash Stabilizipe Asocipe mashkar EU thay e Kosova decizinla baze vash ledeipe mashkar o EU thay e Kosova phanglo e azileya thay thavdikhipy direk reflektipe o leime standardya ano kuadro vash e Jenevaki Konventya e bershesko 1951 phanglo staturya vash rejumatya. Akava kotleinla Protokoli e bershesko 1967 kova sigurinla resorsi na-iranipasko thay hakaya manushikane vash azilrodlatutne thay refumatya.³⁷²

295. Ano bersh 2022, Generaluno Sekretari e MPB-esko themelingya Butyaki Grupa vash Rinotadeipe Krisi Gn.06/L-026 ash Azili. Palo notadeipe akava krisi, Butyaki Grupa ikalgya yekh raporti konstatipeya kay o krisi vash azilya na rodla daykh ridiklaripe thay instituciye na arakle pharipe ano ilesko implementipe. Krisuno rami anglodiklara procedure vash ajukeripe thay traytipe shrdipasko vash garavipya mashkarnacionalune; procedure thay standardya e dikhipasko thay decizipaska leipasko vash mangipya vash mashkarnacionaluno garavipe; androne regule vash funksionipe o Azilesko Centro, regule vash buti ani Nacionaluni Komisia vash Refumatya sar niveli duyto administrativuno; sar Regula vash avrone integripya. Ano bersh 2022 hartisalo thay khuvgya ano zoralipe Manuali vash Ekonomikuno Integripe e Avrunengo.³⁷³

296. Ano rami e agorutne averipyengo ani lejislatiya e EU thay mangipe vash te adresinen kriseske boshlukya arakle ano olesko implementipe, QK iniciringya yekh proyektokrasi nevo gn. 04/L-219 vash Avrone. Ano bersh 2022 inaugurisalo nevo centro e ajukeripasko e emigrantyen; instituciya e centroski respodinla kriseske feri so na anglodiklarla bayaripe vash neve institutya sar tolerimo statusi vash avrone. Aktya talokrisune pandar na ikalde vash funksionipe akava centro.³⁷⁴

297. Ji kay autoritetya kerde kharipe may pakyavne ano implementipe o garavipe e refumatyengo, rezultipya yekh kotle kotar pashavdo azhutipe kotar o CRP/K, persone e penjarde staturya e mashkarnacionalune garavipasko dendilo may buderi akcesi ano ververutne skeme azhutipaske sar garavipe, socialuni asistensa, kursya e qhibyengo thay edukipe, pashavipe o habaske artikla thay nahabaske sar vi pashavdo azhutipe vash shaope e butyaripasko.³⁷⁵ Kosova vi ayekha lela nesave pozitivune akciye nakle bershete phanglo e manushencar ano phiripe kana siguringya garavipe vash jurnalisty ukrainasya obligime kay te ulavgyol kotar oleno than palo maripe kotar e Rusia. QK si te del anglipe vash

³⁷¹CRP/K (2022), statistika thay inputya vash o raporti ketano e OShC-yengo vash manushikane hakaya ani Kosova 2022.

³⁷²Ibid.

³⁷³Ibid.

³⁷⁴Ibid.

³⁷⁵Ibid.

jurnalistya juvla kola si te alosargyon kotar Evropaki Jurnalistyengi Federaciya (EFJ) thay Evropako Centro vash Tromalune Hramipya thay Medie (ECPMF).³⁷⁶

298. Rekomandipya

- QK-musay te sigurinel akcesi ano hakaya thay servisipya ani baza vash sarenenge azilrodutne thay refujatya ano manglarno thay kordinimo vahti;
- QK-musay te laqharel ledeipe thay mashkarinstitucionaluno kordinipe vash te respodinel ano efektivuno drom o mangipya thay rodlaripya e refujatyengo penjarde thay vash garavipasko pherdo statusi ani Kosova vash integripe olengo krisuni thay socio-ekonomikuno;
- QK musay te lubgyare yekhe pratsavne alosaripyea o garavipe vash o iranutne kotar e Vrdloriguni Makedonia;
- MKK musay te kerel yekh analiza phanglo e pashavipeya e aktualuni regulora vash Iranipe o Persone Ridecizutne ano Pratsavno Alosairpe vash Strategiya vash Gravipe thay Promovipe o Hakaya Komunitetyengo 2022-2026;
- Komunalune Autoritetya musay te inicirinen aktivitetiya vash vazdipe o pakiv ano kampanya vash iranipe o serbya;
- QK musay te mekhel tromale kotar o pokioya o porezi thay te den instrukciye vash o komune vash legalizipe o thanipya e iranutnengo thay PZHBV kay financingyona kotar donatorya/Kosovake instituciye.

8. KOTOR D: PUQIPYA PHANDE/SPEFICIKUNE PUQIPYA PHANGLO E MANUSHIKANE HAKAYENCAR

³⁷⁶Balkan Insight (18 prill 2022), [Kosova shukarajukerla anglune jurnalisten kola nashle kotar o maripe. Lemo kotar https://balkaninsight.com/2022/04/18/kosovo-welcomes-first-ukrainian-journalist-fleeing-war/](https://balkaninsight.com/2022/04/18/kosovo-welcomes-first-ukrainian-journalist-fleeing-war/)

8.1. Tranzicionaluno hako thay manushikane hakaya

8.2. 299. Definipe vash tranzicionaluno hako ano akava dokumenti avla kotar o OHCR, kova decizinla olen ano yekh phanipe e manushikane hakayencar sar; “yekh resipe vash te sigurinen penjaripe vash viktime, vash te resen pakyavipe e individyengo ano themeske instituciye, vash te zorakeren respekti vash manushikane hakaya thay vash te promovinel respektipe o krisi sar yekh vasni akciya direkt dakordipe thay angloaqhavipe o neve ushkavipya;”.³⁷⁷

8.3. Yekh akcesi sahasardo karshi tranzicionaluno hakaibe sahy te loklarel o procesya e dakordipasko thay te kontribuinel ano transformipe o Kosovako amalipe ano yekh etniteti sahasardo e sah etnikune komunitetyengo. Ano qaqipe, phiravipe o rovlaripya thay siguripe vash manglarno vash o viktime e maripasko prekal o forme ververtune hakaipaske shay te azhutinel ano putaripe o drom direkt dakordipe.

300. Ano bersh 2021, QK decizinla yekh Butyaki Grupa e eskerptyengi vash te evolvirinel strategiya sahasardi e hakoska tranziciaki kova musay te “yekhinel sine o sah iniciative mayangle”.³⁷⁸

Sahakaleya, sar potencisalo ano mayanglo raporti, buderi e iniciativyengo ji akanutne therde nanipya ano politikuno vulneti thay seriozuno angazhipe vash akterya relevantune vash te ikalen yekh konkretuno akciako plani. Specialune, sar e aver raipyencar, QK aktualuni telargya o iniciative may angle thay shrdingya shrdipastar. Telaripe pe lugipe o proyektya may angle ano favori vash iniciative kobarkreirisale therla impakti negativuno ani umal e DP-eski thay aqhavla pozitivuno progresi.³⁷⁹ Sar si pe MD, projekt-strategia sine “decizimi ki viktime” thay “sensetivuno karshi poleske”, deipeya ayekha avazo e juvlenge kola ji akana sine taloprezantipe ani narativa. Sar si pe QBPZH, yetikuno ano akava direktipe sine siguripe e garavutnengo thay pashutnenge vash ushkavipya thay decizipya ano akava procesi e pakyavipasko ano lejitimiteti e raipasko thay respektipe o krisi.³⁸⁰ Ini soske e draft strategiya si te ovel publikimi vash debata ano septembro 2022, procesi e hartipasko sito ano lungyaripe. Sar si pe NSI, puqipe e sahasaripasko aqholo vash te

³⁷⁷OHCHR (2022), [tranzicioanaluno hakaibe thay manushikane hakaya](https://www.ohchr.org/en/transitional-justice#:~:text=Transitional%20justice%20aims%20to%20provide,the%20prevention%20of%20new%20violations.), Lemo kotar <https://www.ohchr.org/en/transitional-justice#:~:text=Transitional%20justice%20aims%20to%20provide,the%20prevention%20of%20new%20violations.>

³⁷⁸Sherunoministri Albin Kurti (2021) citirimo ano Osorio (2022) vash o Fondi vash Humanitaruno Hako ani kosova (FDH), [Direkt yekh strategiake nacionaluna vash tranzicionaluno hako vash e Kosova](#)

³⁷⁹Nora Ahmetaj (2022), inputya vash raporti ketano e yekhune OShC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosoova .

³⁸⁰QBPZH (2022), inputya vash raporti ketano e yekhune OShC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosoova.

rodlargyol e specifikuni referenca sar vi krimyencar kola ule ani Kosova ano bersh 1998-2000 si te traytingyon ano drom yekhuno vash o viktime e sah etnikune reprezentyengo.³⁸¹

301.Lejislaciya kotar tele-upre phanglo e tranzicionalune hakaipeya lela trin decizipya sherune krisune. Angluno sito Krisi Gn.03/L-023 vash o Nashavde Persone, kova traytinla garavipe vash manushikane hakaya thay interesya vash nashavde persone thay kotorleutne e familyengo. May konkretune, fokusyngyona ko hakaya e familiake jenengo vash te janen qaqiye vash e baht thay olesko dosna aqhimo miratipe. Prosesi e averipasko, o krisi shrdingya pe bersh 2021, numay olesko miratipe dosna aqhilo. Dosna aqhipe ano hartipe o Nevo Krisi vash Nashavde Persone anela yekh bari dukh ko familiye, kolenge dendilo lafi kay akava krisi si te del hako vash te len duy pensiye – yekh vash phuripe thay yekh vash kompensipe jene familiarune vash nashavde persone. Aktualipeya, on siton obligime vash alosaren mashar duy.³⁸²Krisi Gn. 03/L-023 anglodiklarla themelipe Raipaski Komisia vash Nashavde Persone. Krisi 03/L-023 uqharla periodi e konfliktesko mashkar 1 yanari 1998 thay 31 decembro 2000, thay sar ayekhaverutno anla ovipya mashkar o nashavde persone sito avro vahtesko rami e marpasko ani Kosova. Duyto sito Krisi Gn.04/L-054 vash o statusi thay hakaya e shehidyengo, invalidyengo, veteranyengo, kotorleutnen ani Kosovaki Tromalipaski Askeria, viktime e seksualuna violencako e maripasko thay civilune viktime thay olenge familie. Resipe e Krisesko Gn. 04/L-054 sine decizimo vash phikodeipe ano aspekti o financiarune pensiye thay triumfipya aver kategoriake vash garavipe kotar o konfliktki leindoy familiye vash o nashavde persone. Samatradime ano quadro e PENSIONALUNA KOSOVAKA Skemako, kriterya anglodiklarna phikodeipe financiaruno ano akava krisi. Pe agor, Krisi Gn. 05/L-060 vash Krisuno Sastipe, kova khuvgya pe zoralipe ano prili e bersheshko 2016, anglodiklarla themelipe o Krisuno Sastipasko Instituti ano leipe e Hakoski Minsitria. Thavd 15 e akale krisesko anglodiklara, mashkar aver , kay instituti sito godonro vash “rodipe, arakhipe thay riparunipe, sar yekh bahtako decizipe, identifikipe thay deipe o kokala vash o nashavde persone”, phanglo e Kosovake maripeya. Vi ayekha, Instituti sito godonro vash “adikeripe kontaktya e familyarenca kola nashavde pere persone vay ledeinel e organizaciencar thay thaneske instituciencar thay avrune, kola siton kotorleime ano procesi e parnipasko e baht vash o nashavde – naarakle persone”.³⁸³

302. Krisune kondiciye decizime ano Krisi Gn.03/L-023 thay Krisi Gn.04/L-054 mothavna yekh buderi samatardipya vash triumfutne. QBPZH thay NSI ano biumlavdo drom potencinde diskriminipaski natura e kriseski feri so ov obliginla kotorleutne e familiako te decizinen te sine si te len pensiya supozimi e phuripaski vay pensionipe e kriseya gn. 04/L-054 feri na therna hako vash duy. Avipya konkretune siton ani yekh aver natura thay na musay te averignyng yekha-avera. Konretpieya, on vakerna vash financiarune elementya vash o zararya ande prekal o maripe musay te anavgyng ano adekuatuno drom sar reparaciya thay na pensiya. Ini soske ano bersh 2019 yekh peticiya mothavdi vash averipe akaya praktika mothavdi ani Komisia vash Manushikane Hakaya, Poli, Yekhipe thay

³⁸¹IRS (2022), inputya vash raporti ketano e yekhune OShC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosoova.

³⁸²Bota Sot (2 oktobro 2022), [Phiravgyola telaripe o Proyektrkisi vash nashavde prsone, trayntipe kotar o instituciye. Lemo kotar https://www.botasot.info/aktuale-lajme/1878993/vazhdon-zvarritja-e-projektligjit-per-personat-e-zhdukur-heshtje-nga-institucionet/](https://www.botasot.info/aktuale-lajme/1878993/vazhdon-zvarritja-e-projektligjit-per-personat-e-zhdukur-heshtje-nga-institucionet/)

³⁸³IRS (2022), inputya vash raporti ketano e yekhune OShC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosoova.

Nashavde Persone arakla yekh reagipe ano Koncept Dokumenti vash o statusi vash Nashavde Persone, ano realiteti o familiarune mangipya aqhona pandar te phergyon prekal o vahti butyaka keripasko raportimi ano bersh 202.³⁸⁴

303. Yekh aver forma e diskriminipaski phanglo vash o nashavde persone thay familiake jene, kola nashavdile palo 20 yuni e bershesko 1999, qalavla persone kotar o komuniteti na buderuno. Ano yekh specialuno drom, feri so araklona o kokakla yekh ayekha personesko, ov/oy nashti konsideringyona sar personi nashavdo, numay sar yekh civiluni viktima e maripaski. Sahakaleya, data agorutni kay yekh personi mulo ano Kosovako maripe te konsideringyol sar viktima civiuni sitoy data e 20 yuneski 1999; akava mangla te phenel kay o familiye e nashavde personyengo na siton ani situaciya kay te phiraven o hako vash socialune triumfipya kotar o momenti e arakhipasko olengo familiaruno nashavdo jeno, te sine kay ov/oy sitoy nashavdi pali akaya data, feri so Kosovako Krisuni Rami na penjarla akva hako. Akaya dispoziciya qalavla specialune jene e komunitetyengo na buderune ani Kosova, feri so on kerna buderi e nashavde personyengo ano yuni 1999.³⁸⁵

304. Darakeripya yekhune vash vahtesko rami e maripaske krimyengo mothavna o proyektkrisi vash o Instituti e Maripaske Krimyengo kerdo ani Kosova.³⁸⁶ Akava miratimo proyektkrisi kotar o KK ano angluno drabaripe ano mayi e bershesko 2022 si te therel tentipe "themelipe, orgaizipe, funksionipe thay decizipe o kompetence kotar o Instituti vash Maripaske Krimya kerde prekal maripe ani Kosova".³⁸⁷ NSI dikla kay o Krisi na garantinla traytipe yekhuno traytipe, dokumentipe thay rodlaripya e sah maripaske krimyengo kerde ani Kosova. Ani baza e thavdeski 1 e akale kriseski, vahtesko afati vash maripaske krimya kerla 1 yanari 1998 ji pe 20 yuni 1999. Sahakaleya, paragrafi 2 e akale krisune thavdesko 2 vakerla kay "rodlaripe thay dokumentipe kotar o par.1 e akale thavdesko, shay te implementingyol vash krimya kerde palo maripe, phanglo e maripeya, na buderi desat 31 decembro 2000". Vi ayekha, rola e reprezentipaski o komunitetya na buderune na decizisali. Yekh aver puqipe vazdimo kotar o YIHR KS sine e termeya "maripya ano maripe" feri so na specifikinla tipi e krimyengo Akava shay te vazdel puqipe ano avutnipe phanglo e kotorleipeya rodlaripya o krimya kotar o instituti. May buderi, YIHR KS rekomandingya kay Instituti te ovel biumlavdi institucia vash te ulavgyol kotar o politikuno impakti thay te raportinel ano Kosovako Sombeshipe."³⁸⁸

305. Pashe kompetentune lejislatiye, institucionalune mekanizmya thay phiravutne organya kola lenape ano ovipya vash nashavde persone phanglo e konflikteya kergyona kotar buderi instituciye. Yekh ver, Komisia Raipaski e Kosovaki vash Nashavde Persone (KQPZH) sitoy agenciya raipasko koya therla obligipe te direktinel, diklarel thay

³⁸⁴IRS (2022), *Khelipe e gendyengo; Alosaripe o puqipe vash naraklutne 20 bersh palo*. Lemo kotar <https://newsocialinitiative.org/wp-content/uploads/2022/09/The-Game-of-Numbers.pdf>

³⁸⁵IRS (2022), *inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë*.

³⁸⁶Ibid.

³⁸⁷Kosova Press (2022), *Raibe putarla drom vash themelipe o Instituti vash Maripaske Krimya kerde ano Maripe ani Kosova*. Lemo kotar <https://kosovapress.com/en/the-government-paves-the-way-for-the-establishment-of-the-institute-for-crimes-committed-during-the-war-in-kosovo/>

³⁸⁸YIHR KS (2022), *inputya vash raporti ketano e yekhune OShC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosooa* .

harmonizinel thay kordininel o sah ovipya thay aktivytetya vash o nashavde persone. Akava kotorleinla harmonizipe o thaneske instituciye, thay vi ayekha vash rayonaluno ledeipe thay mashkarnacionaluno komunikipe. Ano yekhipe e kriseya gn.03/L-023 vash Nashavde Persone, kotorleutne ani akaya komisiya musay te kotorleinen reprezentyen kotar buderi e ministryengo sar vi trin reprezentya e nashavde familiyengo, mashkar olende yekh e etnikune avipeya na-buderune. Sar vakerdio kotar QBPSH, KQPZH aqhola na pherdo prekal raportipasko periodesko vahti feri so na isi yekh kotorleutno nabuderuno komuniteti kotar o bersh 2022. NSI vi ayekha treterinla kay Unia e Amalipyengo vash o Familiye e Nashavde thay Qorde Personyengo e selia ani Graqanica kergya kharipe e sheruneministreske kay te anavel yekh talosherune bizodosna aqhipe, numay akava pandar na ulo vi ano bersh 2022.

306. Mekanizmya e Butyaka Grupasko vash Nashavde Persone (GPPZH) kreirisale vash angluni ver sar yekh iniciativa humanitaruni kotar Mashkarnacionaluno Komiteti e Lole Trushesko (KNKK) ano bersh 2004. Resipe olesko centraluni sito kay te sigurinen imputya vash loklaripe thay servisipe informaciye mashkar autoriteta ano Beogradi thay Prishtina vash o nashavde persone thay thanipya e limoryengo (masivune).³⁸⁹ Ano halovipya olesko, GPPZH decizingya vash regularune kedipya vash dikhipye informaciye pedral thanipe o nasahvde persone ano prezantipe o familiake jenen thay rigya e interesesko. Sahakaleya, sar kotar o bersh 2019, kedipya e butyake grupyengo siton pezulime vash sebepi e grupaka politizipasko. Specialune, delegaciya kotar e Prishtina refuzinela te ledeinel e sherunutnena ano Beogradi vash supozipe olesko kotorleipe ano kriminalune aktivytetya prekal o konflikti ani Kosova e bersheshko 1998-1999, rodipeya ayekha elo yaveripe yekhaverutno.³⁹⁰ Delegaciya e Beogradeski refuzinela mangipe e Prishtinako vash yaveripe Sherune feri so on konsiderinena kay o akuze karshi Sheruneske siton bizo baze. Politizipe o puqipe sito mothavdo sar yekh aqhavipe themeluno ano procesi vash parnipi e baht ano ovipya e nashavutnengo.³⁹¹ Kotar e aver rig, Komisia e Kosovaka Sombeshipaski vash Manushikane Hakaya, Polyengo Yekhipe, Persone Nashavde thay Peticiye sito yekh mekanizmo funksionaluno e sah puqipyencar kola siton phande e manushikane hakayencar kotorleipeya akate o hakaya vash o nashavde persone thay olenge familiye.

307. Bersh 2022 na therla ni yekh avancipe ano alosaripe e baht pedral 1600 individya nasahvde ano maripasko vahti ani Kosova. Situaciya ikalgya ano dikhipye urgenutno mangipe vash tentipe lugnyardo arakhipe thay parnipi o qaqipe thay vash te pashavel familiarune jenenge may kamle jenen nashavde".³⁹²

³⁸⁹ UNHRSP (2022), [Specialuno raporteripe vash promovipe o qaqipe. Hako. Zararipokipe thay Garantipya e Narileparipasko. Lemo kotar](https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/truth/statements/2022-12-02/20121202-eom-statement-serbia-kosovo-sr-truth.pdf) <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/truth/statements/2022-12-02/20121202-eom-statement-serbia-kosovo-sr-truth.pdf>

³⁹⁰ Ibid.

³⁹¹ Ibid.

³⁹² Portalb (2022), [2022-to bizo nevipe vash o nashavde ano maripasko vahti ani Kosova. Lemo kotar](https://portalb.mk/829622-2022-ta-pa-risi-per-te-zhdukurit-gjate-luftes-ne-kosove/) <https://portalb.mk/829622-2022-ta-pa-risi-per-te-zhdukurit-gjate-luftes-ne-kosove/>

308. Phanglo e mayangle paragrafeya, NSI vakerla kay e buti KQPZH-eski siton naresli vash komunitetya nabuderune.³⁹³ Specialune, ofisialuni qham e interneteski sito pe albanikani qhib, numay ano mamuyipe e Kriseya vash Vastipe o Qhibya (2006), kova rodla kay ofisialune teksya ta pashavgyon ano duy ofisialune qhibya, albanikai thay serbikani. Ayekha kay, akava kalarla informaciya yetikuno vash yekh segmenti e populaciako.³⁹⁴

309. Sar pheripe cahs lokalune organya, gendo e internacionalune organizacie yekhune darakerioe mothavde ano adresipe e nashalde manushengo puqipe. Amaro kotoruno vasnipe sito ICRC, Intrrnacionaluni Komisia vash Nashalde Personya (ICMP), EULEX forenzikune ekspertya kay si ano Kosovako Instituti vaah Forenzimami Medixina, thay UNMIK.

310. Specialuni Raporti e OYN-esko vash promovipe o qaqipe, hakaibe, zarareskohako thay garanciye thay naleparipe, Fabian Salvioli, evolviringya yekh ofisialuni vizita ani Kosova prekal o bersha 2022. Sar mothavla webqham e OHCHR-eski, eksperti diklarla o kerdo progresi ano korijipe barvalipasko ushkavipe pharo vash manushikane hakaya thay humanitaruno krisi kerde prekal konfliktu armatimo ani Kosova.³⁹⁵ Sar si pe Salvioli (2022), shelipe e alosarde ovipyengo vash o nashavde persone ani Kosova sito may uqo ano rayoni thay ani e sah lumia e yekhe mashkareya kotar 72 pe shel o alosarde ovipy.³⁹⁶

311. Prekal o vahti yanari-yuni 2022, Kosovake kriselina evolvirinde procedure ano 14 ovipy vash o krimya maripaso ani Kosova, kote buderi olendar araklolna ani yekh procedura akana bershencar.³⁹⁷

Ano procedure kriselinake kote o bange kerutne siton serbya, NSI, thay FDH Kosova dikle dosna aqhipya ano iranipe o kriselinake dosye kotar albaniaki pe serbikani qhib.³⁹⁸ Pe aver rig, Kosova kritikinyola vash avancipe but harno ano penaluno phiravipe vash o ovipy e maripaske kimyengo; yekh lungyrado darakeripe ano akava direkti sito gendo e nabuderune prokuroryengo vash maripaske krimya, qhigode so pandar na alosardilo.³⁹⁹

312. Aktualipeya siton 4 subeytkya traytipa kotar o Kosovake Specializime Ofisya (DHSK) ani Haka vash o bange kerutne Hashim Thaq thay aver, Pjeter Shala, Salih Mustafa, Husni

³⁹³ KQPZH (2022), [interneteski qham](#)

³⁹⁴ IRS (2022), inputya vash raporti ketano e yekhune OShC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosoova .

³⁹⁵ OHCHR (18 novembro 2022), [Eksperti e OKB-esko vash qaqipe thay hako si te vizitinel e Serbia thay Kosova](#). Lemo kotar nga [https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/11/un-expert-truth-and-justice-visit-serbia-and-kosovo#:~:text=GENEVA%20\(17%20November%202022\)%20%E2%80%93,22%20November%20to%20%20December](https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/11/un-expert-truth-and-justice-visit-serbia-and-kosovo#:~:text=GENEVA%20(17%20November%202022)%20%E2%80%93,22%20November%20to%20%20December).

³⁹⁶ QBPZH (2022), inputya vash raporti ketano e yekhune OShC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosoova.

³⁹⁷ FDH (2022), [Ovipy e maripaske krimyengo ano Kosovake Kriselina \(janar 2022 – yuni 2022\)](#).

³⁹⁸ Ibid.

³⁹⁹ Balkan Insight (2022), [Kosova kritikisali vash harno avancipe ano penaluno dikhipo o penalune maripaske krimya. Lemo kotar https://balkaninsight.com/2022/04/04/kosovo-criticised-for-slow-progress-in-prosecuting-war-crimes/](#)

Gucati thay Nasim Haradinay. Ano decembro e bershesko 2022, Salih Mustafa publikisalo doshalo vash penalune keripya vash arbitraruno aqhavipe, torture thay mudardipya thay maripaske krimya thay krisisalo e yekhe unik krisipeya kotar 26 bersh phandipe. Ov publikisalo doshalo vash penaluno keripe vash mizoruno traytipe.⁴⁰⁰ Sine darakerutno o fakti kay sherune politikune figure, leindoy e Kosovake Sheruneministre sine ano garavipe e Mustafasko anavininody decizipe sar na hakyuno thay Mustafa sine yekh tromalutno; "kova na kergya maripe vash te lel ni yekh aver than, numay vash te tromalen olesko than".⁴⁰¹ Vi ayekha, Specializime Ofisya publikinde doshale Husni Gucate thay Nasim Haradinay vash aqhavipe ulavipe o hakaipe, krisindoy olen e shtar bersh te kvash phanipeya thay 100 eurya love.⁴⁰²

313. Seksualuni violenca phanglo e konflikteya (DHSLK) decizisali ano Krisi Gn.04/L-172 phanglo vash o persine kola jivdinde abuzipe thay seksualuni violenca prekal konfliktesko periodi armatimo mashkar 27.02.1998 thay 20.06.1999. Samatradipya ano vahti vazdla puqipe vash kotorleipe o viktime palo yuni 1999. Konkretipea, buderi garavde e DHSLK-esko kotar haricune komuniteteya sine viktimizime palo yuni e bershesko 1999 e ulavipeya o serbyenge force kotar e Kosova. Ayekha kay, inisoske seksualuni violenca kerdi uli ano quadro e armatime konfliktesko, statusi olenge na penjarygola ano yekhipe e kriseya ni e eksperencie thay hakaya olenga amalipasko na penjarygona sar ayekha verutne.⁴⁰³ Afati paluno vash biqhalipe o aplikaciye ani Raipaski Komisiya vash Penjaripe thay Verifikipe o Garavutne e Seksualuna Violencako prekal o maripe ani Kosova si te ovel 5 februari 2023, kay hramingla agoripe o procesi panj bershutna registirpasko. Sahakaleya, OShC avokinde vash lungyaripe o afati vash te keren procesi sahjivdipasko, siguripeya kay o sah garavutne te theren vahti ano aplikipe vash penjaripe thay verifikipe.⁴⁰⁴

314. QKRMT dokumentingya 715 ovipya e DHSLK-esko kova biqhala gendo generaluno ano 1,060 ovipya identifikime. ⁴⁰⁵ Dokumentaciya kotorleinla o sah komuniteteya thay o sah thana kote o violencipya kerdipe ano maripasko konteksti. Specialune, dokumentacia koya na sine samatradimi ano vahti decizimo e Kriseya vash o civilune viktime e maripasko, kova kotorleinla garavutnen e seksualuna violencako prekal o maripe ani Kosova kotar 27 februari 1998 ji pe 20 yuni 1999. Mamuy, dokumentaciye kotorleinla ovipya e seksualuna maripasko kola refuzisale kotar e Raipaski Komisia vash Penjarpe thay Verifikipe o Statusi vash o Violencime Persone ano Kosovako Maripe. Ani baza e detaltyengo, QKRMT ikalgya rekomandipya vash averipe krisune kola phiravdile kotorleutnenge KK. Ano akava aspekti,

⁴⁰⁰FDH (2022), [Krisipya anglo Specializune Kosovake Ofisya \(yuli 2022 –decembro 2022\)](#).

⁴⁰¹Albin Kurti (2022), [publikuno deklaripe ano Facebook](#).

⁴⁰²Tromali Evropa (2022), [Gucati thay Haradinaj krisingyona e shtar bersh te kvash zndanake phandipeya](#).

⁴⁰³UNMIK (2022), [Phagipe o traynipe: O garavde e seksualuna violencako phanglo e konflikteya ani Kosova rivzadena olengo jivdipe prekal Medica Jakova. Lemo kotar <https://unmik.unmissions.org/breaking-their-silence-%C2%A0survivors-conflict-related-sexual-violence-kosovo-are-rebuilding-their-lives>](#)

⁴⁰⁴Balkan Insight (2023), [Kosovaki Skema vash garavde e violencaka maripasko aqhavgyona kotar o lungyarde stigme. Lemo kotar <https://balkaninsight.com/2023/01/27/kosovos-war-rape-survivors-scheme-hindered-by-enduring-stigmas/#:~:text=The%20deadline%20for%20applications%20to,five%2Dyear%20process%20of%20registration>](#).

⁴⁰⁵QKRMT (2022), inputya vash raporti ketano e yekhune OShC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosoova.

QKRMT organizingay yekh mashkarnacionaluni konferenciya vash dokumentipe seksualuni violenca phanglo e konflikteya, kote prezantingya Manuali angluno pedral dokumentaciya vash DHSLK.

315. Viktime e seksualuna vioelncako prekal Kosovako maripe penjardile ofisialunipeya numay ano bersh 2015, mekhiba olen te aplikinen vash o “garavipasko statusi” thay pensiya. Sar kotar o yuni 2022, Kosovako raibe akceptingya 1,728 aplikaciye, thay 1,274 garavutnen (1217 juvla thay 57 mursha) kolenge dendilo statusi sar garavutnen thay 80 siton ano ajukeripe vash decizipe.⁴⁰⁶Prekal o bersh 2022, 85 garavutne e violencaka maripasko triumfinde te penjaren o statusi prekal phikodeipe e QKRMT-esko, ji kay 43 aver phikodeinde direkt faza e aplikipaski. Viktime vi ayekha musay te ajukeren vash yekh vahti lugo kay kriselina te lenpe olenge puqipyencar te sine kay isi rovlaripya, thay agorutno afati vash aplikipe sito o bersh 2023. QKRMT rodingya kotar themelune kriselina kay akala subyektya te traytinel prioriteteya. Vahti mashkarutno vash diklaripe o aplikaciye kotar Raipaski Komisia vash Penjaripe o Statusi sito yekh bersh vay may buderi. Akava shay te ovel yekh kotar o sebepya e demotivipasko thay dekurayipe olengo kay te theren dileme vash te aplikinen ano procesi vash statusesko penjaripe.⁴⁰⁷

316.Sahakaleya, mamuy natura buhlardi thay sistematikuni e DHSLK-eski ani Kosova, buderi olendar kola siton godorne qalavdilea penalipeya. Nanipe o politikuno dikhipes vash penaluno keripe akala krimya thay natura kompleksuni vash o ovipya kerla nashayutno kay buderi kotar o undrime vash penaluno godornipe e violencako thay aver seksualuna violencako ano Kosova te angyon anglo hakaipe, puqipe akava so kreirinla na sanksionipe autorya. E 11 novembroa 2022, e ridecizipeya Themeluni Kriselin ani Prishtina, Zoran Vukoti publiksalo doshalo vash violenca ano maripe thay konfirmisali krisipe desh bersh phandipeya.

317.Kosovake manglape yekh historikuno ofislauno mothavipe vash e Kosova thay darakerdi narativa koya yekhinla serbyuno komuniteti thay albanikano ano yekh yekhuno kanlelope e ovipyengo. Mamuy, komunitetya aqhona ulavde prekal kontra rigya thay reciprokune versiyencar mamuy vash Kosovaki historiay thay agorutno armatimo konfliktu. OShC kompetentune angazhime ano tranzicionaluno hako kerena pe lugipe tentipe te promovinen dialogi mashkar etnikuno vash te resen yekh yekhuno ketano mashkaretnikuno konflikti thay historia shayutni mashkaretnikuni e Kosovaki ano generali.⁴⁰⁸

318. Rekomandipya

⁴⁰⁶UNMIK (2022), [Traynipasko phagipe: O garavde e seksualuna violencako phanglo e konflikteya ani Kosova rivazdena olenga jivdipe kotar Medica Jakova. Lemo kotar https://unmik.unmissions.org/breaking-their-silence-%C2%A0survivors-conflict-related-sexual-violence-kosovo-are-rebuilding-their-lives](https://unmik.unmissions.org/breaking-their-silence-%C2%A0survivors-conflict-related-sexual-violence-kosovo-are-rebuilding-their-lives)

⁴⁰⁷QKRMT (2022), inputya vash raporti ketano e yekhune OShC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosoova.

⁴⁰⁸YIHR KS (2022), inputya vash raporti ketano e yekhune OShC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosoova.

- QK musay te penjarel hakaya viktimyengo thay seksualuni vioelencash vash te pashaven servisipya sastipaske gratis ano traytipe o qhavore biyame kotar violencash;
- QK musay te adresinel nanipe o diklaripe o duyto niveli o rovlaripya vash o garavutne DHSLK pandar yekh verdecizipya e Komisiako vash Verifikipe thay Penjaripe o Statusi vash o Garavutne e Seksualuna Violencako prekal Maripe ani Kosova, thay o hako vash te vastinen o hakaya thay triumfipya kotar o momenti e aplikipasko feri so periodi e ajukeripasko vash diklaripe sito but lugo;
- Krisi Gn.04/L-054 vash statusi thay hakaya e shehidyengo, invalidyengo, veteranyengo, kotorleutne e UCK-esko, civilune viktime maripasko thay familiake jenengo musay te miratingyon yekha terminologiya may klari kay kerla diferencipe mashkar o pensionistya thay reparacionistya;
- Drafti e Strategiako vash Tranzicionaluno Hakaipemusay te miratingyon but sig;
- Projektkrisi vash Instituti e kerde Krimyengo ano Maripe ani Kosova musay te miratingyol ano KK sar si pe rekomandipya e OShC-yengo;
- KQPZH ani Kosova musay te lel akciye yekhaverutne vash te korijinen nanipe o akcesi ani olengi ofisialuni qham e interneteskim koya sitoyno disponipe numay pe albanikani qhib thay na serbyuni, kalarinindoy ayekha informaciya yetikuni vash yekh segmenti e populaciako;
- Samatradipe vahtesko vash garavutnen e seksualuna vioelencako phanglo e konflikteya vash te aplikinen leipe o statusi sar ayekhaverutno thay penjaripe sar angodiklara Krisi Gn.04/L-054 vash o Statusi vash Hakaya e Shehidyengo, Invalidyengo, Veteranyengo, Kotorletune ani Kosovaki Tromalipaski Askeriya, civilune viktime e maripasko thay olenge familiye musay te cidinyon;
- Kosovake Autoritetya musay te len akciye yekhaverutne vash te adresinen puqipya vash dosna aqhipe o iranipya ano kriselinake procedure kola kotorleinla vash doshale kerutnen serbya, vash te sigurinen o hakaya olenge kola musay te respektingyon ano sasavipe;
- KPK musay te bayarel gendo e prokuroryengo vash maripaske krimya thay vash te sigyrrel diklaripe ovvipya e maripaske krimyengo vash vash te del hakaipem vash o viktime thay olenge familiye;

8.4. Korupciya thay manushikane hakaya

319. Yekh ekzaminipe e korupciako ano konteksti vash manushikane hakaya pashavla yekh kedipe o nivelya e pedraldecizipasko ano amalipe kote ovle korupciya thay aqhala bayaripe vash kolektivune hakaya. Specialune ano thana evolvirime, adresipe o rigyaripe mashkar o korupcia thay ushkavutne vash manushikane hakaya therla yekh specialuno vasnipe vash evolviripe thay amalipe sar si pe demokratikune resorsya e dizunengya yekhipasko, sahasardo thay transparenca.

320. Ano yekhipem e Raporteya kotar e Komisia e EU vash o bersh 2022, Kosova avanciringya ani lejislaciya vasi mamuy korupciya. Specialune pherga o aspekti lejislativuno vash rekomandipya e Raportesko ani Komisia e Eu vash o bersh 2021 vash miratipe o KPPK nevo, Krisi Gn.08/L-17 vash Agenciya thay Aqhavipe Korupciya thay Krisi

Gn.08/L – 108 vash Deklaripe, Avipe thay Kontrolipe o Barvalipe thay Todine, thay vi lejislaicya vash finanipe o politikune partiye.⁴⁰⁹

321. QK gatisargya projektrisi vash Themeski Birova vash Verifikipe thay Konfiskipe o Nayustifikimo Barvalipe. Resipe e projektkrisiesko sito themelipe o Biro vash Verifikipe thay konfiskipe o nayustifikimo barvalipe thay decizipe procedyra vash verifikipe thay konfisipe o barvalipe ano na yuustifikimo drom e ofisialutnengo, olenge familiye, persone politikune ekpozipeya thay trinto riga. Veneciaka Komisiake rodisalo kotar o Sheruno e Kosovaka Sombeshipasko kay te del yekh opinioni vash o projektkrisi gn. 08/L-121 vash Themesko Biro vash Verifikipe thay Konfisipe o Barvalipya Nayustifikime, puqipe so Komisiya kerga argumentinindoy kay “projektkrisi, ano aktualuno formulipe mothavla yekh gendo decizimo e nanipyengo thay olesko implementipe shay te rezultinel ano ushakavipya o themelime garantime hakaya e Kosovaka Konstituciya thay KEDNj”.⁴¹⁰

322. Sherunoministri thay Hakaipaski Ministriya biqhale ano KK propozipe e vetingosko ani septembro 2022. Prosesi e vetingosko therla resipe te rinotinel krisatoren thay prokuroren ano tentipe vash te sigurinen profesioanluno bayripe, maripe mamuy korupcia thay aqhavipe o impakti e organizime krimesko, politike vay elementya aver na krisune vash ulavipe o hakaibe. Proseski si te kotorleinel sherunen krisatoren, sheruneprokuroren thay kotorleutnen ano Kosovako Kriselinako Koncili thay Prokurorialuno Koncili thay kandidatya vash akala poziciye thay si te evolvingyon trin faze andre panj bersha. Angluni faza si te kotorleinel kotorleutnen ano Kosovako Kriselinako Koncili thay Prokurorialuno Koncili, panj kotorleutnen ano Supremyuni Kriselin thay themesko sherunoprokurori. Propozipe sito ano yekhipe kotar o rekomandipya e Veneciaka Komisiako.⁴¹¹

323. Naleindoy pe dikhipa lejislativune akciye leipe kotar o QK, niveli vash implementipe rodela may buderi laqharipe prekal proaktivune strategiye ano rodlaripe e korupcia e uqhe niveleski, numay ini prekal o kapacitetya thay konfiskipe agorutno e asetyengo.⁴¹² May konkretune, ani Agencia Mamuy Korupcia (AKK) rodela kapacitetya thay resorsya thay konfisikipe o malya aqhona “elementi na vastimo vash te maren korupciya ani Kosova”.⁴¹³ Vash may buderi, sar si pe Raporti e Komisiako e EU, ano ledeipe prokuroria e implementipaskio krisi konsideringyona sar yekh yetikuno vasnipe ano maripe mamuy korupcia.

⁴⁰⁹ Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

⁴¹⁰ Kosova – Opiniioni vash Projektkrisi Gn. 08/L-121 vash Themesko Biro vash verifikipe thay konfiskipe nayustifikimo barvalipe, miratimo kotar Veneciaki Komisia ani oleski 131-ti plenaruni seanca (Venecia, 17-18 yuni 2022)

⁴¹¹ Prishtina Insight (5 septembro 2022), [Kosovako Sherunoministro thay Ministria e Hakaipasko biqhalde ano Sombeshipe propozipya vetingosko. Lemo kotar https://prishtinainsight.com/kosovo-pm-and-justice-minister-submit-vetting-proposals-to-assembly/#:~:text=Vetting%20is%20a%20process%20of,in%20the%20delivery%20of%20justice.](https://prishtinainsight.com/kosovo-pm-and-justice-minister-submit-vetting-proposals-to-assembly/#:~:text=Vetting%20is%20a%20process%20of,in%20the%20delivery%20of%20justice.)

⁴¹² Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

⁴¹³ Ibid

324. Talodiklaripe o mase leipe ano maripe mamuy korupciake, Raporti e Komisiako e EU potencinla navastipe o konfiskipe sar reagipaski masa. Ano raproti vakergyola kay kotar o yuli e bersheshko 2021 ji ano marti 2022 prokuroria konfiskingya numay 92 mile eurya ano kobaripe.

325. Phanglo e specifikune dromencar sar traytingyona korupciake ovipyta ano kriselinako konteksti, BIRN Kosova lela yekh rodлариpe vash te buhlarel prekal monitoripe sistemi e performancako o hakaya prekal o bersh 2022. Ani yekh seancyengi analiza kriselinaki tha decizipya kerdilo ano sah themelune kriselina ani Kosova thay Apeleski Kriselin ano sasavipe 10 vipya perkal kolende reslilo yekh raporti titulimo; "Maripe qhindo mamuy korupciya endemikuni ano bersh 2022".⁴¹⁴Ekzaminipe fokuisalo ano kualiteti o rodларыpa, decizipya kriselinake thay telaripya o puqipyta.⁴¹⁵ Ano akava direktipe, sherune rekomandipya e BIRN Kosovako astarna strategiya vash godipasko vazdipe kola pashavna traynipya vash krisatorya thay prokurorya kola lenape e korupciake akciencar. Raporti rodla may buderi dikhipe kotar o krisatorya ano publikipe ano vahti o decizipya.

326. Yekh vasho puqipe ano maripe ano buhlo niveli mamuy korupcia sito phando shrdipeya ani umal kote mothavgyona forme naqhavde e korupciake. Sar si pe platforma KALLXO, anglokondiciya ano maripe e korupciya ano uqho niveli ani Kosova sito themeluno kanleipe e umalako vash shrdipe e korupcia.⁴¹⁶ Ani maripe mamuy korupciake, Kosova avancinga buderi sar si pe Transparency International koya decizinla indeksi e korupciake ano teritori kotar 41 ano 100 thavdya.

Kosova araklola ano 84'to than ano globaluno niveli kotar 180 thema e Danimarka e anglune thanea sar than may hari koruptimo ani lumia.⁴¹⁷

327. Phanglo e mayangle paragradeya, implementipe o krisi mothavdilo sar yekh zona kote kergyona buderi arestipya taloundripeya vash korupcia. Pao yekh yekhbeshuno rodлариpe ano marti e bersheshko 2022, PK arestingya 50 policiya, akuzime vash korupciya thay qhelalo vastipe e poziciya. Arestipya, ovna sine kotar o ofisialune e samatraduna policiako thay nesave aver ofisialune e doganyengo.⁴¹⁸Yekh aver darakeripe sito phiravipe o afati e anglohramipasko vash korupciake ovipyta. Notadeingyola kay ano bersh 2022 diklaride

⁴¹⁴BIRN Kosova (29 decembro 2022), [BIRN Kosova publikinla raporti vash traytipya e korupciake ovipyengo kotar hakaipasko sistemi ano bersh 2022](https://birn.eu.com/news-and-events/birn-kosovo-publishes-report-on-justice-systems-handling-of-corruption-cases-in-2022/). Lemo kotar <https://birn.eu.com/news-and-events/birn-kosovo-publishes-report-on-justice-systems-handling-of-corruption-cases-in-2022/>

⁴¹⁵BIRN Kosova(2022), [Raporti: Qhindo maripe mamuy endimikuni korupcia](https://birn.eu.com/wp-content/uploads/2022/12/raporti-analitik-i-korrupsionit-ANG.pdf). Lemo kotar <https://birn.eu.com/wp-content/uploads/2022/12/raporti-analitik-i-korrupsionit-ANG.pdf>

⁴¹⁶Kallxo (11 oktobro 2023), [Jangyola mi kote shrdla korupcia ani Kosova?](https://kallxo.com/lajm/a-dihet-se-ku-nis-korrupsioni-ne-kosove/) Lemo kotar <https://kallxo.com/lajm/a-dihet-se-ku-nis-korrupsioni-ne-kosove/>

⁴¹⁷Prishtina Insight (31 yanari 2022), Kosova avancingya – numay pandar na kontrolinla korrupciya Lemo kotar <https://prishtinainsight.com/kosovo-progressed-on-but-still-doesnt-control-corruption/>

⁴¹⁸Ibid.

puqipyra karshi 28 doshale kerutnen vash korupciya, puqipe akva so kerla yekh serioziuni problematika vash hakaipasko sistemi.⁴¹⁹

328.Aktakuze mamuy 20 persone, leindoy akate ini o nakle-sherune ani Shterpcaki Komuna, Bratisla Nikolic, demonstrina korupciya ulavdi ini degradipe e ambientesko ani Kosova. Theneluni Ferizayeski Prokuroria vazdingya aktakuza ano respodipe vash shelencar obyektiske vazdipya bizo tromalipe thay leipe thay deipe rushfeti. Akala penalune keripya biqhalde ano degradipe o Nacionaluno Parko e Sharesko ani Brezovica thay aqhaipe o hakaipe kotar o individya sar Milan Radoiqiq, talosheruno e Serbyuna Listako, kova aktualipeya araklola ano rodipe thay rodingyola vash darakeripe e mothavutnen. Yekh korupciya ayekha verutni ushkavla garancipya vash themelune manushikane hakaya ani Kosova, darakerinindoy shukaripe e Kosovaka populaciako.⁴²⁰

329.Yekh aver ovipe sito phando e vazdima akuza mamuy nakle-ministreske akuzimo vash korupcia kotar PSRK; aktakuza vash penaluno keripe vash qhelalo vastipe e poziciya vay ofisaluno autoriteti sito vazdimo ini karshi 2 nakle direktoryenge komunalune, sar si pe BIRN Kosova.⁴²¹

330.Ano february, palo rodlaripe kotar o BIRN Kosova, Themeluni Prizrenoski Prokuroria vazdingya aktakuza mamuy Leven Kasami, naklo direktori vash publikune servisipya ano Prizren ano vahti kobar sine naklo sheruno e komunako, Haskuka. Reagipya e Kasamesko, sar mothavla raporti e BIRN Kosova vash o bersh 2021, astarla manipulile yekh tenderi vash triumfipe yekh specifikuno ekonomikuno operatori, anindoy ayekha financieruno zarari e Prizrenoska komunake.⁴²²

331.Viayekha ano february, Platforma Kallxo publikinga yekh raporti e auditipasko andruno kotar o MD kova identifikinga kay 92.000 eurya destinime ano Koncili vash Garavipe Hakaya thay Manushikane Tromalipya (KMDLNj) vash te pherel o harjipya e dromesko phanglo e monitoripaske seancyencar ano Kosovake Specializime Ofisiya ani Haga, ano than akalesko deviyinde direkt uqharipe o masekune pokipya e stafesko thay kiraya vash ofisialune e akale ofisyego OShC. Vazdimi kotar o uqharipe e puqipasko kotar BIRN Kosova, MD aqhavgya memorandumumi e shukarhalovipaso e KMDLNj-eya thay rodingya iranipe o love.⁴²³Ovipe mothavla yekh pharo ovipe e qhelala menajipasko.

⁴¹⁹Kosova news (2022), [IKD: prekal bersh 2020 diklardile ovipya vash 28 akuzirime vash korupciya. Lemo kotar https://kosovanews.net/siguri/ikd-gjate-vitit-2022-u-parashkruan-rastet-e-28-te-akuzuarve-per-korrupsion/](https://kosovanews.net/siguri/ikd-gjate-vitit-2022-u-parashkruan-rastet-e-28-te-akuzuarve-per-korrupsion/)

⁴²⁰Tromali Evropa (20 decembro, 2022), [Sar vazdisali Brezovica ani korupciaki skema korrupsioni? Lemo kotar https://www.evropaelire.org/a/brezovica-rasti-me-i-madh-i-korrupsionit-/32184651.html](https://www.evropaelire.org/a/brezovica-rasti-me-i-madh-i-korrupsionit-/32184651.html)

⁴²¹BIRN Kosova (2022), inputya vash raporti ketano e yekhune OShC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosoova.

⁴²²Ibid.

⁴²³Ibid.

332. Ano marti, palo yekh rodlaripe kerdo kotar o BIRN Kosova,⁴²⁴ shtar nakle-ofisialune e Publikuna Lekanipasko e Urban Trafikesko ani Prishtinaki Komuna, sar vi yekh menajeri e yekha privat kompaniako, arestisale vash qhelalo vastipe e poziciya vay ofisialuno autoriteti thay intereseko konfilikti vash zarari anipe publikune menajipe.

333. Ano novembro, platforma Kallxo publikinga yekh rodlaripe vasno duy bershutno, kova arakla kay 150,000 eruya sine dende vash te theren impakti ano kriselinake ovipya ano lungyaripe ano prokurorialuno Kosovako sistemi.⁴²⁵ Rekordime registripya e platformako Kallxo mothavna Haji Dergute, sheruno ani Apeleski Kriselin vash buderi kedipya negocipa baht e subyektyengi ano lovengo leipe.⁴²⁶

334. Ano mayi 2022, bizo niyekh buhlo rodlaripe e BIRN Kosovako ano bersh 2020 araklilo kay e Dhurata Hoja, e nakli ministra vash Evropake Integripya lobiringya vash averipya e samatrandyengo e Kosovako,⁴²⁷ PSRK vazdingya akaakuza mamuy Hojake vash qhelalo vastipe publikuno obligipe. Aktakuza ali sar yekh rodlaripe vash yekh lobiripaski kontrata, parafinimi ano bersh 2019, e yekha kompania kotar o Parisi, koya dengya agor promovipaske e ideyake vash "teritoresko ulavdipe" shay te ovel yekh alosaripe vash o dialogi Kosova-Serbia.⁴²⁸

335. Penjardo ovipe sar "Fondi 3 pe shel" vash shov akuzime ano skandali e Armatima Fabrikako (FA) kote kotorleisalo o naklo deputeti e Kosovaka Demokratikuna Rigako LDK, Nasek Osmani, sito pandar yekh ovipe uqhe profilesko e korupciako. Akuzime undringyona sine kay qhelale vastinde e poziciya olengi ani Kosovaki Agencia vash Privatizipe (AKP) privatizinindoy Armaturaki Fabrika (FA), rezultipteya ano trinfiye barvalipasko kotar 5,400,000.00 euro vash Agim Deshishko anindoy zarari vash raipasko bujeti thay butikerutne e lekanipasko. Numay palo rikrisipe, Osmani publikisalo nadoshalo. Deshishko, kotar e aver rig, krisisalo kotar e Kriselin Themeluni ani Prishtina vash penaluno keripe lungyardo hovavibe thay publikisalo doshalo. Akava angya krisipe e 1 bersh phandipeya. VU ayekha, Deshishku krisisalo ini e yekh bersh pahnipteya thay 10 mile eurya krisipe vash penaluno keripe na pokipe porezi. Sar rezultati, ov krisisalo e yekhe unikune krisipeya kotar 1 bersh thay 8 qhona kote gengyola vi o vahti phiravdo ano anglophandipe thay kheresko arestipe. Akava ovipe sito numay yekh kotar o ekzamplya buderi e korupciako ani Kosova thay miniringya o manushikane hakaya anindoy telaripe e publikuna pakyavipasko thay aqhavipteya o thanesko avancipe direkt integripte ani EU.⁴²⁹

⁴²⁴BIRN Kosova (2022), . Lemo kotar <https://www.evropaelire.org/a/brezovica-rasti-me-i-madh-i-korrupsionit-32184651.html>hulumtim

⁴²⁵Kallxo (9 nentor 2022), [Naklo-Sherunoprokurori e Apelesko, Haji Derguti, intervistingyola kotar e Policia phanglo rodlaripeya kotar Kallxo.com. Lemo kotar https://kallxo.com/lajm/ish-kryeprokurori-i-apelit-haxhi-derguti-intervistohet-nga-policia-lidhur-me-hulumtimin-e-kallxo-com/](https://kallxo.com/lajm/ish-kryeprokurori-i-apelit-haxhi-derguti-intervistohet-nga-policia-lidhur-me-hulumtimin-e-kallxo-com/)

⁴²⁶BIRN Kosova (2022), inputya vash raporti ketano e yekhune OShC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosova

⁴²⁷Kallxo (28 mayi 2022), [Love e porezpokinutnengo vastisale vash te lobirinen vash averipe samatredya. Lemo kotar https://kallxo.com/gjate/parate-e-taksapaguesve-u-perdoren-per-te-lobuar-per-ndryshim-te-kufijve/](https://kallxo.com/gjate/parate-e-taksapaguesve-u-perdoren-per-te-lobuar-per-ndryshim-te-kufijve/)

⁴²⁸BIRN Kosova(2022), inputya vash raporti ketano e yekhune OShC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosova.

⁴²⁹YIHR KS (2022), inputya vash raporti ketano e yekhune OShC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosova 2022.

336.Ano raportipasko vahti, NRO Aktiv publikinga yekh propozipe vash o politike titulimo Mothavutno vash tentipya mamuy korupcia thay bayarepi transparena ano Kosovake komune e buderipeya serbya. Akava propozipe vash o politike avla palo rodlaripe ano shov komune e buderune serbyencar; (Vrdloriguni Mitrovica, Zubin Potok, Leposaviq, Zveqan, Graqanica thay Shterpca). Raporti kerhla kharipe vash miratipe yekh plani specifikuno vash konteksti ano niveli komunaluno ano maripe mamuy korupciya; Sar si pe NRO Aktiv, yekh plani ayekhaverutno so te mothavel yekh "klari analiza e komunalune konteksteski, mekanizmya e aqhavipasko mamuy korupciake, mothavutno ani baza kote meringyola korupciya, thay o droma vash menajipe rezikyaya thay olengo eliminipe".⁴³⁰Vi ayekha, akava mothavutno pashavla yekh buderi desat 40 rekomandipya praktikalune vash maripe korupciya thay bayaripe transparena ano komune, sar vi riorganizipe o mekanizmya ekzistiripaske thay vazdipe neve mekanizmya, notadeipe o reziko, kontrolipe thay monitoripe, publikipe o kontrate, liste, edukipe thay aver.

337.Civiluno amalipe lungayrela te khelel yekh vasni rola ano diklaripe ko publiko o sfide kolencar araklola o kosovako amalipe e korupciya. Ano decembro 2022, Koalicia kotar Organizaciye e Civiluna Malipasko kova kergyola kotar o OShC; IKD, GLPS, Iniciativ vash Progresi, Cohu, Columbus thay FOL organizinde yekh kurkesko aktiviteti; "Ketane mamuy korupciake". Akava ovipe thergya tentipe agorutno vash korkoro janglaripe o instituciye vash vasnipe e transparena thay godornipe ano maripe e korupciya.

338. Rekomandipya

- Prokurorie thay kriselinan but ver traytina ovipya e korupciako e uqhe profilesko ano drom but sigyuno thay transparentuno thay bayarna kotorleipe olengo ano maripe mamuy korupciake thay bayarna publikuno pakiv ano akala instituciye; Prokurorya ano Departamenti vash Korupcia thay Financiaruno Krimi ano PSRK anavgyona ani baza kotar kriterya e haketipasko, ji kay Themeski Prokuroria thay PSRK musay te investinen ano lungyaripe profesionaluno vazdipe vash prokurorya ano akava departamenti
- PSKRK musay te bayarel gendo vash rodlaripaske ovipya ex-officio;
- PSRK musay te theminel yekh departamenti specialuno vash maripe mamuy korupciya
- Godorne instituciye, leindoy akate kriselina thay autoritetya vash krisesco implementipe, musay te sigurinen kay o aktakuze vash korupciya te rodlargyon ano sasavipe thay ano vahti kay o hakaibe te angyol ano than.

⁴³⁰OJQ Aktiv (2022), inputya vash raporti ketano e yekhune OShC-yengo vash o manushikane hakaya ani Kosoova 2022.

8.5. Ambienti thay manushikane hakaya

339. O manushikane hakaya thay ambienti siton phande.⁴³¹Manushikane hakaya nashti te phiravgyon bizo yekh ambienti pratsavno, pakyavno thay sasto. Efektya negativune thay klimatikune averipya darakerna pherdo baht vash manushikane hakaya, leindoy akate ini o hakaya vash yekh pratsavno ambienti, pakyavno thay sasto, o hako vash jivdipe, pani, kanalizipe, habe, sastipe, garavipe thay korkorodecizipe, kultura thay evolviripe.⁴³² Ano yuli 2022, Generaluni Asambleya e Yekhune Naciengi miratingya yekh rezuluciya kote deklarinyola kay " o sah planya therna hako vash yekh sasto ambienti".⁴³³Rezuluciya sito yekh historikuno decizipe kay deklarinda ano yekh eksplisituno drom akcesi vash yekh ambienti klaro thay sasto sar yekh universaluno hako manushikano.⁴³⁴Palo odova kerla vi kharipe rigyenge interesime te bayaren tentipya olenge vash te loklaren efektya vash klimatikuni kriza, leindoy akate thema, organizaciye mashkarthemutne thay biznesya.

340.Kosovaki Konstituciya na penjarla hako vash sasto ambienti. Sahakaleya, ano thavd 52 vakergyola kay "Natura thay biodiversiteti, ambienti thay nacionaluno barvalipe siton godornipe e sarenengo" thay kay "Sakaske musay te delpe shaibe kay te shungyol kotar publikune instituciye thay te lenpe pe dikhipe olenge gndipya vash puqipya kola therna impakti ano ambienti kote on jivdina".

341.Agenda Galbeno (Yeshil) vash Ratoriguno Balkani tentinla te mothavel Halovipe Galbano Evropako ano yekh proporcionaluno drom thay shukarno vash te o thana kompetentune. Obyektivni sito transferipe o rayonalune sfide ambienteske thay klimatikune te arakhen yekh alosaripe. Ovipeya kay naturake resorsya thay klimatikune averipya na penjarna samatredya, Galbeno Agenda anglodiklarla reagipya ketane rayonalune, kola si te kontribuinen ano pratsavno evolviripe socio-ekonomikuno thay galbeno vazdipe o sah rayoni ano vahti palo pandemiako.

342.Phiravutno vash Ratoriguno Balkani, kotorleindoy akate QK, parafininde Sofiako Deklaripe vash Agenda Galbeno ano novembro 2022. Parafanutne e dokumntesko angahzinyona vash dekarbonizipe ji ano bersh 2050, deindoy ayekha agor vastipaske o sah fosilune tharipya; nafta, gazi thay ugali. Vash te reslelpe akava obyektivni, QK araklola ano procesi e hartipasko yekh Nacionaluno Plani thay Energiako vash Klima (PKEK), kova si te fokusirinyon ano konkretune bajakaya thay thavdya kotar akana ji ano bersh 2030.

343.Ano mayi e bershesko 2022, BIRN Kosova publikingya yekh dokumenti pozicionipeya financirimo kotar EU, pashavipeya QK-eske 32 rekomandipya konkretune vash kotorleipe ano PKEK. Dokumenti kergyola kotar konkretune rekomadnipya vash te reduktinel

⁴³¹[Rafin e Ambienteski Ani Jeneva \(2023\).](#)

⁴³²[OHCHR \(2022\).](#)

⁴³³[Rafin vash Ambienti ani Jeneva 2023\).](#)

⁴³⁴Yekhune Naciye (2022), [Generaluni Asambleya e OKB-ski publikinga akcesi ano yekh ambienti may shuzho thay sasto sar universaluno manushikano hako.](#)

Kosovako umlavdipe ano ugali thay vash te implementinel politike may pratsavne”.⁴³⁵Rekomadnipya fokusirngyona ano panj thavdya e PKEK-esko kote e Kosova araklola ano drom thay te rodel decizipya; (1) energetikuno siguripe; (2) solidariteti thay pakiv; (3) yekh trego ano sasavipe integrimo ani energiya, efikasiteti e energiako kontribuinla ano mangipasko moderipe; (4) dekarbonizipe ekonomia thay (5) rodipe, inovaciya thay konkurenciya.

344.Monitoripe ano realuno vahti e kualitetesko vash o phud kerdilo prekal bayaripe yekh rafin kotar 12 stacionipya monitoripasko vash e phud pozicionime ano lokaciye kola lugona jeografikune ano Kosovake Komune. Akava dela shaibe vash meripe o phud ani Kosova ano realuno vahti. Akcesi ano akala 12 stacionipya sito shayutno prekal e platforma e Evropake Indekseski vash Kualiteti e Phudesko e Evropaka Agenciako vash Ambienti (EFA).⁴³⁶ Avri akalestar, ano decembro 2022 miratisalo yekh Krisi Gn. 03/L-230 vash Notadeipe thay Impaki e Ambientesko. Krisi diklaryola sar yekh historikuno momenti ano konteksti e garavipasko o ambienti ani Kosova. Ov sigurinla kay proyektya ano impakti e ambientesko na dengyola tromalipe te sine kay na decizina mase pratsavne kovle kola siton ano yekhippe e acquis-in ambientalune.⁴³⁷

345.Kauliteti e phudesko ani Kosova araklola sar trinto may na shukarno ani Evropa.⁴³⁸Sherunidiz, Prishtina pe lugipe therla may na shukarni phud andre Kosovake samatradynge. Yekh vasno faktori kontribuinla ani aktualuni situaciya sito vi umalvdipe kotar energia e ugaleski vash te sigurinen furnizipe e energiya, sar vi praktika vash tharipe o subyektya, akate leparinindoy kashta vash takyaripe kherune thay gatisaripya. Yekh analiza prekal e tendenca diakronikuni kay uqharla o bersha 2019, 2020, thay 2021 motahvla kay kualiteti e phudesko – mothavdo akate ano mikrogrameya vash metro kubi phud – sito pe lugipe pedral instrukciye e OBSH-esko vash kualiteti e phudesko kotar 10µg/m³.⁴³⁹

Tabela 6. *Kualiteti e phudesko ano mikrogrameya vash meter kubi e phudesko ani Kosova kotar o bersh 2018 ji pe agor bersh 2022*

Bersh	2018	2019	2020	2021	2022	Phiravipe e OBSH-sesko
Mashkarutn o indeski vash	30,4	23,5	20,0	14,7	19,4	10

⁴³⁵BIRN Kosova (2022), [Lil poziciya: Nacionaluno Plani e enerjiako thay e Kosovaka klimako \(PKEK\)](https://kallxo.com/wp-content/uploads/2022/05/Final-position-paper-ang-1.pdf). Lemo kotar <https://kallxo.com/wp-content/uploads/2022/05/Final-position-paper-ang-1.pdf>

⁴³⁶IQ Air (2023), [So kerela e Kosova vash phudesko melalipe? Lemo kotar https://www.igair.com/kosovo](https://www.igair.com/kosovo)

⁴³⁷BIRN Kosova(2022), [Lil poziciya: Nacionaluno plani e enerjiako thay Kosovaka klimako \(PKEK\)](https://kallxo.com/wp-content/uploads/2022/05/Final-position-paper-ang-1.pdf). Lelo kotar <https://kallxo.com/wp-content/uploads/2022/05/Final-position-paper-ang-1.pdf>

⁴³⁸IQ Air (2023), [So kerela e Kosova vash phudesko melalipe ? lemo kotar nga https://www.igair.com/kosovo](https://www.igair.com/kosovo)

⁴³⁹Indeksi vash phudesko kualiteti(2023), [Indeksi vash kualiteti e phudesko ani Kosova, lemo kotar https://www.aqi.in/dashboard/kosovo](https://www.aqi.in/dashboard/kosovo)

kualiteti e phudesko ano $\mu\text{g}/\text{m}^3$						
---	--	--	--	--	--	--

346. Sherune faktorya vash phudesko melalipe kotar emetipya thay kotar tharipe leindoy akate ugali thay kasht, sar andre thaneske vi ayekha ani industria e energiaki kay vastinla termocentrali ugalea. Sar si pe Lumiaki Banka, akava kerla kvash kotar o emitipya 2.5 (PM 2.5) ani Kosova (dikh o paragrafi sar pe avipe). Ji kay notadeingyola 20 pe shel o phudesko melalipe ani Kosova avla avri thanestar, buderi olendar sar rezultati vash resorsya kola kay te kontrilingyon kotar o QK.⁴⁴⁰

347. Termocentralya e ugaleyana ani Kosova kerna yekh baro resorsi vash phudesko melalipe. Duy termocentranya ekzistime anavde Kosova thay Kosova B arakhona ani diz Obilikeski, kova sito komshiya e Prishtinaka sherunadizyako thay vash akaleske sito godornipe vash may baro kotar phudeska melalipasko pedral sherunidiz. Musay te potencingyol termocentranya araklola sar anglune termocentrale thay trinti may melali ani Evropa. Ketane, on mekhna may buderi shtar ver PM2.5 desar buderi e aver impiantyengo e ugalesko ano rayoni e Balkanesko.⁴⁴¹ Ji kay on pashavna Kosovake infrastruktura olaki enerjetikuni, phudesko melalipe kay rezultinla sito ano zarari vash naturaluno ambienti thay sastipe manushengo.

348. Yekhuno alosaripe pratsavno sito furnizipe e rivazdutna energiya, Ano marti e bershesko 2022, parko balvala ano buhlo niveli themelimo kotar Yugoski Mitrovica putardilo, hramipeya ayekha yekh vasno bajalo direkt galbeno energiya.⁴⁴² Prekal inaguripe, Kosovako Sherunoministri deklarinyo kay funksionalizipe o parko balvala sito ano yekhipa e galbeno agenda Kosovako, kay sito vi prioriteti e QK-esko. Akava kotarleinla yekh vasno aspekti phanglo priocesi vash Kosovako integripe ani EU thay sito but vasno ano direktipe vash garavipe o enerjetikuno biumlavdipe e Kosova, mashkarvahti ano yekhuno vahti ulagyola o ugali.⁴⁴³ Specialune, parko balvala shay te uqharel 10 pe shel Kosovaki energia kay mangla te phenel 90 pe shel aqhola umlavdo kotar o karurantya e ugalesko kolendar melalipe e phudesko lungyarygola bizo aqhipe.

349. Phudesko melalipe rivalizinla ano episodikuno drom odova e bare dizyengo, leindoy Nju Delhi, Mumbai thay Pekini, ano yevendesko vahti specialuno may rrezikime vash o angipe e bayaripasko o tatipe vash smogesko bayaripe ani teritoria. Vash manushikano sastipe, may baro melalipe sito PM, leindoy pe dikhipa olesko tiknyaripe, kova shay te drominel buhlo ano sistemi manushikane thay te khuvel ano cirkulipe e ratesko, anindoy

⁴⁴⁰IQ Air (2023), [Kola siton sherune resorsya vash phudesko melalipe ani Kosova?](https://www.iqair.com/kosovo) Lemo kotar <https://www.iqair.com/kosovo>

⁴⁴¹IQAir. Phudesko kualiteti ani Kosova. Lemo kotar <https://www.iqair.com/kosovo>

⁴⁴²Bilalli, A. (15 shkurt, 2022). Nevo parko e balvalako bahtardilo sar yekh reagipe karshi galbeno energiya. Prishtina Insight. Lelo kotar <https://prishtinainsight.com/new-wind-park-hailed-as-step-towards-green-energy/>

⁴⁴³Ibid

ayekha sastipaske efektya, leindoy kanceri thay ishemikune iloske nasvalipyra".⁴⁴⁴Penjarde efektya tikneafatyune leindoy astma thay simptome e duholeipasko. Rodlariptya mothavna kay 760 meripyra anglovahtune siton kotar o phudesko melalipe ani Prishtina. Vash may buderi, gengyola kay Lumiaki Banka mothavla kay 11 pe shel e meripyengo anglvoahtune avna sar sebepi e phudeska melalipasko ani sherunidiz.⁴⁴⁵

350.Avri rezikya vash manushikano sastipe, phudesko melalipe sito zarari ini vash naturako ambienti. Kimikune komponipyra e oksidesko thay azotesko thay amoniakesko tromalina ani phuv thay pani rezultinla ano thanipuya kola mekna kimikya e qregulipyencar vasno ano ekossitemi naturako thay biodiversiteti. Impaktya aver kotorleinla vi eroziona e obyektengi thay bershin acid kova kotribuinla ano zarari e luludyengo, veshyengo thay phuvyake sheyengo. Yekh resorsi specialuno vasno vash globaluno takyaripe thay klimatikune averipyra sito phando e emetipyencar e gazyengo sera.

351.Nanipe e energia sar rezultati e racionipasko prekal o raportimo vahti lungyargya buderi dizya e Kosovako kay te direktingyon kashteske, ugaleske thay peletesko vash takyaripe thay vastipe kherune. Akava na numay kay bayargya poqinya e kashtesko e 60 pe shel, thay vi ayekha kergyra may qhelale phudesko melalipe. Bayaripe kashtyengo karburanti sito darakerdo feri so angla ji reziko e veshyengo. Ki aver rig, akava sigyarla vi averipe e klima feri therla may hari ani dispoziciya vash te lel CO2 meklo ani atmosfera.⁴⁴⁶Vash te anel e situacia ani perspektiva, prekal 20 bersha paluno vesha ani Kosova siton qhinde ktar 7.600 hekteryra so vi yekhingyola e yekhe nashalipeya divune kotar 1.5 hektarya.⁴⁴⁷

352.Trin hidroenerjetikune proyektya ani len Deqan, Lumbardh thay Belaya, sine obyeki e yekha nahalovipasko mashkar MMPHI thay austriake investitorya e hidrocentrallyengo KeKos. Akala proyektya sine ani funkciya ji ano bersh 2021 kana olenge tromalipyra operativune pezulinde yekh decizipe e Supremyun Kriselinako baziripeya ano ambienteske yustifikipyra. Sahakaleya, decizipe publikisalo nakonstitucionaluno pe agor kotar e Konstitucionaluni Kriselin thay pandar ajukerygola yekh decizipe agorutno vash notadeipe o tromalipaske mekhipya. Ano shrdipasko krisipe, KekKOS akuzizali vash ushkavipe o regule ambintalune thay reziko vash len Deqani, yekh yetikuno resorsi e paynesko vash rayoni. Pezulipe vash tromalipasko mekhipye sine ule kampanya mamuy proyektyenge. Proyektya kritikisale vi ayekha kotar Evropako Parlamenti thay Komisioneri vash Buhlaripe e EU sar na pratsavne vash ambienti. Akna, e mangipyencar kotar o duy rigya,

⁴⁴⁴Lumiaki Banka. (2019). Menajpe vash Phudesko Melalipe ani Kosova. Uashington, DC: Grupa e Lumiaka Bankaki. Lemo kotar <http://hdl.handle.net/10986/33041>

⁴⁴⁵Ibid

⁴⁴⁶EURACTIV. (24 yanari, 2022). Bayario o kosto enerjiako anla problemya vash puqipyra e Kosovako thay dizunenge kolina. Lemo kotar <https://www.euractiv.com/section/energy/news/rising-energy-costs-cause-problems-for-kosovos-forests-citizens-lungs/>

⁴⁴⁷Ibid

inicirisalo yekh procesi e laqharipasko vash resipe yekh pratsavno alosaripe thay godorne karshi ambienteske kova garavla shukaripe e manushengo thay ambienti e Kosovako.⁴⁴⁸

353.QK pandar na pashavgya yekh politika sanksionipasko kotar o them thay centralizingya yekh menajipe aqhipyengo bazirime ano evropake modelya ratorigune gonyengya ekonomiaiko. Produktivipe e bunishtyengo ani Kosova sito lungyardo ktar yekh kultura sahostardi konsumatoryengi koya rodla yekh akcesi tele-upre kay bayarla godornipasko janglaripe vash garavipe ekosistemi thay iranla o zakonya sakovadivune dizunengne. Ano averipe akalestar, aktualuni situaciya karakterizingyola kotar o buderi gono (bunishte) plastikake. Resorsya e lenyengo ani Kosova aktualiepya siton pherde e plastikake bunishtyencar thay publikune thana siton astarde e na reciklime bunishtyencar.

354. Ano than kay te akcesine problemeske kotar o institucionaluno niveli, ekonomia sitoy may buderi umlavdi kotar yekh gendo socialune leipyengo kola mothavdile ano ververutne teritorie ani e sah Kosova. Sar si pe detalya kola citingyona kotar Kosovake Agenciye vash Garavipe o Ambienti (AKMM), Kosova vi ayekha therla yekh konteksti e qhelala menajipasko o bunishtyen kotar 1.189 deponiye thay bizo sistemi vash ulavipe o gono.⁴⁴⁹ Germaniaki Agencia vash Mashkarnacionaluno Evolviripe (GIZ) pashavela phikodeipe vash evolviripe yekh personalizimo sistemi e ripherdipasko e deponiye (DRS) vash ambalazhe e piyipyengo ani Kosova. GIZ phikodeinela ME-na ano olake tentipya vash te implementinel godornipe buhlardo ano produktiviteti thay vash te phirave e Kosova ano olako ekonomiaiko drom. Phikodeipe konkretune sito vi ayekha ano evovliripe yekh stratejikuno rami, krisuno thay institucionaluno ano yekhipe e acqui-seya e EU thay 38 komune vash te pashaven servisipya pratsavne vash gono thay vash te kreirinen yekh funksionaluno sistemi thay pratsavno vash menajipe o gono”.⁴⁵⁰

355.OShC thay aver ververutne lekanipya mashkarnacionakune thay nacionalune siton angahzime ano umala thay aktiviteya vash bayaripe godornipe vash te adresinen puqipya vash ambienti e Kosovako ano politikako keribe thay buhlpe. Akate musay te potencingyol kay lelife nesave aktiviteya vash krisesko implementipe phanglo ambienteya, sar sito ovipe kana e policia thay prokurorya e Kosovako konfiskinde pashe 100 vile thay obyektya aver ano ashlipasko than Brezovica ano buderune operaciye kola therde tentipe ilegalune vazdipya kotar o ofisialune undrime vash koruptipe.⁴⁵¹ Ano septrembro e bershesko 2022, UNICEF organizingya seminarya vash edukipe e qhavoren thay e ternen vash rezikya e phudeska melalipasko thay vash gono. Ano mayi 2022, konferenciya duyti e uqe profileski Green Days (Dive galbeno) organizimo kotar BIRN Kosova phanglo e strategiya vash o liderya e Ratorigune Balkanesko vash te respektinel Agenda Galbeno.

⁴⁴⁸ Enerjiako Komuniteti. (20 decembro, 2022). Halovipe mashkar Enerjiako Komuniteti thay Kosova* khuvla pe zoalipe. Nevipya e Komunitetesko vash Energiya. Lemo kotar <https://www.energy-community.org/news/Energy-Community-News/2022/12/20a.html>

⁴⁴⁹ Hoxha, A. (3 avgusti, 2022). Qhelalo menajipe o gono ani Kosova; Nasuksesya thay alternative. Fondaciya Heinrich Böll. Lemo kotar <https://rs.boell.org/en/2022/08/03/kosovos-waste-mismanagement-failures-alternatives>

⁴⁵⁰ Grupi Landbell. (22 februari, 2022). Landbell Group si te evolvirinel sistemi e ripheripasko o depoziciye ani Kosova. Nevipe Grupako Landbell. Lemo kotar <https://landbell-group.com/news/landbell-group-to-develop-drs-in-kosovo/>

⁴⁵¹ Balkan Insight (2022). Kosovaki Policia sekustrinla vile ani Brezovica. Lemo kotar <https://balkaninsight.com/2022/10/11/kosovo-police-seize-holiday-villas-in-national-park-raid/>

356. Rekomandipya

- QK musay te lel pe dikhipa rekomandipya kotar o OSHC ano evolviripe e PKEK-esko
- PKEK musay te finalizinel thay te ovel aksesuni vash buhlo publiko;
- PKEK musay te delarinel o leime mase kotar o QK vash te ulavgyon kotar e energiya pedral ugaleski baza;
- QK musay te mothavel yekh konkretuno plani vash menajipe o gono ani Kosova;
- QK musay te harmonizinel thay te shrdel implementipe o krisune dispoziciye vash godornipe ambientaluno, krisipe thay krimi; te implementinel resorsi vash melalipe thay te bayarel godornipe e publikoso vash ambientesko garavipe;
- QK musay te implementinel strategia vash klimatikune averipya thay akciako plani vash klimatime averioya, te gatisarel yekh phiravipe vash pashavipe e Agenda Galbeno vash Ratoriguno Ballkani thay acuqisi (legislaciya e Evropaka Uniaki) klimatikuni thay te miratinel yekh Akciako Plani vash Energiya thay Klima, ano yekhipa e mangipyencar e Komunitetesko e Energiyako thay vash te finalizinel strategiya lugivahtuni vash dekarbonizipe;
- QK musay te konsiderinel vazdipe yekha angazhipa ketaneleutno themeluno thay te laqharen prekal OShC-ye thay raipaske homologya ano centrauno niveli thay lokaluno. Keriba buti ayekha, si te theren resipe te sigurinel aktivune kotorliepya thay kualitativune ano politike thay decizipaske leipya, procesya monitoripasko vash OShC thay manusha prekal procesya e decizipasko prioritetya ano komunaluno niveli thay bayaripe godinipe vash triumfipya o praktike may shukar prioritarune e Galbena Agendako.

8.4 Nadiskriminipe, yekhipa thay manushikane hakaya

357. Nadiskriminipe sito yekh themelutno hako kay sanksionisalo ano traktya ververtune mashkarnacionalune vash o manushikane hakaya, leipeya DUDNj, Pakti Mashkarnacionaluno vash Civilune Hakaya ano Politike thay Mashkarnacionaluno Pakti vash Hakaya Ekonomikune, Socialune thay Kulturalune. Thavd 14 thay KEDNj-esko anglodiklarla garavipe mamuy diskriminipe ano baht vash hakaya decizime ani Konventya. Kosova therla obligipe krisuno te sigurinel o sah individya andre yuridikciya olako te garavygon kotar o diskriminipe ani baza racaki, etnikuno avipe, poli, religiya, seksualuno orientipe thay aver karakterisitke garavde.

358. Kotar yuridikuno dikhipa, Kosovaki Konstituciya ano thavd 24 olako, ano eksplicituno drom aqhavla diskriminipe thay garantinla garavipe sar si pe krisi vash o sah individya. Krisi Gn.05/L-020 vash Polyengo Yekhipa, Krisi Gn.05/L-100 vash Garavipe kotar Diskriminipe thay Penaluo Kodi Gn.04/L-082 vi ayekha pashavla krisune ramya vash garavipe individya kotar o diskriminipe thay vash te adikerel godorne autorya. Krisi vash Populaciako Avokati autorizingya IAP vash promovipe, monitoripe thay phikodeipe o yekhuno tretmani bizo diskriminipe ano garavde baze o Krisi vash Polyengo Yekhipa thay

Krisi mamuy Diskriminipe. Populaciako Avoakti shay te mothavgyol ini ano ovipe e kriselinake amalesko (amicus curiae) kotar o kriselinake procesya kola siton phande e manushiane hakayencar, yekhipe thay garavipe kotar o diskriminipe. Administrativuno Phiravipe e MAPL-esko, Gn.2007/08 vash Themelipe Yeklin vash Manushikane Hakaya ano Komune, anglodikargya themelipe yeklina e komunengo kerde kotar may hari trin ofisialune, leipeya ini kordinatore vash Yekhlinya vash Manushikane Hakaya.⁴⁵²

359.Fragmentime aktya krisune thay nanipe o kompetencie ekzekutivune, therde impakti ano yuridikuni sigurupe phanglo e mandataeya e akale komunalune mekanizmyengo, anindoy zarari ani konsisenca thay anglodiklaripe olengo ano garavipe, avancipe thay promovipe o manushikane hakaya, kote pedral sah kerna yekh ushavipe pharo vash themelune resorsya vash o them thay hako.⁴⁵³

360.Sahakaleya, sar vakergyola ano Bershesko Raporti e Evropaka Komisiako vash o bersh 2022, Krisi vash Garavipe kotar o Diskriminipe sito ano themeli ano yekhipe e evropake normyencar thay mashkarnacionalune, numay implementipe olengo aqhola samatradimo. Sito pandar manglarno kay te organizyngon kursya traynipaske vash publikune ofisialune vash garavipe kotar o diskriminipe, specialune vash ofisailune nadiskriminipaske ano komune thay ministriye, kapacitetya koengo musay te zoralgyon.⁴⁵⁴Vi ayekha, ZKM themelinyga Butikeripaski Grupa vash Hartipe o draft Raporti vash Notadeipe Ex-Post e Krieseko Gn. 05/L-021 vash Garavipe ktar Diskriminipe.⁴⁵⁵

361.Diskriminipe ani baza e etnikune identitetesko lungyarela te aqhol yekh sheruno puqipe ano than. Kotorleutne e komunitetyengo na buderune, speicalune Roma, Ashkalie thay Egipqanya, araklona e diskriminipeya thay marjinalizipeya konsiderime ano ververtune aspektya e jidipasko, leiondoy ini akcesi ano edukipe, garavipe, sastipe, butyaripe thay garavipe.

362.Diskriminipe karshi juvlenge, specialune ano buytako than, aqhola vi ayekha sfida vasni. Juvla but ver pokingyona may hari desari mursha vash yekhuni buti thay sito taloprezantime ano phiravipaske postya. Diskriminipe baziripea ano seksualuno orienti thay polyengo identiteti sito vi ayekha dikhavdo, kana o kotorleutne e komunitetesko LGBTQI+ araklona stigma, disriminipeya thay violenca.

363.Implementipe o mase na-diskriminipaske ani praktika phangyona ini buderi kotar kordinipe teluno ano niveli e komunengo. Buderu komunitetyenge marjinalizime na therna akcesi ano hakauphe thay araklona aqhavipyencar vash te roden korijipe vash diskriminipe. Sar si pe CRP/K, mekanizmya vash garavipe o hakaya ano lokaluno niveli shay te khelen rola decizipaski ano zoralipe o sistemi garavipasko vash manushikane hakaya ano centraluno niveli. Praktika andruni kriselinaki vash nadiskriminipe sitoy samatradimi, thay mashkar o putarde ovipya vash rodlaripe kotar IAP ano bersh 2022, 48 siton phande diskriminipeya. Vash may buderi, autoritetya diskriminipaska ovipasko daykver na lelelona pe dikhiphe serioziteteya thay procedingyona may hari kotar o themeske

⁴⁵²CPRK (2022), inputya vash raporti ketane e OShC-yengo vash manushikane hakaya ani Kosova 2022.

⁴⁵³Ibid.

⁴⁵⁴Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

⁴⁵⁵YIHR KS (2022), inputya vash raporti ketane e OShC-yengo vash manushikane hakaya ani Kosova 2022.

autoriteti.⁴⁵⁶Specialune, diskriminipe sar hako manushikano na therla autonomuno kanleipe, akava hako telargyola ketane e yekhe hako aver thay vash akava sebepi sistemi e hakaiapsko phergyola kana konstatinla ushkavpya vash themeluno hako kote na traytingyola diskriminipe.

364.Vastutne e koliciako Faruk Kukay kergya padiya Prishtinaka Komuanke thay triumfingya ovipe olesko rodipeya kotar e komuna vash na siguripe e infrastruktura vash manushenge sar ov. Ov ani oleski padiya, Kukay rodingya 320 mile eurya zarari pokipe kotar e komuna vash materialune zararya thay duhoske ande sar nanipe e infrastruktura vash vastune e kolicako. Avokati e Kukayesko ano oktobro 2022 rodingya kotar e kriselin yekh minimaluno pokipe kotar 250 euro ano qhon vash amalutne kay manglape oleske sakova dive thay 300 mile eurya vash godyaki dukh andi. Prishtinaki Kriselin aprovingya yekh kotor e mangipasko, obligininody e komuna vash pokipe 5 500 eurya vash materialuno zarari. Ano publikune iklovipya thay kotorleipeya ano seance kriselinake, Kukay inkurayinga manusha te roden infrastruktura may shukarni vash o persone e samatradime shaipyencar.⁴⁵⁷⁾

365.Ano februari e bershesko 2022, Komisa vash Rovlaripya e Kosovaka Avokatyenga Odako (OAK) konfirmingya yekh krisipe kotar 2,500 eurya karshi avokateske Tom Gashi vash kotorleipe olesko ano khuvipe o sheya yekhe personeske kova rodla sine lovo ano centro Nena Tereza ano februari e bershesko 2020. Ano respodipe kotar akava incidenti. YIHR KS mothavgya yekh rovlaripe ano OAK e 3 marteya 2022, biqhalipeya pe shrd ole ani disiplinaki procedura.⁴⁵⁸

366. Rekomandipya

- ZQM ano quadro e ZKM-esko therla mangipe may buderi vash manushikane resorsya, financierune thay administrativune vash te pherel olako mandati thay vash te diklarel politike ano umala e manushikane hakayengo, raibe shukarno thay mamuy diskriminipe;
- IAP, ZQM thay Komisia e Sombeshipaski vash Manushikane Hakaya musay te sigurinel yekh implementipe may efikasuno ani lejislatiya mamuy diskriminipe;
- KGJk, KPK thay Akademia vash Hakaibe musay te pashaven traynipya buderi mamuy diskriminipe vash krisatorya thay prokurorya ano traytipe ovipya e diskriminipasko ano yekhpe e lejislatiya ano zoralipe;
- QK musay te pashavel kampanye godornipaske vash populaciya generaluni vash rami mamuy diskriminipe ani Kosova thay vasnipe olako ano amalipe.

⁴⁵⁶Evropaki Komisia. (2022). Kosovako Raporti 2022. Lemo kotar <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

⁴⁵⁷Krasniqi, J. (29 decembro 2021). Bershesko personi vash Prishtina Insight: Faruk Kukaj. Prishtina Insight. Lemo kotar <https://prishtinainsight.com/person-of-the-year-for-prishtina-insight-faruk-kukaj/>

⁴⁵⁸Ternengi iniciativa vash Manushikane Hakay ani Kosova. Komunikepe vash publiko. Lemo kotar nga <https://yihr-ks.org/sq/komunikate-per-publikun-3/>

